

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

UTE GERHARD

KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZM

1789'DAN BUGÜNE BİR HİKÂYE

Runik Bilgi
007

Çeviren: ÜLKÜ İREM ALABAYIRLI

RUNİK
KİTAP

RUNIK KİTAP

No: 15 | Runik Bilgi Serisi: 7 |

KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZM

1789'dan Bugüne Bir Hikâye

Ute Gerhard

ÖZGÜN ADI

Frauenbewegung und Feminismus:

eine Geschichte seit 1789

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Kadir Yılmaz

ÇEVİREN

Ülkü İrem Alabayırlı

EDİTÖR

Alper Keleş

REDAKSİYON

Atilla Dirim

KAPAK TASARIM

Şevket Dönmezoglu

KAPAKTA KULLANILAN GÖRSEL

5 Ekim 1789 Versay Kadınlar Yürüyüşü'nü tasvir eden bir tablo.

SAYFA DÜZENİ

Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT

Repar Dijital Matbaası

BASKI

Ağustos 2020 - 1. Basım

ISBN

978-605-06591-4-6

SERTİFİKA NO

40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2009, 2018

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır.

Runik Yayınları, Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında
metin ya da görseller yayıncımızın izni
olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZM
1789'dan Bugüne Bir Hikâye

Ute Gerhard

Çeviren: Ülkü İrem Alabayırlı

RUNİK
KİTAP

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
I. CİNSİYET İLİŞKİLERİNDE MİLAT: FRANSIZ DEVRİMİ	11
Cinsiyet Çatışması ve Aydınlanma	12
Savunucular ve Öncüler	15
Etkiler ve Devrimin Sonu	26
II. 1848 DEVRİMİ'NDE ÖZGÜRLÜK HAREKETLERİ	29
Yeni Siyasi Toplumda Kadınlar	30
İlk Kadın Hareketinin Sözcüsü Olarak <i>Frauen-Zeitung</i>	34
Kadın Dernekleri	37
Mart'tan Sonra	40
Yankılar, İzler ve Bağlantı Hatları	43
III. KADIN HAREKETLERİNİN VE ÖRGÜTLERİNİN KABARMA DÖNEMİ	49
Geçişler ve Yeni Başlangıçlar	50
Sınırlar	53
İşçi ve Kadın Hareketi	55
Bireysel Öncüler	58
Yükselme ve Ana Hatları Belirleme	59
Şanslı Bir An ya da Kaçırılmış Fırsat: 1896 Kongresi	64
Konular ve Tartışmalar	66
Evrensellik ve Savaş	72
IV. İKİ DÜNYA SAVAŞ ARASI ve SONRASI (1919-1949)	77
Seçimler ve Seçim Sonuçları	78

“Refah Feminizmi”	80
BDF’de Uluslararası İlişkiler ve Ulusal Kalkınma	84
BDF’nin Krizi ve Dağılması.....	87
Nasyonal Sosyalizm İktidarında	90
Savaş Sonrası İlk Dönem	95
V. “YENİ” KADIN HAREKETİ	101
Yeni Bir Kadın Hareketinin Başlaması	103
Kamu ve Projeler.....	107
Özerklik ya da Kurum	109
Doğu Alman Kadın Hareketi	110
Bir Fasıla Olarak 1989:	
Yeni Bir Kadın Hareketinin Sonu ya da Başlangıcı	112
Geleceğe Bakış	114
KAYNAKÇA	119
DİZİN.....	125

GİRİŞ

“Kadın hareketi” ve “feminizm” kavramları ortak bir hedefi temsil etmektedir. Her iki kavram da kadınların yaşamın her alanında, devlette, toplumda, kültürde ve hepsinden önemlisi özel hayatta, eşit hak ve özgürlüklerle siyasi iktidar ve sosyal kaynaklara eşit katılım sağlamasıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle bu girişimlerin merkezinde, demokratik özgürlük ve eşitlik ilkelerinin tüm insanlar için kullanılmasından ve eşit insan onurunun, Fransız Devrimi’nden bu yana anayasal demokratik bir düzenin belirtisi olarak görülen ilkelerinin kabulünden başka bir şey olmadığı anlamına gelir. Ancak her iki kavramın da aynı anlama gelmesi şart değildir, bunlar bilhassa Almancada, farklı anlamları ve siyasi görüşleri yansıtır.

“Kadın Hareketi” terimi, diğer toplumsal hareketler gibi -kadın hareketleri söz konusu olduğunda- özellikle cinsiyet açısından, vesayeti, adaletsizliği ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için toplumsal değişimi getirmeyi amaçlayan bazı ortak sosyal eylem biçimlerini tanımlar. Kadın hareketleri tarihsel fenomenlerle birçok farklı şekilde tanımlanabilen, yorumlanabilen ve bilimsel bir şekilde analiz edilebilen sosyal olgulardır. Sosyal bilim araştırmaları bundan ötürü, yurttaşların kolektif katılımının muhtelif şekillerde sınıflandırması ve düzenlenmesi hususunda bir dizi kriter ve yöntem geliştirmiştir.

“Feminizm” kavramı, kadınların toplumsal hareketlerini tanımlamak için de kullanılan bir kavram olmasına rağmen, daha geniş bir anlamı da içerir. 19. yüzyıldan itibaren liberalizm, konservatizm, Marksizm başta olmak üzere “izm” olarak tartışılan diğer teoriler veya sosyal kavramlar gibi, feminizm de sadece bireysel istekleri takip etmekle kalmayıp, ayrıca toplumsal ilişkilerin bütününe göz önünde bulunduran bir siyasi teoriyi de ifade eder. Yani toplumsal ve sembolik düzenin -cinsiyetin en mahrem ve samimi ilişki-

lerinde bile- köklü bir değişimini amaçlar ve aynı zamanda ona gelen eleştiriler için yorumlar ve argümanlar sunar. İdeolojiyi şüpheli duruma düşüren ve itibarsızlaştıran bu yeni olmayan iddiaya, adlandırıldığından bu yana, daha ziyade kadın sorunları ve feminizm tartışmaları adı altında savunmalar ve yanlış anlaşılmalara eşlik etmiştir. Bu nasıl açıklanabilir? Bunun nedeni, kadınların özgürleşmesinin ve daha fazla adalet talebinde bulunulmasının, o zamana dek mevcut cinsiyet düzenini ve dolayısıyla alışkanlıklardan ve ayrıcalıklardan oluşan statükoyu tehlikeye düşürmesi olabilir mi? Bu soruya cevap verebilmek için daha fazla bilgi sahibi olmak, özgürlük, eşitlik ve adalet için mücadele verilen toplumsal ilişkileri ve hikâyeleri daha yakından tanımak faydalı olacaktır. Aslında kendi günlük hayatımızdaki kamu alanlarına ve tecrübelerine başvurmak yeterli değildir çünkü erkek ya da kadın fark etmeksizin herkes, gündelik beklentilere karşı kendini kanıtlamak zorundadır. Bundan ötürü burada çeşitli disiplinlerde çalışarak elde edilen kadın ve toplumsal cinsiyet araştırmalarının açıklamaları ve teorilerine başvurmak faydalı olacaktır. Toplumsal cinsiyet konusunun hem düşüncelerimize, hem de araştırma alanlarımızın arasına girmiş olması, tarih ve topluma bakış açısının ve bununla birlikte bilim kurallarının da değiştiğini ortaya koymaktadır; ancak problemlerin bir tek *doğru* yorumunun ve çözümünün olduğunu iddia etmek söz konusu değildir. Dolayısıyla bir tane feminist teori ya da feminizm yoktur, aksine farklı yaklaşımlar ve siyasi teoriler ve -bu kitapta göreceğimiz gibi- son iki yüz yıl boyunca farklı yönelimleri ve “dalgaları” sunulan ve tartışılan kadınların çeşitli veçheleri, siyasi ve sosyal hareketleri vardır.

Aslında feminizm terimi ilk kez 1880’lerde Fransız kadın hakları aktivistleri ve Fransız süfrajette¹ Hubertine Auclert (1848-1914) tarafından 1881-1891 yılları arasında yayımlanan *La Citoyenne* [Kadın Vatandaş] adlı gazetede, Üçüncü Cumhuriyet Fransa’sında hüküm süren “erkeklikçiliğe” karşı siyasi yol gösterici bir ilke olarak kullanılmıştır. 1892’de Fransız kadınlar, başlığında “feminist” sıfatını taşıyan büyük bir kongre düzenlemiş ve 1896’da Berlin Uluslararası Kadınlar

1 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık ve ABD’de pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi yapma gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, az çok organize olmuş radikal kadın hakları savunucuları. (ç.n.)

Kongresi'ne Fransa adına katılan kadın temsilci, geniş bir dinleyici kitlesine, Fransız basınının bu kavramı bir "moda" olarak istekle benimsediğini anlatmıştı. (Uluslararası Kongre 1897, s. 39 vd.) Bu terim, buradan hızla Batı dünyasındaki kadın hareketlerine yayılmış, hatta yer yer "kadın hareketi" anlamında kullanılmaya başlanmıştı. Ancak Almandada bu terim günümüzde bile özel bir radikallik anlamı içermektedir. Gerçekten de bu kavram 20. yüzyılın dönüm noktasında kadın hareketinin aktörleri tarafından kendilerini tanımlamakta değil, aksine kadınların özgürleşmesine karşı olanlar tarafından aşağılama ve iftira niteliğinde kullanılmış, gündelik dile yerleşmesi ancak 1970'lerin kadın hareketi sayesinde gerçekleşmiştir.

Ancak daimi bir huzursuzluk nedeni olan ve kadınların kamusal tartışmalarda dile getirdikleri eşitlik talepleri, ister 1848 Devrimleri esnasında olduğu gibi "kadın özgürleşimi", ister 19. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi "sosyal soruna" paralel, hatta doğrudan bağlantılı olarak "kadın sorunu", isterse de kadın hareketi veya feminizm olarak ya da ne şekilde adlandırılırsa adlandırılsın: 1789'dan beri bu hikâye sadece kadınların özgürlük ve eşitlik düşüncesi ve bu anlamda onlara verilen vaatler değil, kadın haklarının verilmeyişi ya da kısmen, çok yetersiz olarak lütfedilmeleri sonucunda ortaya çıkan çelişkiyle ilgilidir. Kurtuluşla kısıtlama, özgürlük söylemleriyle kadının erkek egemenliğine tabi olması, evlilik görevleri ve şiddet arasındaki bu çelişki, Fransız Devrimi'nden bu yana Yakın Çağ'ın kadın ve cinsiyetler tarihine eşlik etmektedir. Bu çelişki "modern" addedilen toplumlarda bir duygu karmaşası, bir dokuma hatası olarak da tanımlanır. Kadınların eşit yurttaş çerçevesinden her zaman giderek daha rafineleşen gerekçelerle dışlanma-sıyla birlikte, cinsiyet özelliği sınıf ayrımının ötesinde siyasi bir kategoriye ve burjuva toplumunun liberal düzeninin bir tür kurucusuna dönüştü. Bundan ötürü 19. ve 20. yüzyılların cinsiyet sorununa dair -kadın hareketlerinin çeşitli aşamaları, etiketleri ve "uzun dalgaları" hakkındaki- "modern" hikâyeleri, bugün, 21. yüzyılın başında tam olarak nerede olduğumuzu sormak için, muhtemelen henüz sona ermemiş bir çağ olarak görmek uygun olacaktır. Hem sosyal birer hareket olarak kadın hareketleri hem de feminiz-

min siyasi teorileri, tarihsel ve politik bağlamla doğrudan ilişkilidir, daha doğrusu bunlarla şekillenmiştir. Bu nedenle konunun yapısı, önemli ölçüde siyasi dönüm noktalarını takip eder. Ancak tüm ilerlemelere ve kazanımlara rağmen, sonuç olarak günümüzde yapılan analizler de feminizmin demokratik bir proje olarak henüz tamamlanmamış olduğunu göstermektedir.

I. CİNSİYET İLİŞKİLERİNDE MİLAT: FRANSIZ DEVRİMİ

1789 yılında yaşanan olaylar, her şeyden önce bu olayların Avrupa'da, Yeni ve Eski Dünya'da neden olduğu tepkiler ve sarsıntılar, Fransız Devrimi'nin bir dönüm noktası olmasını sağlamaktadır. Fransız Devrimi, 1776 yılında imzalanan ve İngiltere'den bağımsızlığı, ulusal egemenliği ve ABD'nin kuruluşunu öngören İnsan Hakları Bildirgesi ile Amerika Bağımsızlık Bildirgesi'nden farklı olarak, o güne kadar süregelen dünya düzenini köklü bir şekilde sorgulamıştı. Sadece birkaç adım atarak ve ortaya bir anayasa koyarak feodalizmi, onun toplumsal yapısını ve eski rejimin mutlak hâkimiyetini ortadan kaldırdı. Aile düzeni ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler de devrimin ve kurtuluşun girdabına kapılmıştı. Ancak o dönemde yaşayanlar, bu esnada koca bir medeniyetin temellerine kadar sarsıldığını hissediyorlardı.

Geleneksel cinsiyet ilişkilerinin köklü bir şekilde sorgulanması ve kadınların değişen, alışılmadık rolleri, sadece bir dizi devrimci altüst oluşun sonucu değildi. Bu, kadınların yeni durumdan mağdur olmasından ya da devrimle sürüklenip gitmesinden daha farklı bir şeydi. Yeni olan şey, genel bir iradenin dünyayı temelden yenileme, toplumun yeni bir biçimini meydana getirme isteğiydi. Halkın farklı katmanlarından kadın ve erkeklerin hareket edebildiği, seslerini yükseltebildiği ve müdahale edebildiği politik bir alan yaratılmıştı. Buna toplumun sadece en alt katmanındaki "pazarıcı ve balıkçı kadınlar" değil, burjuva kökenli ve aristokrat kadınlar da dâhildi. Her ne kadar Eski Rejim zamanındaki kitleler ve tarımsal isyanlar tipik bir kadın eylem alanı olsa da, 5-6 Ekim 1789'da Parisli kadınların Paris'ten Versay'a yürüyüşü, günlük ekmek kavgasından çok daha fazlasıydı. Yaklaşık sekiz bin ile on bin arası kadının, artık Halk Milisi olan yirmi bin eski Ulusal Muhafız eşliğinde yaptığı ilk kitlesel yürüyüşün amacı, kraliyet ailesini ve Versay'da

toplanan Ulusal Meclisi devrimin merkezi olan başkente ve böylelikle halk iradesinin merkezine getirmek, bu sayede kralı kontrol etmek, onu feodaliteyi ortadan kaldırmaya ve 26 Ağustos 1789'da ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni imzalamaya zorlamaktı.

Parisli kadınların 5 Ekim 1789'da Versay'a yürümesiyle birlikte -bu, Ulusal Meclis'in kararlarını uygulamak için gereken bir müdahalede- kadınlar sadece kamusal alana katılım haklarını talep etmekle kalmamış, bunu pratik olarak hayata da geçirmişlerdi. (Petersen 1987, s. 13). Ancak normalde tarihe geçmesi gereken bu "Karılar Günü", aksine Fransız Devrimi'ndeki kadınların imajını sarsmıştı (bunun hakkında özellikle Michelet 1913, ilk olarak 1854 okunabilir). "Sırtlana dönüşen karılar" klişesi (Schiller), yani o ba-yağı ve şirret, kazmalar ve tüfeklerle silahlanmış, erkek kı-yafetleri içinde devrimin gerçekleşmesine katkıda bulunan kadınlar efsanesi, o andan itibaren dört bucağa yayılmaya başlamış ve kadınların siyasete her türlü katılımını büyük bir aşağılamayla tarihin hafızasına kazımişti. Oysa politik katılım hakları olmadığı sürece, kadınların seslerini duyurmak ve dikkat çekmek için sahip oldukları tek imkân, kural ve biçim ihlaliydi. Bu Eski Rejim dönemindeki ekmek ve açlık isyanları sırasında kadınların öncü rolü göz önüne alındığında, 1789'dan bu yana yeni siyasi toplumda, kulüplerde ve yeni yasama organlarında söz alabilmek adına yapılan tüm girişimler için geçerlidir. Ancak yine de kadınlar hem Ulusal Meclis'ten hem Kurucu Meclis'ten hem de cemiyet-ten seyirci tribününe sürüldüler.

Cinsiyet Çatışması ve Aydınlanma

Cinsiyet düzenine başkaldırmak ve bu düzeni eleştirmek, Fransız Devrimi'nin bir buluşu değildi. Erken Rönesans'tan beri en azından dört asır boyunca cinsiyetler arası bir çatışma ("cinsiyet kavgası" ya da "kadınların kavgası") yaşanı-yordu. Bu, esasen erkekler arasında yapılan ancak eğitilmiş kadınların da katıldığı bir tartışmaydı. Kadınlar için verilen bu kavgaya katılan ilk kadınlardan biri, *Die Stadt der Frauen* [Kadınlar Şehri] (1404/05) başlıklı kapsamlı çalışmasıyla

Christine de Pizan (1365-1429) olmuştur. Pizan, kadınların hem hoş vakit geçirmeleri, hem de teselli bulmaları için yazdığı bu kitapla birlikte, Fransa'da Jean de Meun'un zamanında ve kültürel gelenğinde bütün kadınları aşağılayan nefret içerikli kadın resimleri bulunan ünlü *Roman de la Rose* (1280 civarı) hakkındaki ilk büyük edebi tartışmayı da ateşlemişti. Pizan, Antik ve Orta Çağ kaynaklarını yeniden yorumlamak ve tarihteki büyük kadın figürleri tespit etmek amacıyla, kutsal kitaba ve mitolojiye başvurmuş; kendine güven ve direniş hususunda akıl, doğruluk ve adalet erdemlerini benimseyen kadınlar için "kadın cinsiyetinin kinci ve iftiracı insan topluluklarına karşı bir kale" olarak, alegorik bir kadınlar şehri inşa etmeye cesaret etmişti. (Pizan [1405] 1986, s. 23)

Bu tartışma, 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nda insan aklı üzerine inşa edilen bir insan imgesi karşısında zorunlu ve acımasız bir hâl almıştı. Aydınlanmacı François Poullain de la Barre, *Über die Gleichheit beider Geschlechter* [Her İki Cinsiyetin Eşitliğine Dair] (1763) başlıklı yazısını, tıpkı bedenle aklın/zekânın rasyonel ayırımına bağlı olarak, özel bir yetenek olan aklın, insanı diğer tüm canlılardan ayırdığını söyleyen Rene Descartes'in felsefesinde olduğu gibi, "aklın cinsiyeti yoktur" diye bitiriyordu. Bu, kadın bedenine has özelliklerin, kadınların akli melekelerini etkilemediği anlamına geliyordu. Ancak bu anlayışa çeşitli taraflardan şiddetle itiraz ediliyordu. Ampirik bilimlerin, özellikle algılar, duygular ve deneyimler tarafından bilgi ve düşüncüyü etkileyen kadının fizyolojisi ve buluşu hakkında tıbbi bilgilerin gelişmesiyle birlikte, cinsiyet eşitliğinin rasyonel gerekçesi artık kabul edilmemekteydi. (Honegger, 1991) Jean-Jacques Rousseau'nun siyasi teorileri ve eğitim yazıları, en kalıcı etkiyi yaratıyordu. Rousseau, De la Barre'in çalışmasıyla hemen hemen aynı anda yayımlanan *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine* (1762) başlıklı pedagojik romanının, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıkları hakkında ayrıntılı bilgiler veren "Sophie veya Kadın" adlı beşinci bölümünde bazı düşünceler öne sürer ve kadınların anatomisinin zaman içinde "kadınların doğası"nın toplum ve hukuktaki yerlerini de belirlediği sonucuna varır. Örneğin Fichte gibi diğer Aydınlanma filozoflarında görüldüğü üzere, bu benzetme beden

ve sosyal düzen arasında cinsel eylemdeki eşit olmayan konumdan türetilmiştir ve aynı zamanda kadının gerekli utanma duygusuna göndermeyle neden prensipte kadınlara eşit haklar verilemeyeceğini ahlaki olarak gerekçelendirir:

Biri aktif ve güçlü, diğeri pasif ve zayıf olmalı... Bu gücü uyardırmanın en etkili yolu, karşı koymak suretiyle onu gerekli kılmaktır... Cinsiyetlerin bu farklılığından... cinsellik de dikkate alındığında... kadının yegâne varlık sebebinin erkeğin hoşuna gitmek olduğu sonucuna ulaşılır. (Rousseau 1963, s. 721-726)

Rousseau, Antik Çağ'dan beri Batı felsefesinin baskın düşünce modelinde kadınların özel ve farklı rolüne dair bu görüşle hareket ediyor, özellikle Thomas Aquinas'ın erkek-kadın, aktif-pasif, aşağılık, kusurlu, daha doğrusu erkek egemenliği altında gerekli kadın teslimiyetinin karşılaştırılmasının Hristiyanlığa göre tefsir edilmesini meşrulaştırmayı deniyordu. Genesis'in ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan, Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı ve Havva'nın başlattığı ilk günah olayıyla sona eren yaratılış öyküsü, Batı'nın ataerkil kültüründe, efsanelerde, resimlerde ve her şeyden önce sanat üretiminde seve seve işlenmekle kalmamış, aynı zamanda ilahi bir emir niteliğine de bürünmüştü.

Ancak Fransız Devrimi daha ilk yasama eylemleriyle ruhban sınıfının ayrıcalıklarının ortadan kaldırdığında, manastırları dağıttığında, kilisenin mülklerini kamulaştırdığında, devletle kiliseyi birbirinden kesin bir şekilde ayırarak sadece ifade özgürlüğünün değil, aynı zamanda inanç özgürlüğünün de kazanılmasına yardımcı olduğunda, din temelli bir dünya düzenini de ortadan kaldırıyordu. Özellikle Rousseau'nun siyasi yazıları, örneğin *Toplum Sözleşmesi* (1758) ve Charles-Louis Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu Üzerine* (1748), adalet, yasa ve halkın egemenliği üzerine kurulmuş bir toplumsal yapının yolunu çizmiş olmakla birlikte, kadının bu toplumsal sözleşmenin ortağı olmasını hayal dahi etmemişlerdi. Ancak eski güçlerin çökmesi ve halkın ayaklanmasıyla birlikte, mevcut siyasi ilkeler artık somut taleplerin ve siyasi bir sosyal adalet programının üretilebileceği hukuk kavramlarına dönüşmüştü. Kadınların da bu sürece dâhil olması kaçınılmazdı. (Gerhard, 1990b)

Savunucular ve Öncüler

Bu değişim zamanında kadınlar da dâhil olmak üzere, insan haklarının, özgürlük ve eşitlik fikrinin uygulanması adına öne çıkan ilk önemli sözcülerden biri Marquis Marie Jean Antoine de Condorcet'dir (1743-1794). Condorcet, 1791'de Ulusal Meclis üyesi ve 1793'te radikal Jakobenler tarafından suçlanmadan ve zulüm görmeden önce, cumhuriyetçi bir anayasanın taslağında sınıflar üstü bir devlet eğitim sisteminin planlanması üzerine çalışan liberal bir matematikçi ve filozoftu. Devrimden önce karısı Sophie de Grouchy ile birlikte işlettiğı bir mekân, "cumhuriyetin beşiğı" olarak Fransız aydınlanmasının merkezini oluşturmıştı. Kuzey Afrika'da bulunan Fransız sömürgelerindeki kölelerin serbest bırakılmasını ve 1787 gibi erken bir tarihte bile mülk sahibi kadınların zümrelerin temsil organlarına seçilmesini talep etmişti. Condorcet, 1790'da kadınların yurttaşlık haklarına kabulü konusundaki ünlü konuşmasını yapmıştı. Ona göre doğa yasaları karşısında insanlar eşitti ve -ilk onun tarafından kullanılan bir ifadeyle- "insan ırkının yarısının" yurttaşlık ve insan haklarının yarısından mahrum bırakılmasını "diktatörce bir eylem" olarak değerlendirdiyordu: "Ya insan ırkının hiçbir üyesinin gerçek hakları yoktur ya da hepsinin aynı hakkı vardır; din, ten rengi veya cinsiyeti ne olursa olsun bir başkasının hakkına karşı çıkanlar, kendi haklarını kaybetmiş olurlar." (Condorcet 1799, s. 55-65) Bu ifadesiyle Condorcet -sınıf farkına değinmeden de olsa- günümüzde de güncelliğini koruyan toplumsal eşitsizliğin esasını dile getirmişti.

"Devrimin kadınları" diye anılan, *Hakikat Dostları Derneğı* (Société des amis de la verité) çatısı altında bir kadınlar kolu kuran ve çeşitli devrimci kadın kulüplerini birleştirmeye çalışan o hem iyi hem de kötü şöhretli çevrede öne çıkanlardan biri, Etta Palm d'Aelders'di (1743-1799). Hollanda kökenli, eğitimli, göz kamaştırıcı bu kadın, oldukça hareketli bir hayattan sonra 1774'te Paris'e yerleşmiş, liberal ve Avrupalı diplomat çevreleriyle ilişkiye geçmişti. Halka açık bir şekilde kadınlar lehine konuşan ilk kadın olduğu kabul edilen Etta Palm, gazetelerde çeşitli makaleler ve hicivler yayımlamış, 1790 ve 1791 arasında "Hakikat Dostları"na kadın haklarıyla ilgili öfkeli ve kışkırtıcı konuşmalar

yapmıştı. Sloganı “Biz sizin yoldaşınız, köleleriniz değil” idi. D’Aelders, Ulusal Meclis’te bir kadın heyetinin başında yer aldı ve verdiği bir dilekçeyle bütün malların ilk erkek çocuğa devredilme hakkının kaldırılmasını, kadınlar ve erkekler için eşit boşanma hakkını, şiddet gören kadınların korunmasını ve siyasi eşitliği, hatta tüm askeri hizmetlere ve görevlere eşit ulaşımı talep etti. Ayrıca *Yurtsever ve Yardımsever Hakikat Dostları Derneği* (Société patriotique et de bienfaisance des Amies de la Verite) başkanı olarak fakir kadınlar ve özellikle çocuklar için eğitim ve bakımlarının üstlenilmesi gereken ulusal bir refah sistemi için öneriler geliştirdi. Diplomatik bir görev için Hollanda’ya giden Etta Palm, 1795 yılında cumhuriyetin ilanından sonra burada casuslukla suçlandı ve tutuklandı. 1799’da Den Haag’da serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra da öldü.

Doğduğunda ismi Marie Gouze olan Olympe de Gouges (1748-1793), Fransız Devrimi’nin en sıra dışı ve bugüne değin hak ettiği kadar takdir edilmeyen kadınlarından biridir. De Gouges, Ulusal Meclis’in 1791 yılında Fransa’nın 1789 İnsan ve Yurttaşlık Bildirgesi’ni temel hak olarak içeren ilk cumhuriyet anayasasını kabul etmesinden hemen sonra, *Declaration des droits de la femme et de la citoyenne*’i [Kadının ve Kadın Vatandaşın Hakları Bildirgesi] yayımladı. İnsan haklarının eşitlik vaatlerinin aksine, hem monarşiye hem de varlıklı erkeklere seçim hakkı tanınmasıyla, bu anayasanın sadece zenginlerin, burjuvaların ayrıcalıklarını değil, aynı zamanda erkek cinsiyetinin gücünü de yeniden sağlamlaştırdığı açıktı. Soyluların ayrıcalıklarının kaldırılmasıyla birlikte, paradoksal bir şekilde, Eski Rejim’de üst sınıftan da olsa, kadınların yegâne oy verme ve temsil hakkı da kaldırılmış oluyordu. Olympe de Gouges, bu nedenle Kadın Hakları Bildirgesi’nin önsözünde, sivri dilli bir ifadeyle temel sorunu ortaya koyuyordu: “Erkek sadece” diyordu cüretle, “devrimden faydalanmak için... abartılı, kör, bilimler tarafından şişirilmiş ve dejenere edilmiş fakat göze batan cehaletle, bütün akli yeteneklere sahip bir cinsiyet üzerinde zalimce hüküm sürmek istiyor.” (Gerhard 1990b, s. 263 devamı)

Olympe de Gouges’un bildirgesi, *Die Rechte der Frau* [Kadın Hakları] başlıklı daha uzun bir kitapçığın küçük bir

parçasıydı. Kraliçeye “kadın haklarının yükselişine destek olması” için yardım isteyen bir mektuptan ve daha önce bahsedilen ve “Erkek, adil olabilir misin?” sorusuyla açılan bir önsözden sonra, “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi” geliyordu. Bunu “erkek ve kadın arasında” medeni hukuka ait bir evlilik sözleşmesi gibi okunan, ancak aslında bir devlet sözleşmesi olarak anayasanın gerekli bir bileşeni olması istenen bir toplum sözleşmesi taslağı ekleniyordu. Böylelikle, Yeni Çağ’ın özel hukukuyla kamu hukuku arasında, kadınlara yerlerini işaret eden burjuva-liberal hukuk düzenlerinin sistematik kırılma noktasını da göstermiş oluyordu: Kocanın bütün güce ve karar verme yetkisine sahip olduğu evlilik ve aile hukuku üzerinden kadının eve hapsedilmesi, siyasi kamuoyundan da dışlanmasını meşrulaştırmıştı. Bu toplumsal cinsiyet düzeni cumhuriyetçi, liberal veya sosyal demokrasi geleneklerine dayanıp dayanmadıklarına bakılmaksızın, 1960 ve 1970’li yıllarda yapılan hukuk reformlarına kadar, Batı dünyasının bütün hukuk devleti anayasalarının temellerini oluşturacaktı.

Olympe de Gouges’un *Kadın Hakları Bildirgesi*, esas olarak, kadın haklarının insan hakları olduğunu ifade etmesiyle modern feminizm için bir kılavuz niteliğine sahip olmuştu. Kadın haklarını açık bir şekilde insan haklarının içine dâhil etmek suretiyle, kadınlar ve erkekler için geçerli olacak genel bir hukuk düzeni bağlamında, özgürlük ve eşitlik taleplerinin sözcüsü olmuştu. Bu, hem bu metinde hem de yazdığı on yedi ayrı makalede, görünüşte pek dikkat çekmeyen, ancak kadınlar açısından son derece önemli yeniden düzenlemeler, tamamlamalar ve düzeltmelerle birlikte 1789 *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi* metnini takip ettiğini göstermektedir. Kadınların devlet ve toplumda eşit haklara ve eşit yükümlülüklerle sahip olarak tanınması hakkındaki en önemli taleplerini belirtir (bu nedenle güya kadınlara özel veya hukuksal imtiyazlar tanıyan 7. ve 9. maddeleri reddeder) ve örneğin 16. maddeye ek olarak, politik özbelirlenim ve özyasama süreçlerine katılma gerekliliğini gerekçelendirir: “Oluşumuna ülkeyi oluşturan bireylerin çoğunluğunun katkıda bulunmadığı bir anayasa geçersizdir ve yok hükmündedir.” Fransızcası “droits de l’homme” olan “insan hakları” genel metninden söz edilen her yerde, “kadınların

ve erkeklerin doğal ve devredilemez hakları"ndan (Md. 2) ısrarla detaylı bir şekilde söz eder. Kadınların yaşadığı özel adaletsizlik deneyimlerini, görünüşe göre bir anayasa metni için hiç de uygun olmayan ayrıntılarıyla birlikte anlatır. Örneğin 11. maddede kadınların evlilik dışı çocuklarının babasının adını alabilme ve yasal olarak sorumlu tutabilme hakkı için düşünce ve ifade özgürlüğünü savunur ve erkekler tarafından aldatılmış, terk edilmiş kadınların içinde bulundukları sıkıntıya işaret eder. Toplum sözleşmesinin taslağında kadınların yoksulluklarını, eğitimsizliklerini ve bağımlılıklarını ortadan kaldırmak için "eşsiz bir yol" sunar. Kadınların da ortak servete katılımı, yani, kadınların mülkiyet hakkına sahip olması ve babaların evlilik dışı doğan çocuklar için ortak endişe ve sorumluluğa sahip olması kaçınılmazdır. (bkz. Burmeister 1999, s. 168 ve devamı; Gerhard 1990, s. 49 ve devamı)

De Gouges, anayasa tarihi için eşsiz bu hukukî belgeyi yayımladığında, daha 1789'dan önce bile Paris toplumunda, sarayda ve muhalefet çevrelerinde bir "femme gelante" [cesur kadın] olarak ışıltılı güzelliğiyle büyük ilgi uyandırmış, ayrıca sayısız tiyatro oyunu, roman, siyaset ve toplum eleştirisi yaptığı yazısıyla adını duyuran tanınmış bir edebiyatçıydı. 1788 ve 1793 yılları arasında birkaç ciltte yayımladığı yüz otuzdan fazla eserinin tamamı, birer siyasi müdahale ve zamanın etkisiyle şekillenmiş propaganda edebiyatıydı. 1784 yılındaki ilk tiyatro oyunu *Zamore et Mirza* dramasında, Fransa'nın Kuzey Afrika sömürgelerindeki köleliğinin kaldırılmasını savunmuş, ondan sonra da oyunlarının Comedie Française'deki oynanması için yoğun bir mücadele vermesi gerekmişti. Ulusal Meclis tartışmalarına izleyici sıralarından şiddetle ve cesurca müdahale etmiş, sokaklarda gösteriler ve eğlenceler düzenlemiş, Jakobenlerin toplantılarına katılmış ve çeşitli kadın kulüplerinin kendisinin organize etmediği toplantılarına iştirak etmişti. De Gouges, yeni fikirler ve yeni bir toplum için tutkuyla mücadele ediyordu; ona göre bu yeni topluma şiddet veya kan dökülmesi yoluyla değil, hukukun yardımıyla doğal haklardan kaynaklı yeni adalet standartları temelinde kurulabilecekti. Bu nedenle meşruti monarşi anayasasının kabul edilmesinden sonra bile XVI. Louis'nin idama mahkûm edilmesinin hu-

kuka aykırı olduğunu iddia etti, hatta onu savunmayı bile teklif etti. Burada niyeti XVI. Louis'nin krallığını savunmak değil, onun bir şehit olmasının önüne geçmekti. Çünkü "bu vakayı atlatıp hayatta kaldığı takdirde, işte o zaman gerçekten ölmüş olacaktır" diye düşünüyordu. (Duhet 1971, s. 85) Ancak bu çabasından ötürü, kraliyet yanlısı addedilmiş ve itibarsızlaşmıştı. Üstüne üstlük federal bir Fransa anayasası için Jirondenlerin tarafında yer alıp, Jakobenlerin terörüne karşı ajitasyona devam edince, hatta Robespierre ve Marat'ı acımasızlıkla ve diktatörlükle suçlayınca, devrim mahkemesi karşısında yargılandı. Terör iktidarı zirve noktasındayken, 3 Kasım 1793'te giyotinle idam edildi.

Ölümünden sadece bir gün önce, ancak babası tarafından kabul edilen "doğal" çocukların miras hakkına sahip olduğunu söyleyen ve "bir çocuğun babasının kim olduğunun araştırılması yasaktır" ilkesini içeren bir kararname çıkarılması, tarihin bir ironisi miydi, yoksa sadece bir tesadüf müydü? Eski Rejim'in ne gelenek ve göreneklerinde ne de "yazılı hukukunda" yer alan bu hüküm, 1804 yılında da Napolyon iktidarı döneminde kabul edilen Fransa medeni hukukunda (340. madde) yer alıyordu ve evli olmayan annelere ve çocuklarına karşı eşi benzeri görülmemiş bir sertliğin ifadesi olarak 1938'e kadar Fransa'da yürürlükte kalmıştı. Ataerkil çıkarların yönlendirdiği bu tedbir, devrim hükümetinin de Gouges'un bildirgesinde babaların sorumluluk alması için talep ettiği düşünce özgürlüğüne verdiği cevaptı ve kadınların "şirretlikleriyle" özel ilişkilerde de kazandıkları özgürlükleri ortadan kaldırmak isteyen tepkilerin bir parçasıydı. 1792 yılında kadınlar ve erkekler için reşit olma ve yasal evlenme yaşı yirmi bir olmuş, Haziran 1793'te de evlilik dışı doğan "doğal" çocuklar için eşit miras hakkı kabul edilmişti. Ancak tam da bu noktadan sonra, devrimci yasa koyucular aniden bu eşitlik durumunun "en onurlu ailelerde" dahi "şantaj, huzursuzluklara ve skandallara" neden olacağından endişelenmeye başlamışlardı. Böylece kadınların eşitlik talebi, bir kez daha ailenin korunması adı altında, erkeklerin çıkarlarına kurban edildi. Evlilik artık dinî hukuktan kurtulmuştu, medeni kanuna göre yapılan evlilik ve her iki eş için de boşanma hakkı, başlangıçta devrimin temel kazanımlarından biri olarak kabul ediliyordu;

ancak en geç 1793 yılından itibaren ahlaki yozlaşmayı ve toplumun içinde bulunduğu karmaşayı bu özgürlüklere, özellikle de kadınların özgürlüklerine bağlayanlar yeniden üstünlüğü ele almaya başlamıştı. Bunlara göre kadın haklarını talep etmek uygun bir durum değildi ve 1792’de de Gouges’a haddini bildirenler, erkekler arasındaki en radikal devrimciler olan Jakobenlerdi:

En azından Fransa’da, kadınların erkeklerle ve özellikle de yasa koyucularla bu şekilde konuştuğu ilk defa görülmüyordu: “Onur kazanmamızın önündeki bariyerleri kaldırınız.” [Bu, parlamentoya giriş anlamına gelmekteydi.] Kadınların onuru, alçakgönüllülük perdesi altında ve evlerinin gölgesinde, mensubu oldukları cinsiyetin erdemlerini sessizce güçlendirmekten ibarettir. Erkekler yol göstermek, kadınların üzerine vazife değildir. (Blanc 1989, s. 127 ve devamı)

Kadınların eşit haklarına yönelik bu ilk feminist bildirinin siyasi fikirler ve hukuk tarihinde önemli bir yeri hak etmesine rağmen, Olympe de Gouges çabucak unutuldu veya tarih yazarları tarafından “deli” olmakla itham edildi (örneğin, J. Michelet tarafından). Fakat Fransız feminizm tarihinde eserleriyle yaşadı, 1848 Devrimi’ndeki Fransız kadınlarının ve 1870’den itibaren Üçüncü Fransız Cumhuriyeti’nin feministlerinin büyük yol göstericisi oldu. Burjuva toplumu daha yeni oluştuğunda bile kadın haklarını insan hakları olarak görmesi, bu iddiasını kendi başına geleceklere bir an bile düşünmeden sonuna kadar savunması, onun bugün de tartışılmaz bir öneme sahip olmasının nedenidir. Onun cinsiyet adaleti ve demokrasi vizyonu -tıpkı zaman zaman hemcinsi kadınların eleştirel şüphesinin bugün hâlâ güncel olması gibi- bugüne kadar aşılammıştır.

Kadınlar, aramızda da bir devrimin gerçekleşmesinin vakti gelmemiş miydi? Yoksa kadınlar sonsuza dek birbirlerinden kopmuş olarak mı yaşamalıydı? Toplumla birleşmeleri için kendi cinsiyetlerini inkâr etmeleri, kendilerini başkalarına acındırmaları mı gerekiyordu? (Blanc 1989, s. 194)

Fransız Devrimi döneminde feminist fikirlerin ve siyasetin bir diğer öncü kadın düşünürü, Mary Wollstonecraft’di (1759-1797). Özellikle İngilizce konuşulan bölgelerdeki kadınlar üzerinde kalıcı bir etki bırakan Wollstonecraft’in *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı kitabı, ilk olarak 1792

yılında Londra'da yayımlandı. Kitap aynı yıl Fransızcaya çevrildi ve ikinci baskısı yapıldı. 1793/94'te, Schnepfenthal Eğitim Kurumu'nun kurucusu, yayıncı ve eğitimci Christian Gotthilf Salzmann tarafından *Rettung der Rechte des Weibes mit Bemerkungen über politische und moralische Gegenstände* [Siyasi ve Ahlaki Konular Hakkındaki Düşünceler ile Kadın Haklarının Kurtuluşu] başlığıyla, öğretici yorumlar da içeren Almanca bir çevirisi yayımlanmıştı.

Wollstonecraft daha önce Edmund Burke'ün 1790'da *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* başlıklı kitabına verdiği cesur ve heyecanlı bir cevapla tanınmıştı. İrlandalı bir filozof ve devlet adamı Burke, bu eserinde bir muhafazakâr ve sert bir Fransız Devrimi muhalifi portresi çizmiş, Avrupa çapında bir tartışmanın başlamasına neden olmuştu. Mary Wollstonecraft, *İnsan Haklarının Savunması* (1790) başlığı altında ona şiddetle karşı çıkan ilk kişilerden biriydi (1791'de Thomas Paine ve diğerleri onu takip edecekti) ve böylece Olympe de Gouges gibi kadın haklarının hâlâ çok güçlü bir "savunmaya" ihtiyaç duyduğunu kavrayarak, aydınlanma ve insan hakları konularında erkekler arasında yürütülen felsefi tartışmalara müdahil oldu.

De Gouges'un haklar bildirisinden farklı olarak Wollstonecraft'ın kadın haklarını savunması iki yüzyıldan daha fazla süre -kadın hareketlerinin yeni başlangıçları ve "dalgalanmaları" çerçevesinde- geniş bir etki yarattı. 1970'li yıllarda yayımlanan bir bibliyografya, Wollstonecraft'ın en az yedi yüz kere alıntılanmış olduğunu ortaya koyuyordu. Yazdığı kitap derhâl çok satanlar listesine girmiş ve birçok dile çevrilmişti. Erken yaşta ölmesine ve yazar ve siyaset felsefecisi olan eşi William Godwin tarafından yayımlanan anılarında anlatılan geleneksel olmayan hayat tarzının kadın özgürleşimi karşıtları tarafından radikal fikirlerinin aşağılanması kullanılmasına rağmen, bu durumda bir değişiklik olmadı.

Zamanının birçok kadını gibi Mary Wollstonecraft de zor ailevi şartlarda büyümüş, kendi kendini yetiştirmiş ve güçlü bir kişilik olarak kendisini kabul ettirmişti. Yirmi dört yaşında karma eğitim veren özel bir okulun açılmasıyla eğitim tecrübesi kazanmış ve yazmaya başlamıştı. *Gedanken*

über die Erziehung von Töchtern, mit Überlegungen zu weiblichem Verhalten in den wichtigen Pflichten des Lebens [Yaşamın Önemli Görevlerindeki Kadın Davranışları Üzerine Düşünceler] (1786) adlı kitabı ve ilk romanı *Mary: a Fiction* (1788) için şaşırtıcı bir hızla Samuel Johnson isminde bir editör ve sponsor bulmuştu. Böylelikle Londra'da aralarında Thomas Paine, William Godwin, İsviçreli ressam Heinrich Füssli'nin yanı sıra, edebi ve bilimsel *Analytical Review* yayıncısının da bulunduğu radikal filozoflar çevresine girmişti. Fransızca, İtalyanca ve Almancayı kendi kendine öğrendikten sonra, Aydınlanma Dönemi eserlerini orijinal dilde okuyabilmiş, beğenilen bir çevirmen ve dönemin Avrupalı bilim insanlarıyla yakın bağlantı içindeki derginin editörü olmuştu.

1792'de kaleme aldığı *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* başlıklı eserinde Mary Wollstonecraft, ulusal eğitim konulu bir kanun tasarısı üzerinde çalışan Fransız milletvekili Talleyrand-Perigord'a çağrıda bulunuyordu: "Akıl, kadın haklarına saygı duyulmasını ve insan cinsiyetinin diğer yarısı için *adaleti* talep ediyor." (Wollstonecraft 1975/1976, Cilt II, s. 23) Eser, dönemin cinsiyet teorileriyle yapılan eleştirel ve tutkulu bir tartışmadır ve "kadınları merhamet nesnesi olarak neredeyse aşağılayan" yazarları, bazen gerçekten de çok fazla ayrıntılı bir şekilde ifşa etmektedir. Özellikle Jean-Jacques Rousseau'nun pedagojik romanı *Emile* (1762) ve onun "kadının doğasından" türettiği, "kadının erkeği memnun etmek için özel olarak yaratıldığı" doktrinini ağır bir şekilde eleştirmektedir. Wollstonecraft, Rousseau'nun birçok eğitimci ve avukat nesli için hâlâ temel teşkil eden cinsiyet eşitsizliği teorisini "akıl dışı bir hezeyan" olarak tanımlar. Aklın ve ahlâkın gelişmesi ve toplumun ilerlemesi için eğitime büyük önem verdiğinden, oğlanların ve kızların sadece ahlâkın ya da kamusal refahın yükselmesi için değil, aynı zamanda insan haklarının yükselmesi için de aynı eğitime sahip olmaları konusunda ısrar ediyordu. Erkeğin iktidarını "diktatörlük" olarak eleştiriyor; bu iddiasının arka planında, kadın hakları tarihinde sık sık karşılaşılan her "hakları geri isteme" (*vindication*) girişiminde olduğu gibi, kadınların aslında doğal olarak doğuştan itibaren insan haklarına sahip olduğu, ancak bunların haksız yere onlardan esirgen-

diği düşüncesi yer alıyordu. (bkz. Olympe de Gouges'un Kadın Hakları Bildirgesi, IV. Madde; ayrıca bkz. 1848'de Seneca Falls'ın Amerikan Kadın Bildirgesi) De Gouges'un aksine, Wollstonecraft'ın yol gösterici hukuk ilkesi "eşitlik" değil, kadınların bağımsızlık ve kendileri hakkında kendi kararlarını verme hakkıydı. Çünkü Wollstonecraft "en erken yaşlarda çocuklara bakmayı" kadınların "doğası gereği en büyük görevi" olarak görmeye devam ediyor, ancak bu esnada: "Bir kadının, iyi bir anne olması için, sağduyuya sahip olması gerekir... Kadınlar aydınlanmış ve özgür vatandaşlar olmadıkça, kendi geçimlerini kendileri sağlamadıkça, bir erkek gibi bağımsız hareket etmedikçe, hiçbir zaman cinsiyetlerine özgü görevlerini yerine getiremezler" vurgusunu yapıyordu. (age, II, s. 96/112) Başka bir deyişle, kadınların farklı hayat tarzlarının tanınması, dikkate alınması ve hayata geçirilir kılınması konusunda ısrar ediyordu. Farklı toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı ve kadın hareketi tarihinde tekrar tekrar karşılaşıcağımız bu farklılık pozisyonu, kadın özgürlüğü karşıtlarına daha az erkek düşmanı, daha tahammül edilebilir geliyordu, bu nedenle Wollstonecraft'ın erkeklere "yoldaşlar" olarak hitap etmesi sık sık alıntılanmış fakat aynı zamanda da şaşırtmıştı:

Erkeği yoldaşım olarak seviyorum. Fakat onun ister hukuk yoluyla, isterse de kendi vehmi nedeniyle üzerimde hâkimiyet kurmasını, sadece akli bana saygı duymasını emrediyorsa kabul ederim: O zaman bile sadece akla boyun eğirim, erkeğe değil. (age, I, s. 87)

Kuşkusuz, Wollstonecraft'ın kadın hareketi tarihinde bir klasik olarak kabul edilen ve modern feminizmin en eski manifestolarından biri olan bu metnini bugün okumak zordur. Çevirmenler, örneğin Salzmänn (1793/94), bu metne kendi yorum ve açıklamalarıyla katkıda bulundular. "Bu güçlü ifadeleri uygunsuz bulmayınız... Yazarın niyetinin kötü olmadığını anlayacaksınızdır. Kadınların erkeklere bağımlılığını reddetmiyor. Zaten bu nasıl yapabiliirdi ki?" (age, II, s. 35)

Almanya'daki ataerkilliğin ve geri kalmışlığın arka planında, Fransız Devrimi esnasında kadınların tarafını tutan başka bir yazar ve "kadın dünyasının savunucusu" daha vardır: Hukukçu, Kant'ın ve Prusyalı yüksek devlet memur-

1
larının dostu (Königsberg belediye başkanı ve diğerleri) ve mesai arkadaşı, Theodor Gottlieb von Hippel (1741-1796). 1792'de anonim olarak yayımlanan -ve Christian Wilhelm Dohm'un 1781 tarihli, hukuken özgürleşmeleri ancak devrimle mümkün Yahudiler hakkında yazdığı *Über die bürgerliche Verbesserung der Juden* [Yahudilerin Yurttaşlık Haklarının İyileştirilmesine Dair] kitabına dayanan- *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* [Kadınların Yurttaşlık Haklarının İyileştirilmesine Dair] adlı eseri, Fransa'da yaşanan ve çok uzaklardaki Königsberg'de büyük bir sempatiyle takip edilen olaylar bağlamında, kadınların devlet ve toplumda eşit haklara sahip olması konusunda bilginler arasında yapılan tartışmalara son derece radikal taleplerle müdahil olmuştu. Von Hippel, muhtemelen Etta Palm d'Aelders olan "asil bir Fransız hanımın" Ulusal Meclis'te yaptığı konuşmayı yorumlamış ve Rousseau'nun cinsiyet teorisine atıfla şu soruyu ortaya atmıştı: "Siz erkekler! Siz dünyanın yarısının sizin özel eğlenceniz olduğuna... onlarla canınız ne isterse yapabileceğinize inanmak mı istiyorsunuz? (...) Hem de insan haklarının yüksek bir sesle ve çatıların üzerinde vaaz edildiği bir zamanda..." Von Hippel, bu retorik soruya Kant ve onun ünlü "Aydınlanma nedir?" sorusunun bağlamıyla cevap vermişti: "İçinde bulunduğumuz dönem, şimdiye kadar olduğu gibi, kadınları bir vesayet ilişkisinin onların yaşantısını daha rahat ve tasasız kılacağına ikna etmeye uygun değildir." Bundan ötürü "Düzeltilme Önerileri" başlıklı kapsamlı bölümde bunun için modern itirazlar okunabilir: "Çocuk yetiştirme sadece annenin görevi midir? Babanın da görevi değil midir?" Ve hemen ardından çok temel bir talepte bulunur:

Devletin, insan ırkının büyük ve soylu yarısını yurttaşlarına faydalı bir şekilde kullanması çok yerinde olurdu; doğanın eşit kıldıklarına kendisi de eşit davransaydı, haklarını, kişisel özgürlüğünü ve bağımsızlığını, medeni yükümlülük ve onurunu geri verme sorumluluğunu hissetseydi; kadınlara kabineleri, dinî makamları, konferans salonlarını, iş yerlerini ve atölyeler açsaydı... Devletin refahı ve devletin saadeti her yerde artmış olurdu. (Hippel, 1792, s. 119; s. 341 ve devamı)

Daha önce birkaç kere yayımlanan "Über die Ehe" [Evlilik Üzerine] (ilk baskı 1774) makalesi ve çok sayıda diğer eserleriyle tanınmış bir yazar olan Hippel, döneminde epey cid-

diye alınmış, destekçileri ve karşıt görüşte olanlar arasında geniş bir tartışma başlatmıştı. Başta Johann Gottlieb Fichte olmak üzere, onu eleştiren birçok erkek, "cins-i lâtif"e çok kıymet veren görüşlerine rağmen, onun bekâr olmasıyla epeyce dalga geçmişti. Her şeye rağmen Hippel'in bu polemik yazısı, Alman kadın hareketi tarihinde "kurucu metin" olarak yer alamadı. Örneğin döneminin en tanınmış Alman kadın yazarlarından Amalie Holst, *Über die Bestimmung des Weibes zur höheren Geistesbildung* [Kadınların Daha Yüksek Entelektüel Gelişimi Üzerine] (1802) adlı kitabında bu "devrim vaizi"yle arasına belirgin bir mesafe koyuyordu. Çağdaşlarının çoğu gibi, o da kadınların devlet dairelerine kabulü gibi "yurttaşlık ilişkilerinde yaşanacak bir altüst oluşun" çok fazla karışıklığa sebep olacağından endişe ediyordu. (Weckel, 2000, s. 222) Bundan yüz yıl sonra sonra *Handbuch der Frauenbewegung* [Kadın Hareketleri El Kitabı] başlıklı kapsamlı kitabında Hippel'e bir bölüm ithaf eden Gertrud Bäumer de, onun pek etkili olamayışını ve zayıf ikna etme gücünü anekdotik tarzına, mizahi ve ironik imalarına bağlıyordu. "Gülen bir filozof", diye yazıyordu Bäumer, mürit kazanmaya öyle pek de uygun değildi. (Bäumer, 1901, s. 12 ve devamı) Oysa Hippel kitabının giriş kısmında "gülünç kılmayı gerçeğin en bariz delili" olarak nitelendirmiş ve yöntem olarak detaylı bir şekilde izah etmişti çünkü kadınlara yapılan haksızlıklarda da görüleceği üzere, ortada aslında ağlanması gereken gerçekler vardı.

Burada bahsedilen tüm müdahalelerde, insan hakları ve feminizm üzerine tartışmaların en başından beri bir arada olduğu açıkça görülmektedir. Her ikisi de uluslararası tartışmalardı ve öyle de kaldılar. Bu gösteriyor ki, gelecek iki yüz yıllık felsefi ve politik tartışmalarda, talepleri yerine getirilmediği takdirde her zaman yeniden alevlenecek ve belirleyici faktörler olacaklardır. Böylelikle cinsiyetler çatışmasının formu da belirlenmiş olmuştur. Aynı zamanda, modern feminizme bugüne kadar eşlik etmiş bir ikilem veya çelişki de ortaya çıkmıştır. Bu, erkeklerle eşitlik için savaşmanın, ancak erkek olmayı istememenin yarattığı sıkıntıdır ya da diğer bir deyişle, geleneksel kadınlığın ve cinsiyet rollerinin zorunluluklarını ve uygunsuz beklentilerini reddetmenin, ancak yine de kadın olmayı, anneliği, yani kadınlık dene-

yimlerini ve yönelimlerini, özgürleşme politikaları izlemek ve eşit yurttaşlık hakları talep etmek için başlangıç noktası yapmanın neden olduğu ikilemdir. Hukuk kavramlarıyla ifade edilecek olunursa, bir yandan eşitlik talep etmenin, öte yandan da farklılıkların kabul edilmesi ve bunlara saygı gösterilmesi talebinin neden olduğu aşikâr paradokstur. Bu zorluk Wollstonecraft'ın kadın farklılıkları karşısında bile kendine güvenen eşitlik taleplerinde açıkça ifade edildiğinden, feministler bugün "Wollstonecraft ikilemi"nden bahsetmektedir. (Patemann, 1989) Ancak ne kadar eşitlik ve ne kadar farkın daha fazla cinsiyet adaleti sağladığı sorusu, kadın hareketlerinin ve siyasetin ruhlarında sürekli olarak değişiyor.

Etkiler ve Devrimin Sonu

Fransız Devrimi'ne, kadınların eşitlik ve özgürlük için bu kadar büyük umutlar uyandıran hareketine ne olduğuna dair de birkaç söz söylemek gerekir: Olympe de Gouges, Madam Roland, Kraliçe Marie-Antoinette ve başka kadınların 1793 sonbaharında idam edilmesiyle birlikte, devrim terörünün içinde boğulup gitmişti. Devrim hükümetinin Aralık 1793'te yayımladığı bir genelgede, terör iktidarını "özgürlüğün düşmanlara karşı özgürlük savaşı" adını veriyordu. Jakobenlerin anti-feminist, hatta kadın düşmanı tutumları, örneğin baldırı çıplaklardan bir kadın heyetinin kokart takma hakkını uygulamaya geçirmek isterken meclis tarafından ıslıkla protesto edilerek karşılanması ve dışlanması esnasında kendisini göstermişti. Kokart, Temmuz 1789'dan beri vatandaşlığın sembolü olmuştu ve bu rozet kadınlar için "edepsizce", "utanmazca", "ahlaksızca" addediliyordu. Bu nedenle, Ekim 1793 sonlarında, önce tüm kadın kulüpleri, sonra da kadınların siyasi toplantılara katılması dahi yasaklandı. Aynı zamanda, yeni kazanılan hakların da birçoğu kısıtlandı. 1795'ten itibaren yeni bir medeni kanun hazırlığı yapan çeşitli tasarılar, kadın haklarının kısıtlanmasına gerekçe olarak kadınlığın erdemlerini ve özellikle ev işlerini bahane ediyordu: "İki cinsiyetin birbirine olan önceliği veya eşitliği üzerine uzun süredir tartışılıyor. Hiçbir şey böyle bir tartışma kadar anlamsız değildir... Doğa onları farklı kıldı

(ve) esas olan onların hakları ve görevleridir.” Napolyon’un Medeni Kanunu’nu hazırlayanlardan biri olan Jean-Etienne-Marie Portalis, bu cümleyi tam olarak Rousseau tarzında kurmuştu. Gerçekten de, burjuva devrimcilerin gerici ataerkilliği, 1804 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa çapında liberal yasama sanatının ustalığı olarak övgü alan Fransız medeni hukukunun kanunlaştırılmasında son raddeye ulaşmıştı. Ancak esas itibariyle İkinci Dünya Savaşı’na kadar Fransa’da yürürlükte kalan aile hukuku, çocuklarıyla olan ilişkilerinde dahi kadını kocasının egemenliğine ve erkine tabi kılan olağanüstü sertliğiyle öne çıkıyordu. Boşanmanın önkoşulları da eşit değildi. 1938’e kadar, baba onları tanımadığı takdirde, evlilik dışı doğan çocukların hiçbir hakkı olmadığı gibi, herhangi bir talepte de bulunamıyorlardı. Böylelikle Fransız Medeni Kanunu haklar ve özgürlükler bakımından Eski Rejim’in bile gerisinde kaldı ve -hukuk tarihçisi Marianne Weber’in eleştirel bir şekilde belirttiği gibi- “Orta Çağ ataerkilliğinin çizgileri çok berrak bir şekilde, uzun süre muhafaza edildi.” (Weber [1907] 1971, s. 318)

II. 1848 DEVRİMİ'NDE ÖZGÜRLÜK HAREKETLERİ

1848 Devrimi, Almanya tarihi ve demokratik bir anayasaya uzanan engebeli yolu için son derece dikkat çekici bir tarihtir. Bu, 1848 yılında ilk kez kendisini sosyal bir hareket olarak ifade eden ve kadınlara özgü çıkarlarını ve haksızlık deneyimlerini dile getirmek suretiyle yeni bir politik kamuoyunun oluşumuna katkıda bulunan Alman kadın hareketinin tarihi için de geçerlidir. 1815 Viyana Kongresi ile Mart olayları arasındaki yaşanan uzun siyasi restorasyon döneminde, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında ayaklanmalar ve köklü değişimler sürüp gitmişti. 1819'dan beri yürürlükte ve "amaç ve faaliyetleri kamu huzuru ve güvenliğine aykırı" olan bütün derneklere devlet denetimi ve basına da ağır bir sansür getiren Karlsbad Kararnamesi koşullarına rağmen, yine de müze dernekleri, okuma toplulukları, jimnastik kulüpleri, koro birlikleri ya da yardım kuruluşları kamuflajı altında ortaya çıkan yeni tip sosyal örgütlenmeler, Almanya'nın tümünü kapsayan bir hareket olarak liberalizmin yolunu açıyordu. Ancak yeni proletarya sınıfının içinde bulunduğu kötü durum, akut açlık krizleri ve sosyal sefalet, sosyal bir sorun olarak demokrasi konusunu da gündeme getirdikten sonra, Alman Konfederasyonu'nun tüm ülkelerinde ve hatta Avrupa'nın her yerinde bir devrim patlak verdi. Paris de Şubat 1848'de başlangıcı yapmış, bunu Mart ayında Berlin ve Viyana'da, Milano, Venedik, Mainz, Lviv ve Prag'da ve daha birçok yerde halk ayaklanmaları ve sokak çatışmaları takip etmişti. Bu gerçekten de barikatların inşasıyla zirvesine ulaşan bir halk ayaklanmasıydı ancak asıl hedefini de gözden kaçırmıyordu: Basın ve toplanma özgürlüğü, bağımsız yargı, halkın temsili ve katılımı, bu hakların garantisi olarak da, ulusun birliğini de destekler nitelikte bir anayasanın kabulü.

Kadınlar her yerde bu "özgürlük hareketine" katılıyordu; elbette azınlıktaydılar ancak yine de barikatlarda ver-

dikleri cesur savaş nedeniyle birer kahraman olarak stilize edilmeleri uzun sürmemişti. Kadınlar, kendilerini savunma gücüne sahip olduklarını kanıtlamışlardı ve eşit vatandaşlık hakları taleplerini bir kez daha dile getiriyorlardı. Bu zamana dek yürürlükteki cinsiyet sınırlarını aşmak, kendi ayakları üzerinde duran bağımsız bir kadın kamuoyu yaratmak için artık ellerinde yeni bir fırsat vardı.

Yeni Siyasi Toplumda Kadınlar

Kadınlar çeşitli yöntemlerle Vormärz² hareketi muhalefetine dâhil olmayı başarmış, sansür ve toplanma yasağı nedeniyle bir süreliğine anonim okur mektuplarında, koro birliklerinde, müze topluluklarında ve festival yoldaşlığında gizlenmişlerdi. Şiddetli sosyo-ekonomik altüst oluşlar, burjuva sınıfının dışında kalan topluluklarda da benzeri etkinliklerin yaşanmasına neden oluyordu. Böylelikle alt tabakalara mensup kadınların el işlerini sattıkları “sokak tezgâhları”, “kulak tırmalayan müzikleri” ve ekmek kavgaları 1848 öncesinde yerel yönetimler için gittikçe tehlikeli hâle geliyordu çünkü küçük burjuva-proleter kitlelerin siyasetin gidişatından duydukları hoşnutsuzlukları dile getirdikleri protestolara bir alan açılmış oluyordu. (Lipp 1986) Sefaletin nelere sebep olabileceği, Silezyalı dokumacıların isyanıyla açıkça ortaya çıkmıştı.

Yeni kadınsal özgüvenin önemli bir kaynağı, ilk olarak Fransa’da dile getirilen ve heyecanla karşılanan fikirlerdi: Saint-Simonizm ya da erken dönem sosyalizmi.

1832 yılında Paris’te Temmuz Devrimi’nden sonra basıkların dozu tekrar artmaya başladığında, yönetimini üç kadının üstlendiği *La Femme libre* adlı bir gazete yayımlandı. Bu hem heyecan uyandırıcı bir olay hem de bir skandaldı. Gazetenin içeriği şu şekildeydi:

Bütün halkların özgürlük adına ayağa kalktığı ve proletaryanın kendi özgürlüğünü talep ettiği bu zamanda, acaba biz kadınlar tepkisiz mi kalmalıyız? Kadınlar şimdiye kadar sömürüldü ve zorbalığa maruz bırakıldı. Bu zorbalık, bu sömürü artık son bulmalı. Biz de erkekler gibi özgür doğduk ve insan ırkının ya-

2 Alman Konfederasyonu’nda 1819 yılından başarısız 1848 Mart Devrimi’nde kadar geçen zaman dilimine verilen isim, “Mart Öncesi”. (ç.n.)

rısı adaletsiz bir şekilde diğer yarısına boyun eğmemeli.” (akt. Grubitzsch/Lagpacan, 1980, s. 62)

Bu ifadeyle Olympe de Gouges’un Kadın Hakları Bildirgesi’yle arasındaki bağlantı çok açıktır. İmzalarını ön adlarıyla atan ve hayatları hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz bu üç kadın, Désirée Véret, Marie-Reine Guindorf ve Jeanne-Victoire Jacob, diğer pek çok yetenekli kadın gibi, 1830 civarında Saint-Simonistlerin çevresine katılan birer işçi, terzi ve nakışçıydı. Burada burjuvazinin ahlak ölçütlerinin aksine, kadın-erkek eşitliği sadece düşünülebilir bir şey olmakla kalmıyor, aynı zamanda propagandası da yapıyordu. Erken dönemde kadının özgürleşmesi düşüncesi, proletaryanın özgürleşmesi düşüncesine bağlanıyordu. Bu, erken dönem sosyalisti Flora Tristan (1803-1844) tarafından seyahat raporlarında ve kadınların özgürleşmesine ilişkin yazılarında sürdürülen ve büyük kişisel çabalarla siyasi bir altyapıya kavuşturulan bir düşünceydi. 1843 yılında yayımlanan *Die Arbeiterunion* [İşçilerin Birliği] başlıklı kitabında Tristan herkes için, özellikle de kadınlar için çalışma hakkından söz ediyor ve *Komünist Manifesto*’nun Karl Marx tarafından 1848’de yayımlanmasından beş yıl önce çalışmanın örgütlenmesine dair önerileriyle sosyalist bir toplum teorisi geliştiriyordu. Bu erken dönem sosyalistler ve Saint-Simonistler, 1808’de yayımlanan *Theorie der vier Bewegungen* [Dört Hareket Teorisi] başlıklı eserinde “sosyal mutluluğun sırrı” için bir ölçüt ortaya koyan Charles Fourier’dan (1772-1837) de güçlü bir şekilde etkilenmişti. Bundan sonrası “kadınların özgürleşmesinin derecesi”, kadın haklarının artırılması, toplumsal ilerlemenin genel temelleri, ya da, Marx ve Engels’in de alıntıladığı gibi, “genel özgürleşmenin doğal ölçüsü”ydü. (MRW II, 208)

Toplum felsefecisi Claude-Henri de Saint-Simon (1760-1825), en geniş anlamıyla, çalışmanın insanların insanlar tarafından sömürülmeyeceği bir toplumun temeli olacağı bir “endüstri” toplumu teorisi tasarlamıştı. Bunun için toplumun yeniden örgütlenmesi gerekliydi ve bu esnada soyluluk ve rantıye gibi asalak zümreler değil, çalışanlar (“les industriels”) belirleyici olacaktı. Öğrencileri, özellikle Prosper Enfantin, bu sosyalist ütopyaadan sadece kadının kurtuluşunu ve eşitliğini değil, zamanın diliyle “etin özgürleş-

mesi" anlamına gelen cinsel özgürlüğü, yani yeni bir ahlak yasasını vaaz eden bir ekol ve yeni bir "aşk dini" geliştirmişlerdi. Egemen ahlak anlayışına ve kurumlarına, özellikle de evliliğe yapılan bu saldırı, Fransa sınırlarını çok aşan bir şok dalgasına neden olmuştu. Almanya'da ise örneğin Heinrich Heine'nin *Briefe aus Paris* [Paris Mektupları] eserinde olduğu gibi, "eğlenceli şehvet çılgınlığı" sohbetlerine bol bol malzeme sağlıyordu.

Junges Deutschland [Genç Almanya] adını taşıyan ve politik eleştirileri nedeniyle sık sık başka ülkelere gitmeye zorlanan liberal muhalefetin (örn. Heinrich Heine, Ludwig Börne veya Georg Büchner) eserleri de bir aracı rolü oynuyordu. Bu muhalefetin kült kadın figürlerinden biri, George Sand takma adıyla bilinen ve roman çevirileri Almanca olarak da okunan Kontes Amandine Aurore Lucile Dupin'di. Sıra dışı, geleneklere aldırış etmeyen hayat tarzı, aynı zamanda erkek kıyafetleri giymesi ve puro içmesi, hele de yaşadığı çok sayıdaki maceralı aşk, onu hem bir prototipe hem de özgürleşmiş korkunç dişi simgesine dönüştürmüştü. Başka bir açıdan ise ne olduğu pek de belli olmayan bir modernliğin öncüsüydü. Ancak Alman kadın yazarlar da okurlarını şaşkınlığa sürüklemiyor değildi. İstisnai kadınlar olarak salonlarında kendileri için kadınların bireyselleşmesi ve mantık eğitimi zincirlerini kırmayı deneyen romantiklerin aksine, Vormärz yazarları, kadınsal bir "Biz"i keşfetmiş ve "Kalplerin Özgürleşmesi" ile -yani geleneksel evliliğe değil aşka dayanan konsept- cinsiyet koşullarını toplumsal koşullar adı altında değiştirebilmeyi ummuşlardı. Bunlar arasında Luise Mühlbach, Ida Hahn-Hahn, Louise Aston ve Fanny Lewald gibi isimler de vardı. 1858'de Robert Prutz şunu kabul etmek zorunda kalıyordu: "Kadınlar edebiyatta bir güç hâline geldi; tıpkı Yahudiler gibi, onlarla da her adımda karşılaşmaktasınız. Hatta romancılık gibi bazı alanlarda, üstünlüğü ele geçirmiş durumdadır." (Möhrmann 1977, s. 2)

1843'te *Sächsische Vaterlandsblätter* [Saksonya Anavatanı] gazetesinde yayıncı Robert Blum'un sorusuna cevap olarak "Kadınların Devletle İlişkisi" başlığı altında yayımlanan ilk siyasi makalelerinden birinde, Louise Otto (1819-1895) şunu vurguluyordu: "Siyasi şiir, Alman kadınlarını uyandırdı." Otto, Prusya İçişleri Bakanı'na göre "mevcut

düzene karşı hoşnutsuzluk uyandırdıkları" gerekçesiyle 1842'den bu yana katı bir sansür uygulanan Hoffmann von Fallersleben, Georg Herwegh ve benzer isimlere atıfta bulunuyordu. Romanlara ek olarak şiir, kadınların kendilerini ifade etmekte kullandığı gizli bir araçtı. Utangaç bir şekilde açan "mart menekşeleri" (Kathinka Zitz), "Özgürlüğün vahşi güzelliğinde açan (...) yabani güller" (Louise Aston) ve tekrar tekrar "özgürleştiren ilkbahar" ya da "ilkbaharı bekliyoruz - yakında gelecek" (Louise Otto) metaforları kullanılıyordu. 1847'de yayımlanan *Lieder eines deutschen Mädchens* [Bir Alman Kızın Şarkısı] şiir derlemesi, Louise Otto'nun Vormärz'de "Lerche des Völkerfrühlings" [Halklar ilkbaharının çayır kuşu] olarak tanınmasını sağladı. Ancak politik bir aktivist olarak Saksonya sınırlarının dışında da tanınması, Mart huzursuzluklarından sonra kurulan liberal hükümete bir dilekçe niteliği taşıyan 20 Mayıs 1848 tarihli "Adresse eines Mädchens" [Bir Kızın Adresi] yazısıyla onun tarafından kurulan ilk işçi komisyonu oldu. "Adres", *Leipziger Arbeiter-Zeitung*'da [Leipzig İşçi Gazetesi] yayımlandı, sonra birçok gazetede yeniden basıldı ve 1848 yılında Arbeiterverbrüderung [İşçi Kardeşliği] ile ilk ulusal çatı örgütünü kuran işçi hareketinin önde gelen bir yoldaşı yaptı. Louise Otto "istihdam koşullarını test etmek ve düzenlemek için görevlendirilen beyleri", yanlış anlaşılması mümkün olmayan, ancak oldukça ihtiyatlı bir dille "ne de olsa ben de bir kadınıym", "zamanımızın büyük görevinde", yani istihdam ilişkilerinin düzenlenmesi esnasında kadınların unutulmaması için uyarıyordu. Çağrısını aynı zamanda "karılarının, kız kardeşlerinin, anneler ve kızlarının çıkarlarını kendilerinininki kadar iyi" savunmalarını istediği "büyük işçi kalabalığına" da yöneltiyordu. (*Leipziger Arbeiter-Zeitung*, 1848/4)

Meissen'de (Saksonya) orta sınıf bir evde büyüyen, çok erken yaşta kimsesiz kalan, az bir mirasla geçimini sağlayan Louise Otto, neden söz ettiğini biliyordu. Ore Dağları'ndan Thüringen ve Kuzey Ren-Vestfalya'ya seyahatlerinde işçi sınıfı ailelerinin, özellikle de tekstil endüstrisindeki evden çalışan işçilerin içinde bulunduğu zor koşulları gözlemleyerek öğrenmişti ("Dokumacı Şarkısı" ya da "Dantel Üreticileri" şiirleri epey ün kazanmıştı). İlk romanlarından biri *Schloß und Fabrik* [Şato ve Fabrika], 1846'da sosyal açıdan "sakın-

calı içeriği" nedeniyle sansür yetkilileri tarafından toplatıldı. İşçiler için gösterdiği sosyal ve politik faaliyetlerini en başından beri kadınların sorunlarıyla birleştiren bu "kızıl demokrat" (Ernst Bloch), işçi hareketi tarafından daima saygı gördü. Nisan 1849'da "Özgürlük Devleti'ne yurttaşlarını takdim ediyorum" sloganıyla bir *Frauen-Zeitung* [Kadınlar Gazetesi] yayımlayarak politik mobilizasyonu sağladığında, Almanya'da ilk kadın hareketinin sözcüsü ya da diğer bir deyişle "annesi" oldu. (bkz. Gerhard 1990a, s. 42 ve devamı)

İlk Kadın Hareketinin Sözcüsü Olarak *Frauen-Zeitung*

21 Nisan 1849'dan 1850'de yasaklanmasına kadar Louise Otto tarafından haftalık yayımlanan *Frauen-Zeitung*'un ilk iki yılı, siyasi yorumları, bildirileri, siyasi denemeleriyle, aynı zamanda demokratik hareketin bir parçası olan ilk sosyal ve politik kadın hareketinin ortaya çıkışını belgeler nitelikte bir gazetedir. Çünkü kadınların ilk hedefi özgürlük, kendi kaderini tayin hakkı ve birleşik bir Almanya idi. Kendilerini kadın olarak da örgütlemeleri gerektiğini ancak bu siyasi olayların akışı içinde fark ettiler. Doğu Prusya, Yukarı Silezya veya Schleswig gibi epeyce uzak bölgelerden, genelde sadece ön adla imzalanarak gönderilen çok sayıda mektup ve *Çevreye Bakış* olarak sunulan haber, böyle bir hareketi karakterize eden çeşitli faaliyetlerin, derneklerin, kuruluşların ve geniş ağların kanıtı niteliğindedir. Bu yazı ve haberler, kaderlerinin bireysel değil de toplumsal ve cinsiyete özgü olduğunu, koşullara müdahale etme cesareti göstermeleri gerektiğini fark eden birçok kadının bilinçlenme süreçlerine de tanıklık ederler. Çoğunlukla orta sınıflara mensup kadın yazarlar, "sadece kapalı kadınlar ardında özgürlük hakkında fısıldaşabilmelerinin" nedenlerini "eğitime ve kadınların yaratılışı hakkında söylenenlere" bağlanması gerektiği konusunda hemfikirdi." (*Frauen-Zeitung*, 1850/2)

1832 Hambach Festivali esnasında "Alman kadınlarının ve kızlarının" simgesel katılımı bir dekor olarak değerlendirilse dahi -"Gelin ve varlığınıza meclisimizi süsleyin!"-, 1848 devrimine yaptıkları katkılar artık bir seyirci rolü ya da kadınlara özgü bakım ve yardım hizmetleriyle sınırlı değildi.

21 Temmuz 1849 tarihli *Frauen-Zeitung*, kadınların Macaristan'daki halk ayaklanmasına aktif katılımı hakkında, "Ordu için pamukları atmak, yaralıların bakımıyla uğraşmak, kıyafet dikmek ve yemek yapmak yeterli değildi," diye yazıyordu. Aynı gazete, kadınların nasıl barikatlar kurduğunu, hatta zaman zaman ellerine nasıl silah aldıklarını sık sık bildiriyordu. Ancak Emma Herwegh, Amalie Struve veya Mathilde Franziska Anneke gibi savaşçı kadınlar yine de istisnai isimlerdi, çok çeşitli karikatür ve yorumlarda aşağılanıyor, gülünç duruma düşürülüyordu. Ömür boyu hapis cezasına çarptırılan barikat savaşçısı Pauline Wunderlich hakkında verilen hükmün gösterdiği gibi, bu tür sınır ihlalleri derhâl en sert şekilde cezalandırılıyordu. (*Frauen-Zeitung*, 1850/12) "Biz başka silahlarla savaşıyoruz" diye yazan kadın yazarlar, ikna çalışmalarının özellikle hemcinsleri arasında yapılması gerektiğini çok iyi biliyorlardı. Birçok kadının "vur-dumduymazlığından" ve "boş vermişliğinden", ayrıca üst sosyal zümrelerin "sınıf bilincinden" şikâyet ediyorlardı. Ancak açıkça "yoksul kadın işçilerin", hizmetçilerin, nakış ve örgü işleriyle güç bela hayatlarını kazanmaya çalışanların, 1810 yılında Prusya'da, 1861 yılında da Saksonya'da işyeri açma özgürlüğü getirilmiş olmasına rağmen, loncalara alınmayan ve dışlanan kadınların tarafı tutuluyordu.

Ancak kadınlar, siyasi anlamı günlük yaşamdan geldiği için ilk bakışta fark edilemeyen direniş biçimlerini de kullanıyordu. Bunlar arasında "anavatan için" yas tuttuklarını gösteren giysiler, renkler ve simgeler, kırmızı karanfiller ve kırmızı eşarplar, özgürlük savaşçılarının mezarlarını süslemek gibi giderek ağırlaşan baskılardan anlaşılmaktaydı. Kadınlar defalarca "gösteri yaptıkları" ve "isyancıları" destekledikleri için hapse atıldı. Ve son olarak, birkaç gazete de basılan ve *Lysistrata*³ listesini hatırlatan bir "kadın grevi çağrısı" çağrısı yapıldı. Württembergli kadınlar hemcinslerine "paralı bir askerle ya da soyluların uşağına... sunakta elini asla uzatmama" ya da hükümetin dans festivallerini sabote etme çağrısı yaptı. (*Frauen-Zeitung*, 1849/6)

3 *Lysistrata*, Aristofanes tarafından MÖ. 411 yılında yazılmış, tek perdelik bir oyundur. İlk defa MÖ 411 baharında sahnelendiği düşünülen oyun, tiyatro tarihinin ilk savaş karşıtı oyunlarından birisi kabul edilir. Erkeklerinin savaştan dönmelerini beklemekten usanan kadınların, savaşa son vermek için savaşa bitene kadar erkeklerle yataklarını paylaşmamak kararı almaları ile gelişen olayları konu alır.

Siyasi bilincin ifadesi olarak evliliğin reddi her ne kadar umutsuzca bir eylem gibi görünüyorsa da bu sayede 19. yüzyılın ortalarına kadar varlıklarını sürdüren çeşitli evlilik hukuku sistemlerinde ataerkil cinsiyet düzeninin kadınlara yaptığı haksızlıklar gündeme getirilmiş oluyordu. Medeni Kanun, Prusya Genel Arazi Kanunu (ALR), genel hukuk adı verilen çeşitli düzenlemeler ya da çeşitli şehirlerin kendi mevzuatı gibi, Alman Konfederasyonu'nda yürürlükte olan yasalar, ufak tefek farklılıklarla eşi ve anneyi kocasına bağımlı kılıyor, mülksüzleştiriyor, hatta kendi çocuklarıyla ilişkilerinde bile haklarından yoksun bırakıyordu. Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, bir efendinin yönetimi ve evlilik boyunduruğu arasında kurulan analogi, burada da söz konusuydu. Louise Dittmar (1807-1884), 1849'da yayımlanan *Soziale Reform* dergisinde zamanının evlilik koşullarını "Erkek kadının efendisi, mutlak hükümdarıdır... Anayasanın lafta kalan hükümleri bile kadınlara uygulanmıyor" sözleriyle şiddetle eleştiriyor; özel ve politik şiddet arasındaki yakın bağlantıya değiniyordu. (Möhrmann 1977, s. 64). Yayımladığı dergi sadece dört sayı çıkabildi, feminist radikalizmi için henüz çok erken bir tarihti. Ancak yine de sözünü ettiği, o günlerde sayısız hayatı karartan bir felaketten ibaretti.

Bu nedenle, kadınların toplum karşısına çıkmaları ya da politik faaliyette bulunmaları genel olarak özel sıkıntılardan kurtulmayı, en azından ekonomik bağımsızlığı kazanmış olmayı gerektiriyordu. Bunu, Almanya'nın George Sand'ı olan, evlilik hakkındaki sert eleştirileri ve Vormärz öncesi Prusya'sında sürdürdüğü özgür, kendi belirlediği aşk hayatı sadece "kamusal bir rezillik" olarak değerlendirilmekle kalmayıp, aynı zamanda şişirilerek siyasi bir skandala dönüştürülen, bunun sonucu olarak da sınır dışı edilen, hayatının kalan kısmını takibat ve sürgün altında geçiren Louise Aston (1814-1871) vakası da ortaya koymaktadır. Burada özel hayatın nasıl politik hayata dönüştüğü, Aston'un 1846 yılında haklı olduğunu ortaya koymak için kaleme aldığı yazısında görülmektedir:

Bir yandan özgür kişilik haklarını yücelten ve bunlara sonsuz bir kutsallık atfeden ancak öte yandan aynı hakları ayaklar altında çiğneyen ve olabilecek en ağır şekilde ihlal eden bir kurumu (evlilik) onaylamam mümkün değil." (Goetzing 1983, s. 61)

Kadın Dernekleri

Frauen-Zeitung birkaç kadın yazar için kendilerini ifade edebilecekleri bir araç olmaktan çıkıp, kadınların çıkarlarını temsil eden ve bunun için harekete geçen bir yayın organına dönüşmüştü. Bu kaynaktan alabileceğimiz en önemli bilgi, 1848 civarında ülkenin her yerinde, özellikle de Alman Konfederasyonu'nun büyük şehirlerinde, kadınların taleplerinin örgütlenmesi ve hayata geçirilmesi için çok sayıda dernek kurulmuş olmasıdır. "Herkes için örgütlenme", artık kadınları heyecanlandıran ve çıkarlarını bir araya getiren sihirli kelimeydi. Elbette Almanya'da "Mart"tan önce de kadın dernekleri vardı, özellikle Napolyon'a karşı yapılan savaşlarda, kadınlar tarafından vatansever düşüncelerle askerlere hizmet veren hastaneler ve hayır kurumları kurulmuştu. Ancak faaliyetleri geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinden öteye gidememişti. 1848 dolaylarında kurulan derneklerde yeni olan şey, net bir şekilde ifade edilmemiş olsa dahi, siyasi hedefleri ve demokratik talepleriydi.

Genellikle *muhtaç aileleri destekleme* ekiyle kurulan *Demokratik Kadın Dernekleri*, siyasi muhalefet yapmak isteyen kadınları bir araya getiren bir havuzdu. İlk bakışta geleneksel hayır kurumları gibi görünüyorlardı ve artan engellemelere karşı bunu bir kamuflej olarak kullandılar. Bununla birlikte, çok açık bir şekilde "özgürlük savaşçısı" kadınların, isyancıların, sonradan politik sürgünlerin, kaçmak zorunda kalanların ve ailelerinin tarafını tuttular, yardımlarını esirgemediler. Dernek aidatları, konserler, kermesler veya davetler gibi halka açık etkinliklerde toplanan bağışlarla yardımları organize ettiler, sonunda üzerlerindeki baskı giderek arttı ve nihayet yasağa maruz kaldılar. Kathinka Zitz-Halein'in (1801-1877) başkanlığı döneminde faaliyetlerinin zirvesine ulaşan *Mainzer Frauenverein Humania*'nın [Mainz Kadın Derneği Humania] bin yedi yüz üyesi vardı ve özellikle siyasi açıdan zulüm görenlere yardım etmek hususunda son derece etkindi. Karoline Perin (1806-1888) başkanlığında, Ekim 1848'de monarşinin restorasyonuna kadar sadece birkaç ay faaliyet gösteren *Wiener demokratische Frauenverein* [Viyana Demokratik Kadın Derneği], muhafazakârların alayları arasında tüzüğünde üç görev tanımlamıştı:

1. Demokrasi ilkesini bütün kadın çevrelerine yaymak için politik eğitim;
2. Kamuya ait ilk ve yükseköğrenim kurumlarının kurulması suretiyle, kadınlar için toplumsal eşitliğin sağlanması;
3. Devrimin kurbanlarına yardım. (Hummel-Haasis 1982, s. 247 ve devamı)

Berliner demokratischer Frauenverein [Berlin Demokratik Kadın Derneği] ve başkanı Lucie Lenz hakkında da en başından itibaren alaylar ve aşağılamalarla dolu el ilanları, karikatürler her tarafa yayılmıştı. Bu dernek de, Kasım 1848'de diğer tüm siyasi dernekler gibi yasaklandı. Ancak Lucie Lenz -macera dolu hayat hikâyesinin de anlattığı üzere (bkz. Paletschek, 1998)- sadece demokratik bir muhalefet mensubu değil, aynı zamanda Prusya devletinin üst düzey görevlilerinin emrinde çalışan bir casus, bir sahtekâr ama aynı zamanda parlak bir kişilikti.

Esas olarak Mannheim, Heidelberg, Konstanz ve Baden'deki diğer şehirlerde ya da Saksonya'daki Chemnitz, Mittweida ve Oederan'daki demokratik kadın dernekleri -bu liste tarihsel kaynaklar kadar eksiktir- demokratik yapıları ve siyasi hedefleriyle sivriliyordu. Sıradan birer yurttaş, işçi, köylü, "halktan kadınların" kendilerini temsil etme hakkı olduğu vurgulanıyor, "zaman kötüleştğinde erkeklerle birlikte özgürlük hedefine yol almak istedikleri" ilan ediliyordu. (*Frauen-Zeitung*, 1849/1)

Bu derneklerde faal kadınların birçoğu, 1840'lı yılların başından beri dogmalara, ruhban sınıfına ve Roma papalığına karşı çıkan dinî bir muhalefet hareketi olan *özgür dinî cemaatlerde* eşit katılım deneyimine sahip olmuşlardı. Aralarında hem Alman Katoliklerinin hem de Protestanların bulunduğu bu cemaatler, kendilerini "ışığın dostları" olarak adlandırıyordu. Bu cemaatlerde kadınlar, üyelerin neredeyse yarısını oluşturuyordu. Din, geleneksel olarak kadınların hayatlarını büyük ölçüde etkilediğinden, bu reform hareketinde din eleştirisi yapma, eşit katılım ve tanınma deneyimi, kadın hareketinin siyasi farkındalığında ve seferberliğinde önemli bir rol oynamıştır. (Paletschek, 1990)

Ayrıca, kadınların sadece "ev hanımı olarak değil, aynı zamanda dünya vatandaşı ve normal vatandaş olarak gö-

revlerini bilmelerini ve yerine getirmelerini" sağlaması beklenen çok sayıda kadın eğitim ve öğretim kurumu vardı. (*Frauen-Zeitung*, 1849/31) Gerçekten de kadınların ve kızların eğitim düzeyi çok kötüydü, ilk ve orta dereceli okullardan sonra, orta sınıftaki kızlar, ev hanımı ve anne olarak "kadınsal kadere" bir hazırlık mahiyetinde, iyi kötü yüksek eğitim sunan özel kız okullarına devam edebiliyordu. Toplumun demokratikleşmesi için temel bir önkoşul olarak eğitim, kadın derneklerinin bağlı olduğu ve kısa zamanda ülke çapında kadın muhalefetine temelini oluşturacak Fröbel Anaokulu Hareketi konseptiydi. Bu önemli dernek, Hamburg'da faaliyet gösteriyordu. *Hamburger Freien Gemeinde* [Hamburg Özgürlük Topluluğu] ve *Sozialen Verein Hamburger Frauen zur Ausgleichung konfessioneller Unterschiede* [Hamburg Kadınlarının Mezhepsel Farklılıklarını Dengeleme Sosyal Derneği] bünyesinde faaliyet gösteren iki farklı mezhepten kadınlar, Yahudi kadınlarla da bir araya gelerek, bu projeyi destekliyordu. (Paletschek 1990) Emilie Wüstenfeld'in (1817-1874) 1849 yılında, anaokulu pedagojisi kurucusu Friedrich Fröbel'in yeğeni Karl Fröbel ile birlikte kurduğu *Hamburger Hochschule für das weibliche Geschlecht* [Hamburg Kadın Cinsiyeti Yüksekokulu], bilimsel eğitimi pedagojik uygulamayla birleştirmeye çalışmıştı. Ancak kaynak eksikliği ve iç anlaşmazlıklar nedeniyle sadece iki yıl sonra kapılarını kapatmak zorunda kaldı. Fröbel anaokulları bile 1851'de "din ve siyaset alanındaki yıkıcı eğilimlerden dolayı" Prusya'da yasaklandı.

Sonunda örneğin Berlin'deki çorap işçileri gibi birçok kadın işçi de "Herkes için dernek" çağrısını izlediler çünkü çıkarlarının erkekler tarafından desteklenmediğini ya da aynı çıkarlara sahip olmadıklarını fark etmişlerdi: "Çalışmanın toplumun sadece bir parçasının -erkekler- lehine olduğu bir düzende, her şey diğerinin aleyhine... Sadece patronu değiştirmek, bize hiçbir şey kazandırmaz." (*Frauen-Zeitung*, 1849/37) Bunlar, işçi hareketlerinin 1860'larda bir kez daha gerisinde kalacağı anlayışlardı. Ancak kadın işçi dernekleri de, tüm işçi birlikleriyle aynı kaderi paylaştılar. Aynı sertlikte takibata uğradılar. 1850'nin ortasından itibaren ev aramaları, derneğin kasalarına el konulması, yönetim kurulunun tutuklanması gibi artan baskılara maruz kaldılar ve sonunda tamamen yasaklandılar.

Mart'tan Sonra

Gerçekten de söz konusu kadın dernekleri devrim dalgasının geriye çekildiği günlerde, Yeni Çağ'ın politik devrimlerinde kadınların ortak ve yoldaş olarak "unutulması", daha doğrusu, aslında hiç hesaba katılmamasına duyulan tepki sonucunda kurulmuşlardı. Kendi cinslerine özgü çıkarların özerk birer kurum olarak örgütlenmesinin önünü açan şey, modern dönemin feministleri için çok tipik bir deneyimdi: Bir yandan demokratlarla birlikte bir siyasi ittifakta yer almak ve devrimci harekete katkıda bulunmak, öte yandan devrimin meyvelerini toplamak yerine, eşit katılımdan ve yeni vatandaş haklarından mahrum bırakılmak. Çünkü Aralık 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin bir yasasıyla "Alman temel hakları"nın ilanından sonra, Paul Kilisesi'nde tüm Almanları kapsayan anayasa meclisinin sadece erkek Almanların vatandaşlık haklarını görüştüğü açıkça anlaşılmıştı. Sadece yirmi beş yaşın üzerindeki "erkek Almanlar" seçme ve seçilme hakkına sahip olacaklardı. Kadınların Alman Ulusal Meclisi'nin açılmasından sonra bunu şiddetle protesto etmesi ve Paul Kilisesi'nde en az iki yüz izleyici koltuğunu rezerve etmeleri bile hiçbir işe yaramamıştı. Ancak Mart 1849'da bütün imparatorluk bölgesini kapsamı öngörülen bir anayasanın kabul edilmesiyle geçerli olması gereken temel hakları hiçbir zaman yürürlüğe giremedi. Oysa Alman tarihinde ilk kez bir insan hakları kanununun ardından kabul edilen temel haklar, yasa önünde eşitlik ve düşünce özgürlüğü, basın ve inanç özgürlüğü, din pratiğini serbestçe yaşama özgürlüğüyle, Yahudilerin birer yurttaş olarak eşit haklara sahip olması gibi özgürlükler içerdiği gibi, devlet düzeninin temeli olarak soyluların ayrıcalıklarının kaldırılmasını da öngörüyordu.

Ancak bütün bunlar gerçekleşemedi çünkü 1848 sonbaharında imparatora sadık birlikler isyancı başkent "Kızıl Viyana"yı yeniden ele geçirmişti. IV. Friedrich Wilhelm, Frankfurt parlamentosunun Nisan 1849'da sunduğu, Avusturya olmadan Alman üniter devletinin ("küçük Alman çözümü") imparatoru olma teklifini reddetmesinden sonra, Paul Kilisesi Meclisi giderek çözülmeye başladı. Ancak hayal kırıklığına ve hükümetlerinin ihanetine uğrayan halk,

bir anayasanın kabul edilmesi için Mayıs 1849'da ikinci bir ayaklanma dalgası başlattı. Saksonya, Baden ve Pfalz'da neredeyse aynı anda başlayan ve rüzgârı yeniden tersine çevirmeye çalışan devrimci ayaklanmalar, Prusya birlikleri ve müttefikleri tarafından acımasızca bastırıldı.

Bu durum göz önüne alındığında, Louise Otto Nisan 1849'da *Frauen-Zeitung*'un ilk sayısını bu demokratik talepleri cinsiyet bağlamında da ortaya atmak için yayımladığında, haklı olarak Avrupa'da kadınların siyasi eşitlik mücadelesini kaybetmiş olup olmadığı sorusu soruluyordu. Her yerde, Paris, Viyana, Prag veya Budapeşte'de, ayrıca Frankfurt'ta ve 1848 yılının Mart fırtınasında kurulan eyalet meclislerinde ve Mart hükümetlerinde, parlamentoların ve politik kurumların tümünün erkekler için var olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştı (Hauch, 1998) ve artık yerlerini Eski Rejim'in kurumlarıyla değiştirmişlerdi. Kadınların katılımı devrimci ayaklanmaya yeni bir ivme kazandırabilir miydi? Reel siyasette yaşananlar, bu devrimin özellikle kadın siyaseti açısından başarısızlığını ortaya koymaktadır: Son eylemi imparatorluk birliklerine karşı genel bir hücum başlatılması için meclise dilekçe veren *Wiener demokratische Frauenverein* [Viyana Demokratik Kadınlar Derneği] alay konusu olmuş, başkanı Karoline Perin tutuklanmış ve ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştı. Saksonya Krallığı'nda 1850'nin sonunda kabul edilen basın yasası, yazı işleri müdürlüğünün ancak "erkekler" tarafından yapılabilmesini öngörüyordu. Yasanın bu maddesi, medyada anıldığı şekliyle *Lex Otto*'nun *Frauen Zetiung*'unu hedef alıyordu. Louise Otto, gazetesinde bu "paragrafların kesinliğini" alaycı bir dille övdü çünkü vatandaşlarla ilgili önceki düzenlemeler bu netlikten yoksundu. "Bu yasadan önce de erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliğin mevcut olmadığını biliyoruz, bu konuda ne kadar masal anlatılırsa anlatılsın..." Otto, "zararsız bir gazetede", kendi deyimiyle, "kelepçeli ellerimle de... en azından zincirlerimle ses çıkarmak için," yazı kurulu üyeleriyle birlikte iki yıl daha komşu Thüringen'de faaliyet gösterdi. (*Frauen-Zeitung*, 1851/45)

İlk olarak 1850 baharında Bavyera ve Prusya'da toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün suistimal edilmesine karşı birer yönetmelik olarak çıkartılan, sonra da Alman

Konfederasyonu'nun bütün eyaletlerinde neredeyse aynı anda yürürlüğe giren dernek yasaları nedeniyle, baskılar artık kalıcı hâle gelmişti. Prusya Dernekler Kanunu'nun sekizinci maddesine göre, kadınların ve reşit olmayan kızların bir siyasi derneğe üye olmaları veya siyasi konularla ilgili toplantılara katılmaları artık yasaklanmıştı. Bu, politik faaliyette bulunan tüm kadınlara indirilen bir darbeydi ve 1908'de bu dernek yasaları yürürlükten kaldırılana kadar Alman kadın hareketinin tarihini iki nesilden fazla engelledi ve derin bir iz bıraktı.

Bu esnada Fransız kadınların durumlarının daha iyi olmadığını belirtmek de yerinde olacaktır. Mart 1848'de *Kadınların Sesi (La Voix des femmes, socialiste et politique, organe des interêts des toutes)* isimli ilk günlük feminist gazete yayımlanıncaya kadar, kadınlar erken dönem sosyalistlerin etrafında bir araya geliyordu. 1830'ların başlarında kadınların özgürlüğü, hakları ve işleri için çeşitli kadın dergileriyle zaten birçok görev üstlenen kişilerin bir kısmı aynı insanlardı, örneğin: Pauline Roland, Désirée Veret-Gay, Suzanne Voilquin, Eugenie Niboyet ya da Jeanne Deroin (1805-1894). Bu isimlerin etrafında çok sayıda kadın kulübü ve kadın hakları girişimleri ortaya çıktı, bunlar bilhassa herkes için çalışma hakkının sağlanması, bunun için ulusal işliklerin kurulması ve böylece çözülecek sosyal sorunun, kadınların sorununu da çözmesi konusunda ısrar ettiler. Bunlar kadınların kendilerinin yönettiği kooperatifler ve evde çalışan işçiler, gündelikçiler, öğretmenler, hasta bakıcılar vb. için istihdam büroları kurdular, ayrıca destek fonları oluşturdular. Burjuva Kral Louis-Philippe'in devrilmesinden sonra geçici hükümet genel ve eşit seçim hakkını ilan ettiği için, bunu bir demokrasi sözü anlamına aldılar ve "tüm Fransızlar" ve "genel seçim hakkı" ifadelerinin tam olarak ne anlama geldiğini öğrenmek istediler. İlk olarak George Sand'ı Temmuz 1848'de Ulusal Meclis'e kadın aday olarak ileri sürmeye çalıştılar. Ancak meclis bu talebi reddettikten, hatta alaya aldıktan sonra, muhafazakârların direnişi çoktan harekete geçmişti. Birkaç sosyalist milletvekilinin dışında, erkekler meclisi her zaman bilinen şeyi bir kez daha doğruladı: Kadınlar için uygun ve meşru yer kamusal değil, özel hayattı. Tarihi tecrübelerin kadınları tüm siyasi meclisler-

den dışlamak için yeterli olduğunu iddia ediyorlardı. (Scott 1996, s. 77 ve 64)

Ulusal işliklerin kapatılmasından ve Temmuz 1848'de toplumsal huzursuzluğun kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra, tüm kadın kulüpleri derhâl ve acımasız bir şekilde yasaklandı, üyeleri takibata uğradı ve zulme maruz kaldı.

Buna karşın Nisan 1849'da Jeanne Derooin kendisini Demokratik Sosyalistlerin aday listesine kaydetmeye cesaret etti. Kendisine gösterilen sürekli düşmanlığa rağmen, çeşitli seçim kampanyalarında kürsüye çıkmayı, kadınların ve annelerin özel sorumlulukları nedeniyle yaşamaya katılmalarının bir görev ve hak olduğuna dair coşkulu konuşmalar yapmayı başardı. Bununla beraber sosyalist yoldaşlarını da uyarıyordu: "Diğer tüm toplumsal eşitsizliklerin erkekler ve kadınlar arasındaki yasal eşitsizlikten kaynaklandığını göremeyen geleceğin erkekleri mi olmak istiyorsunuz?" (Scott, 1996, s. 74) Bütün işçi kooperatiflerini bir İşçiler Birliği formunda bir araya getirerek, en azından ulusal işlikleri ve kadınlar tarafından yönetilen kooperatifleri kurtarma yolundaki cesur ve iddialı girişim nedeniyle, diğer kadınlar ve erkeklerle birlikte mahkemeye verildi. Gizli bir siyasi örgüt kurmakla, darbe ve suikast girişiminde bulunmakla suçlanıyordu. Derooin altı ay cezaıyla yargılandı, erkek yoldaşlarıysa daha uzun hapis cezalarına çarptırıldı. Cezai sorumlulukta bile eşit (Olympe de Gouges'un Kadın Hakları Beyanname-si, Madde 9) davranılmamıştı. Derooin "erkeklerin verdiği hükmü" tanımadı. Cezasını çekmesinin ardından -III. Napolyon bu arada yaptığı darbeyle İkinci Cumhuriyeti ortadan kaldırmıştı- İngiltere'ye göç etti.

Yankılar, İzler ve Bağlantı Hatları

Avrupa çapındaki bu ilk kadın hareketinin devlet otoritesi tarafından ne kadar tehlikeli görüldüğü özellikle uygulanan ağır baskılarla açıkça belli olmaktadır. Kadınlar önceleri "Silahlı güçler kadınlardan korkacak değil ya!" şeklinde bir süre dalga geçti. (*Frauen-Zeitung*, 1850/13) Boşanma yasasının tartışılacağı toplantılarından biri yine iptal edildiğinde, Fransız kadınlar neyin tehlikede olduğunun farkına çoktan

varmışlardı: “Duymak istemiyorsunuz çünkü bizden korkmaya başlıyorsunuz ve baskı uygulamak sizin için adaleti uygulamaktan daha kolay. Alaycı gülüşünüzün altında despotluğunuz kendisini gösteriyor.” (akt. Grubitzsch/Lagpacan 1980, s. 108) Gerçekten de kadınların siyaset yapmaktan men edilmesi, sadece oy hakkının ve basın, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü gibi diğer tüm medeni hakların reddedilmesiyle değil, sivil toplumun ve kurumlarının yerleşmesi yolunda atılan her adımla çok açık bir şekilde düzenleniyordu. Burjuvazinin ve egemen sınıfın temsilcileri, erkeklerin özel hayattaki ayrıcalıklarını meşrulaştırmak için aile hukukunu kullanıyorlardı. Netliği ve modernliği nedeniyle çok övülen Fransız Medeni Kanunu’nun burjuva cinsiyet düzeni olarak belirlediği şey, yani ailedeki erkeğin kadınlar ve çocuklar üzerindeki mutlak gücü, *kocalık gücü* (“puissance maritale”), yüzyılın ortalarında Alman Konfederasyonu’nda konuyla ilgili çeşitli özel hakların yanı sıra, *Prusya Genel Toprak Yasası* reformu için de rehber oldu. Böylece 1840’larda Prusya’da sadece boşanmak daha zor hâle gelmekle ve kadın eşlerin mülkiyet hakları da kısıtlanmakla kalmamış, 1850’den sonra Prusya hanedanlığı geleneklere ve ahlaki değerlere daha fazla değer vererek, Prusya Genel Toprak Yasası’nın evli olmayan annelerin çocuklarına yönelik fazla “yumuşak” hükümlerin, kadının erdemli olup olmamasına bağlamaya karar vermişti. Böylece yüzyıl dönümünde Almanya Medeni Kanunu’nun (BGB) kabul edilmesine kadar, evli kadını evlilik hayatının her alanında kocanın karar verme gücüne maruz bırakan, evli kadının mülkiyet haklarını kısıtlayan, eskiden yardımseverlik ve himaye kavramlarının bulunduğu alanları dahi yok eden burjuva patriyarkı, yasal formuna ulaşmış olmuştur.

Sosyal ve politik koşullarda köklü bir değişim umudu gerçekleşmese bile, 1848 civarındaki olaylar yeni bir dönemin başlangıcı anlamına geliyor. Çünkü devrimin doğrudan başarısızlığına rağmen politik dil, düşünce biçimleri ve yeni bir siyasi düzenin beklentileri o zamanlarda değişmişti. Kadın hareketinin öncülerinin bir zamanlar söyledikleri, talep ettikleri, tanıdıkları ve şikâyet ettikleri şey, diğer zamanlarda başka bağlamlarda yeni anlam ve etki gücü yansıtabilecek feminizm tarihinin bir parçası hükmündeydi.

Çünkü “Özgürlük parçalanamaz! O hâlde özgür adamlar yanlarındaki kölelere ızdırap çektirmemeliler...” (*Frauen-Zeitung*, 1849/1)

1848’de kurucu bir eylemle başlayan Amerikan kadın hareketinin hızlı ilerlemesi, Avrupa’daki kadın hareketlerinin tarihinin de farklı bir şekilde gelişebileceğini ortaya koyuyordu. 14 Temmuz 1848’de New York eyaletinde, çok da dikkat çekmeyen bir yer olan Seneca Falls’ta, iki yüz kadın ve -en azından- kırk erkek bir araya geldi. Birkaç gün boyunca süren tartışmalardan sonra, Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) tarafından hazırlanan ve Amerikan kadınlarının hak talepleriyle adaletsizlik deneyimlerini özetleyen görüşler olarak adlandırılan *Declaration of Sentiments* [Duygular Bildirgesi] manifestosunu imzaladılar. Buna öncülük eden kadınlar, büyük reform ve dinî uyanış hareketlerinin, özellikle kölelik karşıtı hareketin önemli simalarındandı. Birbirleriyle 1840 yılında Londra Uluslararası Kölelik Karşıtı Kongresi’ne katılan kadın delegeler olarak tanışmışlardı. Bu kongrede kadınlara konuşma hakkı verilmediği için, kendi ülkelerinde, ABD’de “kadınların köleliğinin de” kaldırılması konusunda anlaştılar. New York eyaletindeki Seneca Falls toplantısından sadece birkaç ay önce, yıllarca süren tartışmalardan sonra, evli kadınlara evliliğin getirdiği veya daha sonra edinilen mallarını koruma hakkını veren bir yasa çıkartılmıştı. Ancak bir eyalette yapılan bu reform, diğer eyaletlerdeki kadınların haklarından mahrum olma durumunu hiçbir şekilde ortadan kaldırmadı çünkü ABD’de geçerli İngiliz ortak hukukunda, kadın eş “örtülüydü”, yani hukuki anlamda bir birey değildi, erkeğin tüzel kişiliğinin içinde erimişti.

Olympe de Gouges’un Kadın Hakları Bildirgesi nasıl İnsan Hakları Bildirgesi’ne atıfta bulunuyorsa, Duygular Bildirgesi metni de 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’ne atıfta bulunacak şekilde formüle edilmişti, yani hem dili hem de talepleri, söz konusu bildirgeye benziyordu. 1776 tarihli orijinal metinde “Tüm insanların eşit yaratıldığı (...) gerçeğini apaçık kabul ediyoruz” şeklinde geçen ifade, Duygular Bildirgesi’nde şu şekilde yer alıyordu: “Kadın ve erkeğin eşit yaratıldığı...” Amerika Bağımsızlık Bildirgesi’nde, gücünü kötüye kullanması ve yaptığı haksızlıklar eleş-

tirilen İngiltere kralından kendi kaderini tayin hakkı talep edilirken, Duygular Bildirgesi'nde "doğanın ve yaratıcısının" vazgeçilmez ve değiştirilmez hakları talep edilirken, "erkeklerin mutlak despotluğu" saldırı noktası oluyordu. (bkz. Flexner, 1978)

Bu etkinliğin toplumda yarattığı heyecan ve yankısı, gerçekten de dikkate değerdi. Kısmî bir anlayış gösteren basın ülke çapında bildirgenin bazı pasajlarını yayımlarken, bazı gazeteler özellikle politik hak taleplerine her zamanki alaycılık ve küçümsemeyle yaklaşıyordu. Yine de bu dönüşüm sinyali kalıcı bir başarıya sahip oldu çünkü sosyal reform talep eden bir grup kadına dayanan Amerikalı kadınlar, o andan başlayarak Amerika İç Savaşı'nın başladığı 1861 yılına kadar kamuoyunun büyük ilgisini çeken kadın konferansları düzenlediler, bu sayede giderek daha fazla destekçi topladılar ve örgütlerini büyötmeyi başardılar. Ancak Avrupa'daki durumdan önemli bir fark, Amerikalı kadın hakları aktivistlerinin propaganda, toplantı ve kampanyalarının dikkate değer sayıda seçkin erkek tarafından destekleniyor olmasıydı; buna karşın Avrupa'nın birçok yerinde 1848 Devrimi'nden sonra kadınların bütün girişimleri siyasi bir cendereyle kısıtlanıyor ve 1850'den sonra gerici bir feminizm karşıtlığı siyasi yelpazenin bütün renklerinde görölebildiği gibi, bilim insanları tarafından da destekleniyor ve kesin bir doğru olarak öğretiliyordu (örneğin Pierre-Joseph Proudhon, Jules Michelet veya Wilhelm H. Riehl tarafından).

Ancak ulusal sınırları aşan ve Atlantik ötesine uzanarak, her iki yönde de birbirine bağlanan yeni bir uluslararası feminizmin izleri de dikkat çekiciydi. Buna dair birkaç örnek verilebilir: Ekonomist ve Filozof John Stuart Mill ile yeni evlenmiş Harriet Taylor Mill (1807-1858), 1851'de İngilizce yayımlanan *The Westminster Review*'da, 1850'de Worcester'da düzenlenen ve hem siyasi eşitlik hem de kadınlara oy hakkı talebinde bulunulan ilk Amerika Kadın Hakları Konferansı ayrıntılı bir rapor yayımladı. Harriet Taylor'ın "Enfranchisement of Women" [Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması] makalesi bu talepleri Avrupa'da halka duyurdu ve Amerikan kadın hareketinin en çok satan yazısı oldu. Sigmund Freud tarafından Almancaya çevrildi ve ilk Almanca baskısında (*Toplu Eserler*, 1880), evvela J. St.

Mills adıyla ortadan kayboldu. Bununla birlikte, Taylor'ın makalesi, Mill ve Taylor tarafından ortaklaşa oluşturulan ve birçok dile çevrilmiş en çok satan kitaplardan biri hâline gelen feminizm çalışması *Kadınların Köleleştirilmesi*'nin (1869) temelini oluşturdu. Jeanne Derooin, Pauline Roland ile birlikte, 1850'de Worcester'daki Amerikan Kadın Hakları Konferansı'na hapishaneden bir tebrik mesajı gönderdi ve 1852'de Harriet Taylor'ın makalesinin Fransızca bir özetini yayımladı. Başka birçok 48'li gibi, Mathilde Franziska Anneke de ABD'ye göç etmiş, Alman ve Amerikan gazetelerinde gazeteci olarak çalışmıştı. Anneke, 1852'den 1854'e kadar Milwaukee'de bir *Deutsche Frauenzeitung* [Alman Kadınlar Gazetesi] yayımlamış ve 1853'te New York'ta düzenlenen Üçüncü Amerika Kadın Hakları Konferansı'nda Polonyalı göçmen ve kadın hakları aktivisti Ernestine Rose tarafından tercüme edilen dikkat çekici bir konuşma yapmıştı. İsveçli kadın yazar Fredrika Bremer (1801-1865) 1848-1851 yılları arasında ABD'yi gezmiş, ardından kadın meselesini İsveç gündemine taşıyan ve İsveç'teki ilk feminist kadın örgütüne ismini veren ünlü romanı *Hertha oder Geschichte einer Seele*'yi [Hertha ya da Bir Ruhun Tarihi] yazmıştır. Yüzyılın ortalarında aynı düşünceye sahip insanlar arasındaki yazışmalar ve kişisel temaslar, erken feminizmin zaten ulus ötesi bir hareket olarak tanımlanabileceğinin de kanıtı niteliğindedir. (bkz. Anderson, 2001)

III. KADIN HAREKETLERİNİN VE ÖRGÜTLERİNİN KABARMA DÖNEMİ

Amerikalı kadın hareketinin öncüsü Elizabeth Cady Stanton'ın oğlu Theodore Stanton (1884) tarafından yayımlanan *The Woman Question in Europe* [Avrupa'da Kadın Sorunu] adlı bir antolojide, kadın hareketlerinin dinamikleri hakkında yerinde bir tanımlama okuyoruz. İrlandalı kadın hakları aktivisti Frances Power Cobbe, hareketin kabardığı ve geri çekildiği dönemleri dalgaların ve gelgitlerin resimleriyle karşılaştırmakta ve 1884'de giriş bölümünde şunları yazmaktaydı:

Bu hareket insanlığın yarısını, hatta tüm insanlığı altüst etti. Denizin kabarması gibi farklı dalgalarda hareket ediyor, bu dalgaların her biri aynı yasaya itaat ediyor ve kalanları da beraberinde sürüklemek için üzerine düşen her şeyi yapıyor. (Stanton 1884, XVI)

"Dalga" metaforu kadın hareketinin tarih yazımında kendisine bir yer edindi çünkü yeniden ve yeniden başlamayı, mevcut siyasi koşullara bağlı olarak başarıları ve gerilemeleri tanımladığı, yalnızca büyük, birleştirici bir akıntının yüzlerce yıllık alışkanlıkları, ayrıcalıkları ve önyargıları sürükleyip götürebileceğini ortaya koyuyor. Bu nedenle, Anglo-Sakson bölgesinde 19. yüzyılın sonuyla 1920'ler ve 1930'lar arasındaki dönem için "İlk Dalga Feminizmi"nden ve 1970 sonrası kadın hareketi için "İkinci Dalga"dan söz edilirken, Almancada "eski" veya "tarihsel" ve "yeni" kadın hareketi terimleri yaygınlaşmıştır. Ancak bu, yıllardır devam eden bir kadın hareketinin ne kadar "yeni" kalacağı veya daha temelde bir hareketin daimi hâle getirilip getirilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Diğer siyasi, sosyal veya dinî motivasyonlu kurtuluş hareketlerine kıyasla kadınların bu hareketliliğinin bir başka özelliği, bu kitabın giriş kısmında açıklanmaktadır. Cobbe'nin başlangıçta eşit yurttaşlık hakkını sadece ortak kültü-

rel miras, köken, inanç ve çıkarları üzerinden mensubu olduğu ulusun erkeklerine bağlı olan kadınlara tanımayı istemesi ve “göçmen sürüleri” veya “diğer ırklardan yabancıları” (age) buna dâhil etmemesi, kadın hareketlerinin tarihinde ki birliği tekrar tekrar sorgulayan temel bir çatışmayı ortaya koymaktadır: 1869’daki iç savaştan sonra siyahlara, daha doğrusu, sadece siyah erkeklere oy hakkı verilmesi ve aynı hakların kadınlara verilmemesi, ya da 20. yüzyılın başlarında Almanya’da işçi ve burjuva kadın hareketleri arasındaki neredeyse aşılamaz sınıf çelişkileri, kadın hareketinde yaşanan bölünmelere örnek teşkil etmektedir. Kadınlar tam olarak “insanlığın yarısını” oluşturduklarından, doğal olarak hem kimliklerini belirleyen hem de siyasi önem kazanmalarını sağlayan, farklı toplumsal gruplara ve sınıflara mensuplardır. Kadınlar arasında cinsiyet temelli bir hareket başlatmanın güçlüğü, aynı sınıftan, tabakadan, mezhepten veya etnik kökenden olup olmamalarından ziyade, birlikte isyan ettikleri ya da kendilerini savundukları kişilerle her gün birbirlerine bağımlı veya mahrem bir şekilde birlikte yaşamaları, “omuz omuza” birlikte çalışmalarındır. Yani, kadınların yaşadıkları sorunları kişisel bir kader olarak değil de, cinsiyetlerinden kaynaklanan bir haksızlık olarak görmeleri, sosyal bir sorun olduğunu anlamaları için, pek çok şeyin bir araya gelmesi gerekmektedir. Toplumsal altüst oluş ve kriz zamanları, cinsiyetler arasındaki ilişkide doğallıkları ve alışkanlıkları “her şey yolunda”ymış gibi değil, bir “haksızlık” olarak tartışmak ve bununla birlikte “doğal” tanımlanan cinsiyet düzenini sornsallaştırmak için iyi birer fırsattır. Bununla birlikte, çok çeşitli koşullardan ve sebeplerden ötürü eşzamanlı hareket edemeyi, tekrar tekrar yeni hareketlilik yaklaşımlarının ve dürtülerinin nedenlerini de açıklamaktadır.

Geçişler ve Yeni Başlangıçlar

John Stuart Mill’in pek çok dile çevrilen ve İngiltere’nin en çok satan kitaplardan biri olan *Kadınlara Köleleştirilmesi* ([1869] 2012) başlıklı eseri, 19. yüzyıl feministlerinin “gerçek İncil”i (Mary Beard, 1946) olmuş ve İngiltere’deki ilk oy hakkı hareketine önemli bir destek sağlamıştı. Mill, bu kitabı karısı Harriet Taylor’la birlikte yazmakla kalmayıp, onun

Nationalökonomie Grundsätze der politischen Ökonomie [Siyasi Ekonominin Temel İlkeleri] (ilk baskısı 1848) başlıklı ulusal ekonomiye dair kitabında da olduğu gibi, pek çok eserine belirleyici katkılar yaptığını defalarca vurgulamıştı. 1867’de yaptığı müthiş konuşmasıyla, Avam Kamarası’nın kadınların oy hakkını savunan tek üyesi olmuştu. Bir utilitarist ve filozof olan Mill, kadınların eşit eğitim ve eşit siyasi hak ve özgürlüklere sahip olmalarını sadece adalete uygun olduğu için değil, aynı zamanda “amaca uygunluğu”, yani hem genel ekonomiye sağladığı fayda hem de “her iki taraf için gerçek mutluluğun kaynağı” olmasından ötürü savunuyordu. (bkz. Rossi, 1988, s. 183–238) İngiliz kadınlarının ileride radikal olarak kötülenecek Süfrajat Hareketi’ne rağmen 1918’de, hatta tam olarak 1928’de oy hakkı elde etmelerine rağmen, 1870’lerdeki kampanyalar, evli kadınların en küçük bir hakka dahi sahip olmaması ve mülk edinmemesi durumunu ortadan kaldıran, böylece liberal, kapitalist bir toplum için en önemli koşullar olan bağımsız eylem ve katılımı sağlayan Evli Kadın Mülkiyet Yasası’nın [*Married Women’s Property Acts*] (1870-1882) kabul edilmesini sağlamıştı.

Fransa, Üçüncü Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında, 1870’li yıllarda yaşanan Fransa-Almanya savaşından sonra, feminist faaliyetlerde yeni bir kabarma dönemi yaşamıştı. 1868 gibi erken bir tarihte, İkinci İmparatorluğun son döneminde, III. Napolyon basın ve toplanma özgürlüğünü kabul etmek zorunda kaldığında, cumhuriyetçi talepler için araç işlevi gören kadın meselesinde çeşitli girişimler, konferanslar ve dernekler ortaya çıkmıştı. Kadın meselesinin en önemli destekçilerinden biri, muhalif ve edebiyatçı Leon Richer, 1869 yılında *Le Droit des femmes* [Kadın Hakları] adlı bir dergi yayımlamıştı. Bu derginin etrafında, aralarında 1870 yılında Richer’le birlikte *L’Association pour le Droit des femmes*’i kuran ve böylece Fransız kadın hareketinin örgütlenmesinin temelini oluşturan, yazar, liberal ve hatip Maria Deraismes’in (1828-1894) de bulunduğu bir grup kadın toplanmıştı. Daha sonra Paris Komünü’ne katıldıkları için mahkûm edilen ve sürgüne gönderilen Louise Michel (1830-1905) ve Paule Mink (1839-1901) de bu girişime katılanların arasındaydı. Savaş ve Komün’ün yenilmesi sadece bu örgütlenme çabalarını kesintiye uğratmakla kalmadı, aynı zamanda sosyalistler ve burjuva cumhuriyetçileri arasındaki cepheleri

de belirginleştirdi. Bu i savaştaki devrimci terör, kargaşa ve şiddet deneyimleri, kadın hakları aktivistlerine taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirme fırsatı verdi. Üçüncü Cumhuriyet'in kurulması için taraf olurken, evvela kendisini "cumhuriyetçi bir anne" ve refika olarak kanıtlamak zorundaydı. Eşit yurttaşlık haklarının talep edilmesinden önce, eğitim ve özel hukukun, medeni kanunun reforme edilmesi öncelikli hedefti. Fransızların 1878'de Paris'te düzenlediği ilk Uluslararası Kadın Hakları Kongresi'nde, başlangıçta Deraismes ve Richer'in yol arkadaşı, sonradan da sıra dışı bir radikal olacak Hubertine Auclert'in (1848-1914) oy hakkı konusunu gündeme getirmesine, "küçük adımlar siyaseti"ni tehlikeye atmamak için engel olunacaktı. (bkz. Haus, 1987) Auclert, 1881'den 1891'e kadar yayımlanan *La Citoyenne* dergisinde, -daha önce de belirtildiği üzere- feminizm terimini popölerleştiren kişiydi. Ancak 1880'lerin sonuna kadar bir bütün olarak çok küçük gruplardan oluşan Fransız kadın hareketi, feministlerin gündelik hayatta bir faktör hâline gelmesinden önce, yok denecek kadar cılız bir azınlıktan ibaretti. (bkz. Klejman/Rochefort, 1989)

Almanya'da örgütlü bir kadın hareketinin yeni başlangıcı, birçok açıdan Fransa'daki sürece benziyordu. Burada da "eski" kadın hareketi ilk olarak 1880'lerin sonlarında "kabarmaya" başlamıştı. Fransa-Prusya savaşı, sınıflar üstü bir kadın siyaseti şansının, ulusal siyasete yönelimle birlikte suya düştüğü ortak dönüm noktasıydı. Buna karşın 1865-1890 arasındaki tepki yıllarından sonra, kadın derneklerinin kurulmasıyla, ağların, medyanın, anketlerin, yayınların ve çağrılarının oluşturulmasıyla, siyasi hedefler ve cepheleşmeler netleştirildi ve kendi kendine yardım ilkesi temelinde pratik siyasi tecrübe edinildi. Margrit Twellmann, o zamanın kadın hareketini analiz ederken şöyle yazıyordu:

Bu çalışmanın önemi elde edilen cılız başarılarla ölçülmemelidir; esas önemli olan bu elzem taleplerin kendi üyelerimiz ve toplum karşısında düşünülmesi, dile getirilmesi ve temsil edilmesidir. Yaşanan ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecinin ortasında, kadın hareketi örgütleri, "kadın sorunu"nın "ekmek sorunu" ile bitmediğini, ancak insan yaşamının tüm alanlarına "insanlık sorunu" olarak değindiğini hatırlatarak, bir tür "manevi liderlik" düzenleyici ve planlayıcı bir merkez olarak önem kazanmıştır. (Twellmann, 1972, s. 223).

Bu dönemin feminist faaliyetlerin çekirdeği, Leipzig’de Louise Otto-Peters ve Auguste Schmidt (1833-1902) liderliğindeki eski 48’liler tarafından 1865 yılında kurulan *Allgemeine Deutsche Frauenverein* [Genel Alman Kadınlar Derneği] (ADF) idi. Öncelikli hedefleri “kadın cinsiyetinin daha fazla eğitim alması ve kadın işçiliğinin gelişiminin önündeki tüm engellerden kurtulması”ydı. (Otto-Peters, 1890, s. 10) Dernekte bazı “anlayışlı erkekler” onursal üye sıfatıyla, ancak oy hakkı olmadan yer alıyordu. Bu noktada ADF en başından beri bilinçli bir şekilde kendi kendine yardım ve özerklik ilkesini, katılanların rızasıyla temsil etmişti. Derneğin destekçilerinden birinin vurguladığı gibi: “Kadınlar günü tutarsızlıkla başlanamalı ve bu gün, bir erkek tarafından mı açılmalı? Kadınlar kendi meselelerini kendileri yürütmeliler, aksi takdirde baştan kaybederler.” (age, s. 7) Basın tarafından “Leipzig Kadın Savaşı” olarak alay edilen Leipzig Kadın Konferansı’nın kuruluşu, Almanya’daki organize kadın hareketinin doğum anı olarak kabul edilmektedir. Almanya’nın tümüne hitap etme talebi, Alman İmparatorluğu’nun kuruluşundan önce elbette cesur bir girişimdi. Kurucu konferansa “çok çeşitli şehir ve eyaletlerin Alman kadınları” açıkça davet edildi çünkü -Louise Otto-Peters’in ısrar ettiği gibi- Almanya’nın tümü burada olmalıydı!” Daha sonra kadınlar bu hedefe ulaşmak için çok stratejik bir yol izlediler: O andan itibaren, diğer tüm “Kadın Günleri” iki yılda bir farklı şehirlerde düzenlenmeye başlandı. Bu görevi her şehirde bir veya birkaç kadın üstleniyor, aynı zamanda yerel derneğin de temeli atılmış oluyordu. Yerel dernekler kısa süre içinde örgütlü kadınların çıkarlarını savunacak geniş bir ağa dönüştü. *Neue Bahnen* [Yeni Yollar] isimli dernek organının da desteğiyle (1866’dan 1919’a kadar) ilk dönemde epey hızlı yol alındı ancak direniş de büyüktü ve özellikle 1871’de Alman İmparatorluğu’nun kurulmasından itibaren durgunluk daha da belirgin bir hâl aldı.

Sınırlar

Prusya Temsilciler Meclisi’nin liberal üyesi ve *Centralvereins für das Wohl der arbeitenden Klassen* [İşçi Sınıflarının İyiliği İçin Merkezi Kulüp] başkanı Adolf Lette, ADF’nin 1865 yı-

lındaki kuruluşuyla neredeyse eş zamanlı olarak, yurttaşların evlenmemiş kızları için duyduğu endişeyi dile getiren bir "bildirge" kaleme almıştı. Lette'nin kadın istihdamının teşvik edilmesi için bir dernek kurulması çağrısı büyük yankı uyandırmıştı çünkü kadınların ekonomik sorunlarının "ekmek sorununa" indirgenmesi, dönemin üzerinde tartışılan en büyük meselelerinden biriydi. Ülkenin her yerinde kısa sürede *Lette Dernekleri* çatısı altında bir araya gelen kadın eğitim ve istihdam dernekleri ortaya çıkmıştı. Bu girişim, öncelikle üst ve orta zümrelere mensup kadınlara yönelikti. Buna mukabil, fabrikalarda ve tarımda istihdam edilen "el işçileri, hizmetçiler, çamaşırcı ve benzeri kadınlar..." tüzükte açıkça ayrı tutuluyordu. Söz konusu nitelik kazandırma gayretleri, ticari, teknik ve zanaat meslekleri için öngörülmişti. Yönetim, esas olarak kadınlar için neyin iyi olduğunu kadınlardan iyi bilen, ileri gelen erkeklerin elindeydi. Lette bildirgesinde şöyle diyordu:

Bizim istemediğimiz, yüz yıllar sonra bile asla arzu etmeyeceğimiz ve amaçlamayacağımız şey, kadınların politik özgürlüklerini kazanmaları ve erkeklerle eşit olmalarıdır. Ünlü İngiliz iktisatçı John Stuart Mill aktif ve pasif seçim hakkından yana tavır almış olsa dahi, bu bütün devletlerin ve halkların bin yıllık kurumlarıyla, kadınların doğası ve alın yazısıyla, ilahi dünya düzeninin ebedî yasalarıyla çelişki içindedir... (Gerhard, 1990a, s. 38)

Fransa'ya karşı kazanılan zaferin ve imparatorluğun kurulmasının ardından, ekonomik bağımsızlık ve kadın özgürlüğü için mücadele eden kadın dernekleri, *Vatansever Kadın Dernekleri* kimliğinde güçlü bir rekabetle karşı karşıya kalacaktı. 1866 yılında Danimarka'ya karşı verilen savaş esnasında, Prusya Kraliçesi Augusta -Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale tarafından geliştirilen ve Kızıl Haç'ın kurulmasına vesile olan hasta bakım kurumunu örnek alarak- Almanya Konfederasyonu'nun çeşitli devletlerinde ve şehirlerinde hasta ve yoksul bakımı konusunda aktif kadın derneklerini *Vatansever Merkez Derneği* adı altında bir araya getirmişti. Sonradan adlandırılacağı üzere, bu "imparatoriçe ordusu", Fransa'yla yapılacak savaşa iyi bir şekilde hazırlanmıştı. Bu örgüt, barış zamanlarında da "Tanrı, Kayzer ve Anavatan" hizmetinde değerli güçleri bir araya getirmek üzere, 1871'de İmparatoriçe'nin himayesi ve Kızıl Haç işa-

reti altında sert bir askeri disiplin ve otoriter bir yönetmelik çerçevesinde yeniden düzenlendi. İmparatoriçe tarafından atanan yönetim kurulu, çoğunlukla erkekler, generaller ve gizli hükümet görevlileri ve benzerlerinden oluşuyordu, kadın yönetim kurulu üyeleriye ancak soylu kadınlardı. Üye sayıları bağlamında yapılacak bir mukayese, bu kurumun ne kadar etkili olduğunu gösterebilir. ADF'nin yerel dernekleri 1880'lerde sadece on iki bin üyeyi harekete geçirebilirken, "vatansever" derneğin aidat ödeyen yüz elli bin üyesi vardı. Dünya Savaşı'nın başında bu sayı yaklaşık yarım milyona yükselecekti. (Greven-Aschoff, 1981, s. 148) Bu muhafazakâr-gerici dernekler de kadın tarihinin bir parçasıdır ancak kadın hareketinin dernekleri ve özgürleştirici hedefleriyle hiçbir ilgileri yoktu.

İşçi ve Kadın Hareketi

Alman İmparatorluğu'nun askeri bir zafere, feodal seçkinlere ve giderek daha baskıcı bir sınıf iktidarına dayanıyor olduğu gerçeği, aynı zamanda burjuva kadın hareketini de etkiledi. 1871'de yönetici kadrolar değişti ve özellikle işçilerle burjuva kadın dernekleri arasındaki ayrım keskinleşti. 1860'larda işçi hareketi yeniden şekillendiğinde, Alman İşçi Dernekleri ile Genel Alman Kadınlar Derneği arasında yakınlaşmalar yaşanıyordu. Ancak farklılıkların daha da belirginleşmesi kaçınılmaz hâle gelmişti çünkü erken dönem işçi hareketi, yani hem 1863 yılında Ferdinand Lassalle önderliğinde kurulan Genel Alman İşçiler Birliği hem de 1864'te Londra'da kurulan Uluslararası İşçiler Birliği, Marx'ın "eski aile yapısının" çökeceği ve "ailenin daha yüksek bir formu ve her iki cinsiyet arasındaki ilişki" için gerekli yeni bir ekonomik temel kurulacağı tezinin aksine, burjuva aile ideallerini takip ediyor ve kadınların çalışmaları önündeki kısıtlama ve yasaklara "kirli rekabet" adı altında karşı çıkıyordu. 1866 yılında *Enternasyonal* bir Almanca bildirgesinde şöyle diyordu:

Her olgun erkeğin bir kadınla evlenebileceği, çalışarak güvenli bir aile kurabileceği koşulları yaratın... Kadınların ve annelerin görevi ev ve aile işlerini yapmak, çocuklara bakmak, koruyup kollamak ve yetiştirmektir... Erkek ve baba ciddi toplumsal ve

ailevi görevlerini yerine getirirken, kadın ve anne ev hayatının huzurunu ve şiiirselliğini temsil etmeli, sosyal davranışlara zarafet ve güzellik kazandırmalı, insanlığın yaşamdan aldığı zevki soylulaştırmalı ve artırmalıdır. (akt. Thönessen, 1969, s. 19)

Louise Otto, bu açıklamaları ve Lassallecilerin kadınların durumunun ancak erkeklerin durumunun iyileştirilmesiyle iyileştirilebileceği ilkesini, "tüm ahlâk ilkelerinin ve insanlığın alay konusu yapılması" olarak tanımlıyordu. Ancak Fransız işçi hareketinde de sosyalist ve anarşist Pierre-Joseph Proudhon'ın etkisi altında biyolojik-materyalist bir cinsiyet teorisi olarak kabul edilen bu "proleter anti-feminizmi" (Thönessen 1969), geniş bir literatüre ve fabrikalarda hiç şüphesiz çok ağır koşullar altında çalışan kadın ve çocukların yaşam koşullarına dayanan baskın bir söylem olarak tartışmaları domine etmeye devam etti. *Lassallecilerin ve Eisenachlıların* 1875 yılında August Bebel liderliğinde *Sosyal Demokrat İşçi Partisi* oluşturmak için topladıkları *Birleşme Kongresi*'nde, en azından Gotha Programı'nda kadınlar da dâhil olmak üzere tüm vatandaşlar için oy kullanma hakkı, August Bebel tarafında önerilen "her iki cinsiyet" ifadesi metne açıkça dâhil edilmese bile, kabul edildi.

1878'de Sosyalistler Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, işçi derneklerine yapılan baskıların artması sonucunda işçi dernekleri ve kadın işçilerin birlikleri birbirine yaklaştı. Kocalarının ve babalarının takibata uğraması, tutuklanması ve sürgün edilmesi deneyimi, kadınların politize olması bakımından belirleyici öneme sahipti. Becerikli ve kurnaz kadınlar, uzun eteklerinin altında, bebek arabalarında ya da pazar tezgâhlarında propaganda malzemeleri kaçakçılığı yaparak sınıf mücadelesi veren partilere destek oldular, bu yüzden sık sık mahkûm edildiler ve cezalandırıldılar. (Örn. Pauline Staegemann, bkz. Juchacz 1971, s. 25 ve devamı) Ancak kadınların sendikalara ve kulüplere üye olması artık iki kat riskliydi çünkü "sosyalist fesatlık" ya-sağına ek olarak, kadınların siyasi faaliyetlerde bulunmaları 1850 Dernekler Yasası tarafından yasaklanmıştı; elbette, şüphesiz programlarını da sınırlayan ADF gibi burjuva kadın dernekleri için de. Çünkü İmparatorluk Yüksek Mahkemesi'nin 1887 yılında aldığı bir karar, "anayasayı, devlet aygıtını, yasamayı, tebaanın vatandaşlık haklarını ve dev-

letlerin birbirleriyle uluslararası ilişkilerini ilgilendiren tüm konular” artık “siyasetin konusu” olarak değerlendirilecekti. (RGSt 1888, Cilt 16, s. 383-386) Bu karara göre, kadınların bütün kamusal müzakerelerine katılması yasaklanmıştı ve bu ancak kanun yoluyla değiştirilebilirdi. Kadın işçilerin birlikleri devlet tarafından çok daha ağır baskılara maruz kaldı çünkü yaptıkları sosyalizm ve sınıf mücadelesi ajitasyonu, başından beri politik olarak kabul edilmişti. Bu toplantıların basılması, toplantıların yasaklanması, davalar ve basın yasakları, lider kadınların tutuklanması ve sınır dışı edilmesiyle karakterize edilen günlük bir “küçük polis savaşı” idi.

En başından beri kadınlar için eşitliği savunmasıyla sadece fiili dayanışmayı uygulamakla kalmayıp, aynı zamanda işçi hareketinin içindeki anti-feminizminin teorik zemini ortadan kaldıran bir sosyal demokrat, SPD’nin kurucusu ve lideri August Bebel (1840-1913), 1871 yılından ölümüne kadar Almanya Parlamentosu’nun en etkili üyesiydi. İlk olarak 1879’da yayımlanan *Kadın ve Sosyalizm* başlıklı kitabında “genel sosyal sorunun bir tarafı olarak kadın sorunu” üzerinde yoğunlaşmış ve aynı zamanda bu sorunu sadece bir çelişki olarak değil, özel bir şekilde ele almanın gerekli olduğunu vurgulamıştı. Kadınların tarihte ve şimdiki durumlarına, ayrıca gelecek için sahip oldukları politik hedeflere dair yaptığı ayrıntılı analizlerde, kadına, evliliğe, cinselliğe, fuhuşa, kadınların çalışma ve yasal durumu hakkında mevcut tüm bilimsel materyalleri bir araya getirmiş, kadının topluluk içinde neden hem sınıf iktidarı hem de ataerki üzerinden iki şekilde acı çektiğini, burjuva kapitalist toplum düzeninde kadınların gerçek eşitliğinin ya da özgürleşmesinin neden mümkün olamayacağını anlatmıştı. Sosyalist bir özgürleşim teorisinin temel mesajı şuydu: “Cinsiyetlerin sosyal bağımsızlığı ve eşitliği sağlanmadan, insanlığın kurtuluşu mümkün değildir.” (Bebel, [1879] 1964, s. 50) Kadın sorununun klasikleri arasında yer alan bu eser, Bebel’in yaşamı boyunca elli iki baskı yapmış ve birçok dile çevrilmişti. Bu kitap, 19. yüzyılın en yaygın Marksist propaganda kitaplarından birisiydi.

Bireysel Öncüler

Çok cesur olduğu için takibata uğrayan, sonunda da Londra'ya sürgüne gönderilen Kontes Gertrud Guillaume-Schack (1845-1903), bu öncülerden biriydi. Guillaume-Schack, 1870'lerde orduyu cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara karşı koruma amacını taşıyan *Contagious Diseases Acts* [Bulaşıcı Hastalıklar Kanunu] aleyhine yürüttüğü kampanyayla, devlet tarafından düzenlenen fuhuş tabusunu kırmış İngiliz Josephine Butler'den ilham almıştı. 1875 yılında *The British, Continental and General Federation for the Abolition of the state regulation of vice*'i [Devletin Ahlaksızlıkla İlgili Düzenlemelerinin Lağvı İçin Mücadele Federasyonu] kurdu. Genelevlere göz yuman, erkekleri koruyan ancak kadınları cezalandıran, ahlak polisinin onur kırıcı kontrolü altına sokan çifte ahlaka karşı mücadele, yüzyılın sonunda uluslararası kadın hareketinin ana konularından biriydi. Guillaume-Schack, Almanya'da kurduğu *Kültürel Birlik* paravanası altında Alman İmparatorluğu'nda sayısız toplantıda fahişelerin sefaleti, cinsellik ve ahlaksızlıklar hakkında konuşan ilk kadın, özellikle kadın işçiler olmak üzere geniş kitlelere ulaşan bir öncüydü. Bu toplantılar ahlak polisleri tarafından "kamu vicdanını zedeleyecek hareketlerde bulunma" gibi nedenlerle defalarca yasaklandı. Bebel gibi, o da kadınların yoksulluğuyla işsizlik ve fuhuş arasında yakın bir nedensel bağlantı olduğunu anladığı için, sosyal demokratlarla ilişkilerini sıklaştırdı. Girişimleri sonucunda pek çok şehirde dernek kurma yasağı nedeniyle *Kadınlar ve Kızlar İçin Merkezi Sağlık ve Cenaze Fonları* adını taşıyan işçi dernekleri kuruldu. 1883'te Reichstag'a "devletin yüksek göreviyle bağdaşmayan fuhuşun bir kurum olarak düzenlemesi görevinin kaldırılması" için dilekçe verdi. 1885/86'da Almanya Parlamentosu'nda ve sosyal demokratlar arasında kadınların çalışmasıyla ilgili yürütülen tartışmaları sert bir dille eleştiren *Die Staatsbürgerin* [Kadın Vatandaş] dergisini yayımladı. Tekrar tekrar mahkûm edildikten ve manşetlerde dost ve düşman tarafından "etekli sosyal demokrasi" şeklinde eleştirildikten sonra, 1886'da Londra'ya sürgüne gitmek üzere Almanya'dan ayrıldı. (bkz. Gerhard 1990a, s. 131 ve devamı)

1880'den önceki bu geçiş döneminde radikal bir düşünce lideri olarak, kuruluş yılları mahiyetinde anılan dönemde

faaliyet gösteren ileri gelenlere, “profesör beyefendileri”, kürsüden ve minberden kadınların aşağılık olduğunu vaaz eden, kalelerini ve ayrıcalıklarını bilimsellik adı altında savunmaya çalışan hukukçulara ve ilahiyatçılara yönelik, bir dizi çok parlak feminist polemik yazısı yayımlayan Hedwig Dohm’dan (1831-1919) da söz edilmelidir. Ulus tarihçisi Heinrich von Treitschke “yönetim erkeklere özgüdür” diye ders veriyor, önemli hukuk tarihçisi Otto von Gierke de şöyle diyordu: “Kim... erkek devletin tarihsel olarak değeri ispatlanmış idealine sadık kalırsa, bir taviz vermekle aptalca davranmış olur... Her şeyden önce erkeklerimizin erkek kalmasını sağlayalım.” (Twellmann, 1972, s. 203) Hedwig Dohm, hiciv dergisi *Skandal*’ın editörü Ernst Dohm ile evliydi, beş çocuğu vardı ve Berlin’de büyük bir evde yaşıyordu. Kendi kendini yetiştirmiş bir kişi olarak çeşitli dergilerde sayısız roman ve sayısız makale yayımlamış, kendini bütünüyle cinsiyet sorunlarına adanmıştı. Kız çocuklarına eşit eğitim hakkı, yükseköğrenime erişim ve çalışma hakkı, her şeyden önce de kadınlar için evrensel oy kullanma hakkı çağrısında bulunuyordu çünkü çok sayıda kanıt ve argümanla donatılmış *Der Frauen Natur und Recht* [Kadınların Doğası ve Hakları] (1876) yazısında söylediği gibi “insan haklarının cinsiyeti yoktur.” Ama aynı zamanda, bir uyanış çağrısı gibi, annelik ideolojilerinin ve kadınlıklarının arkasına saklanmış bazı kadınlara da sesleniyordu:

Uyanın, Almanya’nın kadınları... Aşağılanmanızı hissetmek için yeterince hiddetliyseniz ve içinde bulunduğunuz sefaletin kaynaklarını anlayabilecek kadar akıllıysanız, oy kullanma hakkını talep edin! Çünkü bağımsızlığa ve eşitliğe, özgürlüğe ve kadının mutluluğuna uzanan yol sadece oy hakkından geçer. (Dohm, 1876, s. 183)

Yükselme ve Ana Hatları Belirleme

1890’da Almanya’daki kadın hareketi yükselişi, Bismarck’ın görevden alınması, sosyalistler yasasının yürürlükten kaldırılması, sosyal çatışmaların yatışmasına dayanan yeni bir sosyo-politik sorun farkındalığı, aynı zamanda geleneksel kadınların rolüyle ekonomik, endüstriyel, kapitalist gelişme arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesiyle oluşan yeni bir

siyasi fırsatın varlığı gibi faktörlere borçluydu. Görünüşte birbirinden bağımsız burjuva ve proleter iki görüşün liderleri tarafından kadın odaklı adaletsizlik deneyimlerinin yorumlanmasıyla, 1880'lerin sonunda, 1920'lere kadar kadın hareketinin siyasetini belirleyecek iki farklı kurtuluş kavramı güçlendirildi.

Helene Lange (1848-1930), 1887'de büyük bir sansasyon yaratan bir çeşit manifesto şeklinde hazırladığı Prusya Eğitim Bakanlığı'na bir açıklamayla birlikte verdiği bir dilekçeyi, nam-ı diğer *Sarı Broşür*'ünü yayımlamıştı. Lange, dilekçenin içeriğinde Prusya okul siyasetini, özellikle de kız çocuklarının okul eğitimini etkileyici ve sert bir şekilde eleştiriyor ve "bilgi güçtür" şeklindeki burjuva özgürleşim konseptini ortaya koyuyordu: Kadın "erkeğin uğruna" değil, bizatihi kendisi için eğitim almalıydı. Bu, kız okulları öğretmenlerinin 1872'de yaptıkları bir toplantıda aldıkları karara verilen açık bir cevaptı:

Kadının da erkeğin aldığı eğitimin aynısını alması gerekir çünkü evde erkeğin aynı çatı altında yaşadığı karısının dar görüşlülüğü ve hoşgörüsüzlüğüyle sıkılmaması, daha yüksek çıkarlarına fedakârlığının aksamaması ancak böyle sağlanır... (Lange, 1928, s. 1-6)

Helene Lange, kız okulları reformu ve öğretmenlik eğitimi konularındaki düşüncelerini, değişen toplumsal koşulların varlığına nasıl bağlayacağını anlamıştı. Dilekçenin merkezinde, burjuva kadın hareketinin mesleki ve sosyal politikalarına 1920'lerin sonlarına kadar çoğunlukla ılımlı yönde rehberlik edecek "manevi annelik" veya "organize anne sevgisi" programı bulunuyordu. Bir program olarak annelik, sadece biyolojik anneliği değil, aynı zamanda sosyal, "dünyaya aktarılan annelik", yani bilhassa "kadınların kültürel etkilerini tam iç gelişime ve özgür sosyal faaliyete" kazandırmak için hayatın her alanına eşit katılım anlamına geliyordu (1907 ADF programına göre). Lange, 1848 Devrimi feministlerinin yaptığı gibi erkeklerle eşitlik ve eşit haklara odaklanmak yerine, bir yorum çerçevesi olarak cinsiyetler arasındaki farktan ve kadınların temel doğasına ve onlardan türetilen cinsiyete dayalı işbölümüne dokunmayan bir toplumsal cinsiyet felsefesinden bahsediyordu. "Doğaya yabancı ve doğayı aşağılayan modern, kapitalist dünyanın

rasyonalizmi" (Bäumer, 1931, s. 16) karşıtı bir görüş olarak bu program döneminde ciddi bir başarı kazanmıştı ancak yine de dışarıdan gelecek saldırılara açıktı ve tespit edilen kadın rolü nedeniyle kadınların özgürlüğüne karşı çıkanlar tarafından kullanılma ihtimali vardı. Bu öncü kadın, uzun bir süre boyunca "Alman kadın hareketinin lideri" olarak çeşitli görevler üstlendi ve karizmatik bir eğitimci olarak saygı gördü. 1893'ten sonra, Gertrud Bäumer ile birlikte, kadın hareketinin kuramsal konumları ve ideolojik yönergelelerini yüksek bir entelektüel düzeyde ele alan, burjuva kadın hareketinin aylık dergisi *Die Frau*'yu [Kadın] yayımladı.

Clara Zetkin (1857-1933), Lange'nin proleter kadın hareketi tarafındaki eşdeğeri idi. Paris'te 1889'da düzenlenen *İkinci Enternasyonal* Kuruluş Kongresi'nde, dünya kamuoyu karşısında sosyalizm ve kadın sorununu birbirine bağlayan ve büyük yankı uyandıran bir konuşma yaptı. Kongrenin sonunda, Bebel ve Engels bu konuşma bağlamında sosyalist kadın özgürleşim teorisini parti doktrini olarak tespit etiler. Bunu göre, "kadınların kurtuluşu" ancak eşit istihdam ve erkek yoldaşlarla "omuz omuza" mücadele üzerinden kapitalist koşulların üstesinden gelinmesiyle sağlanabilirdi. (Zetkin 1957, s. 3-11) Zetkin tarafından 1892'den 1917'ye kadar yayımlanan *Die Gleichheit* [Eşitlik] dergisi, sınıf mücadelesinde kadınlara yönelik ajitasyona ve eğitime hizmet eden, revizyonizm, reformizm ve devrim hakkında her türlü tartışmanın yapıldığı ancak her şeyden önce orta sınıf kadın hareketine dogmatik sınırların konulduğu bir propaganda aracıydı.

1890'lı yıllarda sanki bir barajın kapakları açılmış gibi aniden ADF'nin yanı sıra, cinsiyet ilişkilerinin çeşitli durumlarını ve sorunları ele alan, yeni propaganda araçlarıyla (dergiler, kadınlar için kadınlar tarafından yapılan kadın projeleri, konferans gezileri ve halk toplantılarıyla) çeşitli tartışmalara yol açan ve yeni meseleler ortaya atan, çok sayıda girişim ve dernek ortaya çıktı. Bunların en önemlileri arasında, birer örnek olarak şunlar bulunuyordu: Berlin'de 1888 yılında Minna Cauer tarafından kurulan, ileride kendisinden söz ettirecek isimlerin neredeyse tümünü bir araya getiren *Verein Frauenwohl* [Kadın Refahı] derneği idi. Bu derneği, bu özelliğiyle bir tür 'eşek arısı yuvası' olarak

görmek mümkündü. Helene Lange ve Doktor Franziska Tiburtius ile birlikte, *Kız Yükseköğrenim Okulu*’ndan sonra, özel olarak organize edilmiş ileri eğitim sunan Kadınlar İçin Gerçek Kurslar ilk defa burada oluşturuldu. 1890’dan itibaren Helene Lange ve Marie Loeper-Housselle başkanlığındaki Genel Alman Öğretmenler Derneği, kadın eğitimi ve istihdamının kavramsallaştırılması için uygun bir zemin oluşturmıştı. Minna Cauer liderliğindeki Kadın Çalışanlar İçin Ticari Yardım Derneği, 1889’dan sonra üyelerine sadece kadına özgü meslek alanında iş bulma, ilave eğitim ve hukuki danışmanlık sunmakla kalmayıp, pratikte sendika benzeri ama aynı zamanda kadın konusunda bilinçli bir meslek politikası yürüttü. 1893 yılında Jeanette Schwerin tarafından hayata geçirilen, 1899’dan itibaren Alice Salomon’un (1872-1948) liderliğindeki Sosyal Yardım Çalışması İçin Kız ve Kadın Grupları, pratik ve teorik eğitimi birleştirerek, kadın sosyal hizmetlerinin profesyonelleşmesi için aracı oldular. Dresden Yasal Koruma Derneği 1894 yılında Marie Stritt (1855-1928) tarafından kuruldu ve sadece kadınlar için ücretsiz hukuki danışmanlık sunmakla kalmayıp, aynı zamanda hukuki bir koruma ağı oluşturdu ve bir feminist yasa siyaseti için başlangıç noktasına dönüştü (1914’te Almanya’da, kadınlar tarafından kadınlar için kurulan doksan yedi hukuki koruma bürosu vardı).

Tüm bu dernekler, 1894’te Alman Kadın Dernekleri Birliği (BDF) adlı çatı örgütünü oluşturmak için bir araya geldi. Bu birliğin kurulma fikri Amerikalı kadınlardan gelmişti. ADF’nin üç üyesi, 1893’te Chicago Dünya Fuarı’nda düzenlenen International Council of Women (ICW) genel kuruluna daveti kabul ettikten sonra, Amerikan Ulusal Kadın Konseyi’nin, “organize işbirliği yoluyla (...) kamu yararı taşıyan kadın derneklerini güçlendirerek, çalışmalarını ailenin ve halkın yararına sunmak” ilkesine uygun düşüncelerle Almanya’ya döndüler. Tüzüğü’nün ikinci maddesi, “sadece herkesin yürekten onaylayacağı genel çalışma alanlarında” faaliyeti öngörüyordu. ICW üyeliği için de önkoşul olan ulusal çatı örgütü, Alman Kadın Dernekleri Birliği, birbirinden çok farklı otuz dört derneği bir araya getirdi ve yüzyıl dönümünden sonra, yüz otuzdan fazla dernek ve yetmiş binden fazla üyeye, 1912’de de yaklaşık üç yüz otuz bin

üyeyle, siyasi ve kültürel hayatta bir faktör oluşturdu. (Bauer, 1921, s. 23)

Bununla birlikte, BDF en başından beri, sonradan üzerinde çok fazla kavga edilecek ve tartışılacak, yapısal bir hatayla karşı karşıyaydı: BDF, sosyal demokrat düşünceye sahip kadın işçi derneklerini dışlamış ya da işbirliğine davet bile etmemişti. Bu tedbirli davranış, katılanların çoğunluğunu tekrar tekrar belirttiği üzere, Dernekler Yasası endişesinden kaynaklanıyor (1921, İ. 17) ve yüzyıl dönümüne sınıflar arasındaki çatışmaları yansıtmakla kalmayıp, güçlendiriyordu da. Kadın işçi hareketi, Sosyalistler Kanunu yürürlükten kaldırıldıktan sonra bile, hâlâ devlet yetkilileri tarafından "siyasi" olarak sınıflandırıldığı, yasaklandığı ve baskı altına alındığı için, kadınlar tüzüğü, üyelik listeleri veya başkanı olmadan Dernekler Kanunu'nun arkasından dolaşmaya çalışan "Kadın Ajitasyon Komisyonları" kurmaya başlamışlardı. Clara Zetkin, burjuva kadınların kendi sınıflarında bulunan erkeklere karşı mücadele etmelerini, proleter kadınların da "aynı sınıftaki erkeklerle sıkı fikir ve silah birliği" yaparak "burjuva toplumunun ortadan kaldırılması" için savaşmalarını söyleyerek, iki hareketin arasındaki temel çelişkiyi ortaya koymuştu. (*Die Gleichheit*, Nr. 8, 1894)

Bu arada cepheleri değiştiren, orta yol aramaya çalışan ve sınırları aşan kadınlar da vardı, örneğin anneliğin korunması, oy hakkı veya fabrika denetimi gibi orta sınıf kadın hareketiyle önemli olgusal konularda kısmi birliklere sahip çıkan Wally Zepler, Johanna Loewenherz ya da Henriette Fürth gibi. Bu kadınlar Zetkin tarafından birer revizyonist olarak dışlandılar ve bu nedenle kendilerini çoğunlukla *Sosyalist Aylık Bültenler*'de ifade ettiler. Loewenherz'e göre "her kadın iki sınıfa aittir: kadın sınıfına ve... koca ve baba üzerinden ait olduğu sınıfa." (*Sozialistische Monatshefte*, 1897, No. 6, s. 359) Başlangıçta *Frauenwohl* [Kadın Refahı] derneğinin üyesi ve BDF'nin "sol kanadı" olan Lily Braun-Gizycki (1865-1916), 1896'da SPD'ye geçti. Ancak Clara Zetkin'in liderlik iddiasının yanında hiç şansı yoktu. 1894'te yaptığı büyüleyici bir konuşmada Braun, Berlin'deki *Frauenwohl* derneğinin halka açık bir toplantısında "kadınların sivil görevi" olarak oy kullanma hakkını talep etti. 1901'de hem mevcut kadın hareketini tarihsel bir geleneğe yerleştiren

-Olympe de Gouges ve Mary Wollstonecraft vb. referanslarıyla- hem de "onların ekonomik tarafı", özellikle işçilerin durumu, uluslararası karşılaştırmada da kapsamlı istatistiksel ve ampirik materyaller temelinde kapsamlı bir şekilde analiz eden *Die Frauenfrage* [Kadın Meselesi] adlı kapsamlı çalışmasını yayımladı. Kadın sorunuyla ilgili literatürde ilk sıralarda yer aldığı için Bebel de bu kitabı tavsiye etmişti.

Şanslı Bir An ya da Kaçırılmış Fırsat: 1896 Kongresi

Her iki sınıfın kadın öncülerinin karşı karşıya gelme ve geniş kitlelerin önünde toplumdaki temel konuları tartışma fırsatı sadece bir kez, Eylül 1896'da Berlin'de toplanan *Uluslararası Kadın Eserleri ve Kadın Teşebbüsleri Kongresi*'nde ortaya çıktı. Kongreyi toplayanların arasında Hedwig Dohm, Lina Morgenstern ve Minna Cauer gibi BDF'li olmayan isimler de bulunuyordu. Bir hafta boyunca, Avrupa'nın tüm ülkelerinden ve Amerika Birleşik Devletleri'nden bin yedi yüz katılımcı, Berlin belediye binasının salonlarında geniş kapsamlı kadın sorunlarına, bilhassa farklı ülkelerdeki kadın hareketlerinin durumuna dair tartışmalar yürüttü. Fransız delege Eugénie Potonié-Pierre, Fransız basınında "feminizm" teriminin artık sıradanlaşan kullanımı hakkında bilgi verdi ve terim buradan dünyadaki zafer yürüyüşüne başladı. Kongrede ele alınan temel konular kızların eğitimi, mesleki eğitim ve araştırma imkânları, kadın işleri ve sosyal yardım kuruluşları, ahlak, sanat ve edebiyat sorunu, kadın hakları ve son olarak "kadınların dünyası" için çalışma alanlarında sınıflarası bir işbirliğinin mümkün olup olamayacağına dair siyasi konulardı. Organizatör kadınlar bu kez sosyal demokrat liderleri ve Vatansever Kadın Dernekleri'ni kongreye özellikle davet etmişlerdi. Sosyal demokratlar daveti geri çevirmişlerdi ama Clara Zetkin "kongreye katılımcı olarak değil, aksine dinleyici ve rakip olarak" gelmiş ve söz almıştı. İşbirliği tekliflerini yine reddetmiş ancak reform gerekliliğini kabul ederek, şu ilaveyi yapmayı ihmal etmemişti: "Ancak işçi sınıfı bu reformlar için size teşekkür etmiyor çünkü... bu kapitalist toplumun suçlarına karşılık sadece küçücük bir kazanımdır." Ardından da bilinen tüm klişelerin ve çelişki-

lerin havalarda uçuştugu şiddetli bir tartışma gerçekleşmişti. Zetkin her ne kadar "devrimci sınıf" kavramını "sokak jargonu"yla değil de "tarihsel bağlamı" içinde ele aldığını belirttiyse de, Anita Augspurg buna sert bir şekilde itiraz etti ve "bir devrimin kanlı eylemleri"nden söz etti, bir başka kadın da burada "ihtilal"den söz edildiğini söyledi. Sonradan yabancı katılımcıların (örneğin Finlandiya'dan Barones Gripenberg) bu şiddetli kavgayı hiç anlamadığı ortaya çıkacaktı çünkü yazdıkları raporlarda burjuva kadınlar ve işçi kadınlar arasında çok başarılı bir işbirliği olduğundan söz edeceklerdi. Lily Braun bu nedenle "yabancı kadınların oryantasyonu için", "Almanya'daki koşulların genel sosyal ve ekonomik gelişme nedeniyle İngiltere, Amerika ve İsviçre'deki koşullardan tamamen farklı olduğunu" açıklamaya çalışmıştı. Ancak kürsü sosyalisti Gottlieb Schnapper-Arndt, orta sınıf kadınlarına evlerinde hizmetçi olarak çalıştırdıkları "kız kardeşlerine" çoğu zaman hiç de dayanışmacı ya da ilerici bir şekilde davranmadıklarını hatırlattı. Toplantıya başkanlık eden Minna Cauer, kapanış konuşmasında hâlâ grupların arasını bulmaya çalışıyordu. Ayrıca Almanya ve yurt dışından çok sayıda temsilciyle kongreyi takip eden ve neredeyse her gün bütün önemli gazete ve dergilerde haber yapan çok sayıda basın temsilcisini de övdü. Bu kongreyle kadın hareketinin Alman halkına da ulaştığını söylemek mümkündür. (Uluslararası Kongre, 1897, s. 393 ve devamı)

Cauer, ölümüne kadar Clara Zetkin'le dostane bir ilişki içinde olmuştu. Minna Cauer'den (1841-1922) burada birkaç kere söz edildi. Cauer, kadın hareketinin yükselişini çeşitli şekillerde destekleyen ve her zaman "kötülüğün köklerine inmeye çalışan" kadın hareketinin burjuva-liberal kanadının "radikal" saflarının en önlerinde yer alan -kendi açıklamalarına göre- "büyük kadınlarından" biriydi. Kendisi "sadece" bir kadın hakları aktivisti değil, aynı zamanda radikal bir demokratı; buna büyük önem veriyordu. Hayatı boyunca sonradan *Demokratik Dernek*'te kadınlara oy hakkı verecek sol-liberal politikacılarla yakın temas içinde kaldı. Cauer, 1919 yılına Kadın Refahı Derneği'nin başkanlığını yaptı, *Kadınlar İçin Gerçek Kurslar, Ticari Çalışanlar ve Hemşireler İçin Meslek Kursları* gibi oluşumlarda faaliyet gösterdi, 1896 Kongresi organizasyonunda yer aldı, ayrıca pek çok

inisiyatif ve derneğin kuruluşuna katkıda bulundu. Anita Augspurg'la birlikte 1899'da oy kullanma hakkı sorunlarındaki temel farklılıklar nedeniyle, fuhuş ve cinsel reform davranışında "ılımlı" BDF'ye alternatif olarak düşünülen ve yüzyılın başlarında, kadın hareketinin toplumdaki konularını ve eylemlerini etkileyen *İlerici Kadın Dernekleri Birliği*'ni kurdu. Cauer, 1895'den 1919'a kadar *Frauenbewegung* dergisini yayımladı. Bu dergi, onun tercümanı ve hayatının en büyük eseri, aynı zamanda kadın hareketindeki tüm yönlerin ve tartışmaların tarihçesi ve platformuydu.

Konular ve Tartışmalar

1900'lerde ortaya çıkan, açıkça tartışılan ve hayatın her alanını kapsayan kadın sorunları, "insanlığın yarısının" isteklerini temsil ediyordu. Kadın hareketinin en önemli konuları, yenilgileri ve kazanımları, aşağıda kısaca özetlenecektir.

Kız çocuğu eğitimi, kadınlar için mesleki eğitim ve *kadın araştırmaları* alanında, burjuva kadın hareketi, inatçılığı ve ikna edici konseptleri sayesinde Birinci Dünya Savaşı'na kadar en sürdürülebilir başarıları elde etti. Kadınlar için genel bir derinlik kazandırma eğitimine ek olarak, doğa bilimleri ve ekonominin de ön planda olduğu "gerçek kurslar"ın faaliyete geçmesinden sonra, 1893 yılında Helene Lange tarafından kadınları lise bitirme sınavına ve üniversite eğitimine hazırlama amacı taşıyan ve bir genel lise karakteri taşıyan kurslar açıldı. Bu kurslarda öğretmenlerin yanı sıra, Max Weber ve Gustav Schmoller gibi parlak bilim insanları da görev yapıyordu. İlk kadın mezunlar, 1896'da eleştirel bir topluluğun gözleri önünde bir erkek lisesinde dışarıdan girdikleri sınavla da parlak notlar alarak mezun oldular.

Aynı zamanda, Hedwig Kettler'in girişimiyle *Reform Kadın Derneği*, 1893'te Karlsruhe'de kız çocukları için ilk defa altı sınıflık bir lise açtı ve karma eğitimi savundu. Kadınların üniversiteye kabulü, bundan çok daha zor oldu. Almanya'nın bu konuda diğer Avrupa ülkeleri ve ABD ile karşılaştırıldığında geri kalmışlığı özellikle dikkat çekiciydi: Kadınlar ABD'de 1833'den, Zürih'te 1840'lardan, Fransa'da 1863'ten, İngiltere'de 1869'dan, İsveç'te 1873'ten beri üniversitelerde okuyorlardı. Bu, istikrarlı ve otoriter bir top-

lumdaki orta sınıfa mensup erkeklerinin Alman üniversitelerini sosyal ilerleme için bir basamak olarak görmeleri ve devletin memur temin etmekte üniversitelerden faydalanması, yeni erkeklere özel bir "yetkilendirme sistemi" (Ludwig von Friedeburg, 1989) olmasıyla açıklanabilir. Bu yüzden de kadınların üniversiteye girmemesi, 20. yüzyıla kadar en saçma argümanlarla savunuldu. (bkz. Arthur Kirchhoff, Akademik Kadın, 1897'de birinci sınıf üniversite profesörlerinin bilirkşi raporu) ADF, 1889'da yurt dışında okuyan kadınlar için bir burs fonu oluştururken, 1890'larda kadın hareketi kitle dilekçeleri, eyalet parlamentolarına ve hükümetlere yönelik soruşturmalar, konferanslar ve halk üzerinde etkili reform kavramlarının geliştirilmesiyle bir eğitim atılımını harekete geçirdi. Yardımsever profesörler, nihayet bazı münferit durumlarda kadınları konuk öğrenci olarak kabul ettikten sonra, 1900'lü yıllarda Baden eyalet yönetimi, kadınların Heidelberg ve Freiburg'daki üniversitelere resmi olarak kayıt olmasını kabul eden ilk hükümet oldu. 1906'da Saksonya ve son olarak 1908'de Prusya onu izledi. İzin tüm Almanya'da "Kız Çocuklarının Okul Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi Kanunu"yla birlikte yasalaştırıldı.

Hukuk mücadeleleri, özellikle kadınların medeni hukuktaki konumu için, kitlesel bir hareketin başlatılmasında önemli bir itici güç olmuştur. İmparatorluğun kurulduktan sonra, 1871 yılından itibaren Alman özel hukukunun birleştirilmesi bekleniyordu çünkü o zamana kadar birçok küçük devletin varlığının sonucu olarak çok farklı yasal kaynaklar, kanunlaştırmalar, aynı zamanda çeşitli şehir hakları, tüzükler ve geleneksel haklar da hukuki durumu son derece kafa karıştırıcı hâle getirmişti. 1877 gibi erken bir dönemde, ADF, kadın ve annelerin hakları göz önünde bulundurularak, bir Medeni Kanun Taslağı (BGB) ile ilgilenen Almanya Parlamentosu komisyonuna "medeni kanunu değiştirirken özellikle evlilik ve vesayet hakkında kadınların haklarını dikkate almak" uyarısıyla ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış bir dilekçe göndermiştir. (Neue Bahnen, 1877, No. 8, s. 57-64) 1890'ların başında ve ortasında Almanya Parlamentosu'nda yeni aile yasasının, kocaların ve babaların eski imtiyazlarını, bütün evliliklerde ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgili konularda vesayetini, mal mülkün yönetimi ve yararlanma

hakkında gayrimeşru çocukların ve annelerinin değersiz konumunu korumakla kalmadığı, aynı zamanda proleter de dâhil olmak üzere kadın hareketinin tüm yönlerini birleştiren bir protesto fırtınası başlatan örtülü kelimelerle yeniden sağlamlaştırdığı taslaklar okundu. Burada kadınların kendi deneyim alanlarındaki haksızlığa uğramışlık duyguları daha hassas bir yer edindi. Kadın Refahı Derneği ve Marie Stritt (1855-1928) başkanlığındaki BDF Hukuk Komisyonu, on binlerce imzayla hem sayısız dilekçe ve çağrıya hem de iğneleyici bir şekilde “kadınlar saldırısı” olarak nitelendirilen toplu mitinglere öncülük etti. Clara Zetkin, Sosyal Demokrat parlamento grubunu “tam yasal cinsiyet eşitliğini açıkça savunmaya” davet etti. Aralarında gizli yargı müşaviri Carl Bulling ya da sosyal demokrat Anton Menger gibi bazı önde gelen erkekler, profesörler, sanatçılar, avukatlar da son dakikada kadınların tarafına geçti. Ancak bunların yine de faydası olmadı: “Aile hukukuyla halkın yarından fazlasının hayatındaki en önemli sorunlar” diye yazıyordu Marie Stritt öfkeyle, “her zamanki ‘ideal’ bakış açısı, ‘tanrı tarafından belirlenmiş olan düzen’, ‘zayıf cinsiyetin korunması’ gibi her zamanki söylemlerle dikkate alınmadı – ancak bu defa her zamankinden de keyifliyidiler sanki...” Kadınların daha o zamanlar bile “değersiz, çağdışı ve kültürü kısıtlayıcı” olarak eleştirdiği Medeni Kanun hükümlerinin 1949’dan sonra -Stritt’in kehanet ettiği gibi- Anayasa’nın 3. maddesine güç bela dâhil edilmiş, Batı Almanya’da ise 1957’de Eşitlik Yasası’yla ve de 1977’de Aile Hukuku Reformu yoluyla düzeltmek için çok çaba harcanmıştı.

Oy hakkından kürtaj hakkına kadar bir dizi kadın hakkı için mücadele eden Marie Stritt, 1899’dan 1910’a kadar BDF başkanlığını yürüttü. Ancak ılımlı çoğunlukla radikaller arasında, özellikle de mevzuatla ilgili konularda arabuluculuk yapma girişimleri başarısız oldu ve 1910’da görevinden alındı. Ancak 1921’e kadar BDF’nin yayın organı *Kadın Sorunları*, BDF’nin Merkezi Yayın Organı’nı yayımlamaya devam etti. 1890’ların sonlarından itibaren Helene Lange’nin iş ve hayat arkadaşı olan Gertrud Bäumer (1873-1954), 1920 yılına kadar onun BDF’deki görevini üstlendi.

1914’ten önceki tartışmaların merkezinde, kadınların oy hakkı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan oy hakkının

kadınların mücadelesinin başlangıç noktasını mı, yoksa doruk noktasını mı oluşturduğuna dair temel bir soru vardı. Kadınların gelecekte aktif veyahut da pasif bir şekilde oy kullanma hakkına sahip olmaları gerektiği tüm kadın hakları aktivistleri tarafından tartışılmaz bir şekilde kabul ediliyordu. Burada esas mesele, 1918'e kadar çoğu Alman eyaletinde erkeklerin bile genel ve eşit oy hakkına sahip olmadığı, genellikle mülkiyete dayalı bir oy hakkının söz konusu olduğu bir ortamda, (örneğin Prusya'da "Üç Sınıf Oy Hakkı", Bremen'de "Sekiz Sınıf Oy Hakkı) bunun ne zaman ve nasıl olacaktı. Buna ek olarak, o zamana kadar sadece SPD, 1891'de Erfurt programında oy kullanma hakkını kabul etmiş ve ilk olarak 1896'da Almanya Parlamentosu'na bir teklif olarak sunmuştu ki, bu da neredeyse bir "darbe" olarak algılanmıştı. "İlimliler" oldukça gerçekçi bir değerlendirmeye kadınların bu "tarihsel güçleri ileriye taşımak önce sosyal ve kültürel alanda 'başarılar' kazanmalarını gerektiğini ileri sürerken (Lange 1928, s. 195), kadınlar özgür ve eşit birer yurttaş olarak kendi kaderlerini tayin ve yasalara katılma hakkını insan hakkı olarak talep etme hususunda ısrar ediyorlardı. Bazıları için kadın sorunu her şeyden önce erkekliğin tek taraflılığını tamamlamak ve düzeltmek için hayatın her alanında öne çıkartılması gereken bir kültür meselesiydi, diğerleri içinse bir hukuk meselesiydi. Anita Augspurg (1857-1943), 1895 *Frauenbewegung* dergisinin ilk sayısında adil ilişkiler kurmak için tek meşru araç olarak hukuka duyduğu güveni dile getiriyordu:

Kadın sorunu büyük ölçüde bir gıda meselesidir, belki daha da büyük ölçüde bir kültür meselesidir ama her şeyden önce bir hukuk meselesidir çünkü sadece kabul edilmiş haklar temelinde... güvenli çözümler düşünülebilir... Tek bir kadın sanat, bilim, endüstri, genel itibar konusunda ne elde ederse etsin, bu özel, kişisel, anlık bir şeydir. (...) Her zaman istisnai bir karaktere sahiptir ve bu nedenle kural hâline gelemez veya halkın genelini etkileyemez." (*Frauenbewegung* 1895, No. 1, 4)

Anita Augspurg, Zürih'te okuyan, doktorasını yapan ve bir yayıncı olarak kadın haklarını ve "cinsiyet adaletini" siyasi gündeme taşıyan ilk Alman kadın avukattı. 1902 başlarında Hamburg'da hayat arkadaşı Lida Gustava Heymann ve Minna Cauer ile birlikte ilk *Alman Kadın Oy Hakları Derneği*'ni (DVF) kuran kişiydi. Bu derneği Hamburg'da kurma-

sının sebebi, Dernekler Yasası'nın kadınları burada siyasi faaliyetlerden açıkça dışlamamasıydı. Bu dernek böylece bireysel üyelikler yoluyla tüm Almanya'da etkin bir propaganda derneğine dönüştü. Bu, 1902'de Washington D.C.'deki ilk uluslararası oy hakkı konferansı olarak toplanan oy hakları hareketinde uluslararası boyutta temsil edilebilmek için ön şartı oluşturunuyordu. Çünkü uluslararası mukayese-de, kadınların oy hakkı Almanya'da çok geç tartışılmaya başlanmıştı. Bu, kuşkusuz, hem Dernekler Yasası nedeniyle hem de Hedwig Dohm'un 1902'de kaleme aldığı "Anti-feministler" makalesinde dikkatle analiz edip eleştirdiği demokratik uygulama eksikliği ve kalıcı anti-feminizmden kaynaklanıyordu. 1902'de BDF, oy hakkı talebini programına dâhil etti.

Ahlak konusundaki tartışmalar da yine gayet dramatik bir şekilde gelişmişti. Hanna Bieber-Böhm (1851-1910) tarafından 1889'da kurulan *Gençliğin Korunması Derneği*, "çok utanç verici şeylere değinilmesine" rağmen, BDF'den ahlaki bir öfkeye kapılarak gözlerini fahişelerin içinde bulunduğu sefaletle kapatmamasını istiyor ancak öte yandan, gençlerin korunması kaygısıyla erkek müşteriler gibi fahişelerin de yargılanmasını talep ediyordu. Ancak fahişelerin cezalandırılması, Josephine Butler (1828-1906) tarafından kurulan ve devletin bu konudaki düzenlemelerinin tümüyle kaldırmasını isteyen Uluslararası Abolisyonist Federasyonu'nun ilkeleriyle çelişiyordu (İngilizce "to abolish", yani köleliğin kaldırılmasının yanı sıra, "cinsel köleliğin" de kaldırılması). Devletin düzenlemeleriyle mücadele edilmesi için yüzyılın sonunda Hamburg, Berlin ve Dresden'de Uluslararası Federasyon'un şubeleri kuruldu. Özellikle Lida Gustava Heymann (1868-1943) yönetimindeki Hamburg derneği, "kendi şehrinde" liman civarında bulunan genelevlere karşı kişisel bir görevmiş gibi mücadeleye başladı. Bu zengin tüccar kızı ve Anita Augspurg'un hayat arkadaşı, işçiler ve memurlar için bir öğle yemeği, bir kreş, bir danışma merkezi, ayrıca yasal koruma, sosyalleşme imkânları, akşam eğlenceleri, konferanslar ve dernek toplantıları için odalar sunarak, bu ilk kadın merkezinde feminist çalışmaların öncüsü oldu. Katharina Scheven, yüzyıl dönümünden sonra Almanya'da da büyümeye başlayan Abolisyonist Hareket için aylık *Der*

Abolitionist (1902-1933) dergisini yayımladı. Dergi "Her iki cinsiyet için de aynı olan, tek bir ahlâk vardır" sloganıyla yayımlanıyordu ve fuhuş, kız çocuğu ticareti ve cinsel hastalıklara odaklanıyordu.

Sonunda Helene Stöcker (1869-1943) de ahlak, cinsel eğitimi, kürtaj ve eşcinsellik konusundaki tartışmaya çok daha temel bir şekilde tekrar müdahale ettiğinde ve hâkim cinsel ahlakı toplum eleştirisinin merkezine yerleştirdiğinde, cep-heleri tekrar derinleştiren fikir çatışması ortaya çıktı. Stöcker'in evlilik kurumuna getirdiği eleştiri, "özgür" ve hür iradeyle ortaya çıkan aşkı savunması, cinsiyetlerin birbirine saygı göstermesine dayanan "yeni bir ahlakı" ve "değerlerin yeniden değerlendirmesi" talep etmesi, bir skandal olarak değerlendirildi. Sadece genel bir annelik sigortası değil, aynı zamanda evlenmemiş annelerin ve evlilik dışı çocukların eşit haklarını içeren "annenin koruması için sosyo-politik program" talebi burjuva düzeninin temellerine o kadar tehlikeli bir şekilde dokunuyordu ki, Helene Lange onu sert polemiklerle "feminist düşünce anarşisi" olarak eleştirdi. Stöcker, 1905'te BDF'nin saflarına kaydetmeyi reddettiği *Annelik Koruması ve Cinsel Reform Birliği*'ni kurdu.

Kadın tarihi araştırmalarında ılımlılar ve radikaller arasındaki yapılan ayrım son dönemlerde bir miktar sorunlu olmakla birlikte, yine de yapılan her değerlendirmede kullanılmaya devam edildi. Bu aslında doğru bir ayırımdı çünkü taraflar bu kavramları kendilerini veya diğer tarafı tanımlamakta kullanıyorlardı. Bu, her zaman tekrar tekrar çapraz bağlantılar ve değişen işbirliklerinin olmayacağı anlamına gelmiyordu, örneğin Ceza Kanunu'nun 218. maddesine dair yapılan tartışmalarda olduğu gibi. BDF'nin içinde Marie Stritt'in de yer aldığı ve uzun süre Heidelberg'deki Hukukî Koruma Bürosu'nu yönetmiş *Camilla Jellinek* (1860-1940) tarafından yönetilen Hukuk Komisyonu, bu maddenin kaldırılması için teklifler hazırlamış ancak *Birlik* içindeki çoğunluk tarafından bunlar reddedilmişti. Ve bazılarının ulaşmak istedikleri hedefleri eşit hak talebi kıyafetlerine büründürmesine ve diğerlerinin cinsiyetler arasındaki temel farkı vurgulamasına rağmen, ideolojik fikir ayrılıklarını eşitlik ve farklılık terminolojisiyle açıklamak fazlasıyla kolay olurdu. Çünkü radikaller arasında bile, kadınları siyasette

etkili kılmak için özel bir şekilde yetkilendiren önemli ya da en azından sosyal olarak sağlanan bir cinsiyet farkı olduğu kanaati hâkimdi. Yani bu sadece “daha genç” ve “daha yaşlı” bir akım arasındaki farklılıklar ya da sadece bir hız ve stil sorunu değildi, devlet ve ulus, toplum ve birey hakkında yapılan tartışmalarda ortaya çıkan farklı anlayışlar şeklinde açıklanabilirdi. Her iki akımın da kendisini politik liberalizmin temsilcisi olarak görmesine rağmen, devlet, hukuk ve insan haklarıyla aralarındaki ilişki, nihayetinde uluslararası yönelim ve işbirliğine olan bakışlarını da etkiledi. 1899’da Alman Protestan Kadınlar Birliği (DEF) ve 1904’te Yahudi Kadınlar Derneği (JFB) gibi, her ikisi de sonradan BDF’ye katılan mezhep temelli kadın derneklerinin kurulmasıyla birlikte hareketin temeli süratle genişlemekle kalmadı, cinsiyet düzeni hakkındaki görüş yelpazesi çok daha renkli hâle geldi. Ancak kamuoyunun gözü önünde cereyan eden bu çok yönlü mücadeleler, hareketin artık görmezden gelinmesi mümkün olmayan büyüklüğüne ve politik önemine tanıklık ediyordu.

Çağdaşların fikirlerine göre, bu dönemde önemli “kadın hareketlerinin tarihine altın harflerle yazılmak” çok önemli bir siyasi başarı ve kayda değer bir tarihti. Yarım asırdan uzun bir süre kadınların meclislerde ve derneklerde siyaset yapmalarının yasaklanmasından, baskılardan, polis tacizi ve protesto eylemlerinden sonra, 1848’den sonraki gerici dönemden kalan dernek yasalarının yerine 1908’de Almanya’nın her yerinde geçerli olacak bir Dernekler Yasası kabul edildi. Bu yasa, “kadın” kelimesini kullanmadan, örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü garanti ediyordu.

Evrensellik ve Savaş

Uluslararası düzeyde örgütlenmiş kadın dünyası, Haziran 1904’te Uluslararası Konsey’in Berlin’de düzenlediği Dünya Kadın Konferansı münasebetiyle Almanya’ya konuk oldu. Bu, BDF’nin yirmi dört ülkenin yedi milyondan fazla üyesi bulunan kadın derneklerinin temsilcilerini davet ettiği, çok parlak bir toplumsal olaydı. Konferansa gelen ve bir hafta boyunca Berlin sokaklarına hâkim olan iki binden fazla ka-

dının arasında Elizabeth Cady Stanton'ın yol arkadaşı Susan B. Anthony (1820-1906) de bulunuyordu; bu kadınların ikisi de 1850'den itibaren Amerikan kadın hareketinin liderliğini yapmıştı. Konferans, Alman kadın hareketi ve taraftarları için hem bir güç gösterisi hem de çeşitliliğinin ve kadın hareketinin "güçlü bir uluslararası kültürel hareket" olduğunun kanıtıydı. (Lange, 1904) BDF başkanı Marie Stritt'in açılış konuşmasında, "Erkeklerle eşit olmak için değil, tam anlamıyla onlar gibi olabilmek için, kadınlar da kendi kaderlerini tayin hakkını kullanmak istiyor... Biz, kadınlar olarak, insanlık kültürüne, bugüne dek görülmedik, yeni, yüksek değerler, bugüne dek eksikliği hissedilen bir servet verebiliriz" (Uluslararası Kadın Kongresi, 1904, s. 5 ve devamı) şeklinde açıkça ifade ettiği oturumlarda dört temel çalışma alanı, ülke karşılaştırmaları yapılarak tartışılmıştır: Kadınların eğitimi, iş ve meslekleri, sosyal kurumlar ve kadınların hukuki konumu. Amerikalı siyah kadın Mary Church Terrell, konferansta yaptığı sunumda şöyle diyordu:

Şu konuya dikkat çekmek isterim: Bu konferansta altın değerindeki özgürlüğün tadını ancak kırk yıldır çıkartabilen bir ırkı temsil eden tek kadını ve ebeveynleri gerçekten köle olan tek kişiyim. Irkımın özgürleşmesinden ve daha sonra kadın cinsiyetinin evrensel yükselişinden memnunum." (age, s. 567)

Buna ek olarak, zengin bir çerçeve programı hazırlanmıştı. Bu, örneğin uluslararası ölçüde tanınan kişilerin İmparatoriçe Augusta ile Başbakan Bülow tarafından huzura kabul edilmeleri benzeri, çok sayıda davet ve kültürel etkinliği de içeriyordu. Basın, konferansı fotoğraflarla süslenen çok sayıda haberle kapsamlı bir şekilde okurlarına aktarıyordu. Minna Cauer, dergisinde yaptığı bir yorumda, kadın hareketinin sadece "topluma ve sosyeteye değil, saraya bile kabul edildiğini" anlatıyordu.

Bu konferansı düzenleyen Uluslararası Kadın Konseyi'nin (ICW) onayı olmamasına rağmen, başlangıç tarihinden birkaç gün öncesinde Berlin'de International Woman Suffrage Alliance of Women (IWSA) adı altında bir uluslararası çatı örgütü daha kurulmuştu. (bkz. Rupp, 1998) Uluslararası Kadın Konseyi (ICW) tüzüğünde kendisini mutlak siyasi tarafsızlığa, dolayısıyla birleştirici unsur olarak sadece hayırseverliğe adanmış olduğundan, radikal demokratlar,

kadın hakları, özellikle de oy hakkı için, uluslararası alanda daha kararlı politikaların izlenmesinde ısrar ediyorlardı. Berlin’de ikinci bir uluslararası kadın örgütü kurmak için örgütlü bir uluslararası kadın örgütünün varlığını kullanmak, Hollandalı doktor ve kadın hakları aktivisti Aletta Jacobs’un (1854-1929) Augspurg ve Heymann ile birlikte planladığı bir manevraydı: Yeni çatı örgütünün başkanı Amerikalı Carry Chapman Catt, yardımcısı da Anita Augspurg olmuştu.

Proleter kadın hareketi de -1889’dan bu yana İkinci Enternasyonal’e bakıyordu- uluslararası alanda örgütleniyordu. 1907’de Alman yoldaşlar, Birinci Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı için sosyalist kadınları Stuttgart’a davet ettiler. 1910’da Kopenhag’da düzenlenen ikinci uluslararası konferansta, oy hakkı için ortak propaganda kararı alındı ve 19 Mart 1911’de Danimarka, Almanya, Avusturya ve İsviçre’de Uluslararası Kadınlar Günü düzenlendi.

Ancak ilan edilen uluslararası kadın dayanışması, Birinci Dünya Savaşı ile büyük ölçüde parçalandı. Bu ilk tecrübeyi hem burjuva hem de proleter kadın hareketinden sadece küçük bir azınlık layıkıyla atlatabilmişti. Gertrud Baumer başkanlığındaki BDF, Ağustos 1914’ün ilk günlerinde “tüm Almanya’yı kapsayan büyük bir organizasyon yapmak için (...) kader saati geldiğinde” inisiyatifi ele aldı: “Ev cephesinde” kadınların askerlik hizmetini düzenleyen Ulusal Kadın Servisi (NFD), tüm kadın gruplarının, kulüplerinin ve hayır kurumlarının bir araya gelmiş hâliydi ve kadınların çok çeşitli sosyal destek faaliyetlerinde deneyimledikleri ve sağlık hizmetleri alanında aldıkları mesleki eğitimlerini yerel yönetim alanlarında gösterebildikleri büyük bir sınavdı. Kitleleri ele geçiren savaş heyecanı ve ulusal kibir dalgası üzerinde BFD, o ana dek kendilerine bağlı olmayan mezhepsel derneklerin yanı sıra Vatansever Kadın Dernekleri ile de iş birliği yapmaya başlamıştı. 1914 ve 1915 yıllarında bölgeler ötesi örgütlenen ve o tarihten itibaren BDF’deki en güçlü münferit örgütler olan Alman Ev Kadınları Birliği ile Kırsalda Yaşayan Ev Kadınları Birliği gibi dernekler, bu konuda önemli bir rol oynuyordu. Sosyal demokrat kadın derneklerinin temsilcileri de NFD ile el ele çalıştı. Çünkü sosyal demokrat kadınların çoğu kadın örgütleri arasında zorunlu

barış anlaşması yapılması gerektiğini düşünüyor ve Kayzer'in 4 Ağustos 1914'te "Artık parti falan tanımıyorum; sadece Almanları tanıyorum" sözüne kulak veriyordu. Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg gibi savaş karşıtı kadınlar, kendi partileri içinde 1917'de *USPD*'nin kurulmasına yol açan muhalefet hareketi başlattılar. Mart 1915'te Zetkin, savaş karşıtı protesto etkinliği olarak parti liderliğinin iradesine karşı Bern'de bir Uluslararası Sosyalist Kadın Konferansı'nın toplanması çağrısında bulundu; bu, vatana ihanet olarak değerlendirildi ve sansür kurulunun ağır baskısı altına girdi. 1917'de *Gleichheit* [Eşitlik] dergisinin yazı işleri kurulunu da bırakmak zorunda kaldı.

Savaşın diğer ülkelerde de kadın hareketlerinin örgütleri kendilerini ulusal savaş hizmetlerine, savaş endüstrisine ve gıda tedarikine adanmışlardı. Savaşın patlak vermesiyle ICW uluslararası ilişkilerini askıya aldı. Başkanı Lady Aberdeen, Gertrud Bäumer'e yazdığı bir mektupta bu konudaki büyük üzüntüsünü dile getirirken, aynı zamanda şunu da vurguluyordu:

Dünyanın dört bir yanında kadınların görev üstlenme ve fedakârlık çağrılarına kusursuz bir şekilde yanıt vermiş olmalarından hepimiz memnunuz (...) ve her ülkenin kadınları, o ülkenin vatandaşı olarak üzerlerine düşen görev neyse, onu yapmaları bizim için kılavuz niteliğinde olacaktır." (HLA, Bölüm 5, s. 18-74)

ICW'nin aksine, Uluslararası Oy Hakları Derneği (IWSA, daha sonra IAW) en azından derneğin yayın organı *Jus Suffragium* üzerinden iletişimi sürdürmeyi denedi. Başını Hollandalı Aletta Jacobs, Anita Augspurg ve Ocak 1915'te ABD'de ilk *Women's Peace Party*'yi kuran Amerikalı sosyal reformcu Jane Addams'ın (1860-1935) çektiği tutarlı bir pasifist grubu, savaşın tam ortasında hem tarafsız hem de savaşan devletlerin kadınlarını Den Haag'da toplanacak bir Dünya Kadınlar Konferansı'na davet etme cesaretini gösterdiler. Konferansta on iki ülkeden bin iki yüz delegenin yanı sıra, dünyanın dört bir yanından çok sayıda entelektüel ve ünlü de konferansa selam ve sevgilerini göndermişti. Ancak Fransız Ulusal Kadın Konseyi gibi, daveti açıkça reddedenler de vardı. Bu barış kongresinde iki şey dikkat çekiciydi: Düzenleyiciler, savaşı sona erdirmek için yapılan

uluslararası anlaşmalardaki alınan kararlarla, kadınlar için siyasi eşitlik taleplerini birbirine bağlamayı başarmıştı. Bu, kadınların parlamentolara ve hükümetlere eşit katılımının gelecekte savaşları önleyebileceğine dair sağlam bir inanca dayanıyordu; yani, eşitlik gerektiren bir cinsiyet farkına itiraza. Ayrıca, Avrupa hükümetlerinin ve Amerikan hükümetine bir kadın delegasyonu ("envoyées") göndermek suretiyle onları savaşı sona erdirmeye gerekliliğine ikna etmeye yönelik yaptıkları pratik girişim de oldukça sıra dışıydı. 1919'da Den Haag Kongresi'nde üçüncü uluslararası kadın örgütü olarak kurulan Uluslararası Kadınlar Barış ve Özgürlük Birliği (IFFF) belgelerinde, kadınların kararlarının Amerikan Başkanı Wilson'ın On Dört Madde programının ve bununla birlikte Versay Antlaşması'ndaki barış anlaşmasının imzalanması için de temel oluşturduğu okunabilir. Zor şartlar altında konferansa katılan kırk üç Alman delege, BDF liderliği tarafından "vatan haini" olarak kınandı. (IFFF, 1920)

Yine Aralık 1917'de, savaş bitmeden hemen önce, çeşitli görüşlerden oy hakkını savunan dernekler, Almanya Parlamentosu ve tüm eyalet parlamentolarına sosyal demokratlar adına Marie Juchacz, Marie Stritt ve Minna Cauer tarafından imzalanan ortak bir "Seçim Hakkı Sorunu Bildirgesi" göndermeyi başardı. Mayıs 1918'de ise Prusya Parlamentosu büyük çoğunlukla, kadınlar dâhil tüm vatandaşlar için eşit oy hakkını reddetti. Ancak alınan askeri yenilgiden, Kasım Devrimi'nden ve imparatorun tahttan çekilmesinden sonra, 12 Kasım 1918'de Halk Temsilcileri Konseyi'nin çağrısıyla kadınların oy hakkı Almanya'da kabul edildi. Kadınların eşit vatandaş olarak kabul edilmelerini kime borçlu oldukları, kadın hareketinin bitmek bilmeyen talepleri ve mücadeleleri, ulusal cephe içinde savaşa katılmaları veya "erkek siyasetinin çöküşünün kabulü" hakkında çok fazla tartışma yapılmaktadır. (Stöcker, *Die Frau im Staat*, 1919, No. 1, s. 6) Muhtemelen hepsi aynı anda bir araya geldi ancak neyin ne kadar kazanılmış olduğunu tarihin akışı gösterecektir.

IV. İKİ DÜNYA SAVAŞ ARASI ve SONRASI (1919-1949)

Kasım 1918'de kadınların oy hakkının tanınması, Alman kadın hareketi tarihinde bir dönüm noktasıydı. Alman kadınlarına ilk defa eşit vatandaşlık hakları verilmiş, ilk kez anayasada temel haklar, görevler ve güçler ayrılığı tanımlanmış, ilk defa -referandumlar veya halk oylaması yoluyla- halkın geniş kapsamlı egemenliği sağlanmış, böylece 1848 Devrimi'nin hayallerini geç de olsa yerine getireceğine söz veren bir anayasal parlamenter demokrasi kurulmuştu. Ancak anayasa ve eşit oy hakkı kâğıt üzerinde kalmış, bunların içini ortak bir siyasi eylem yoluyla doldurmak görevi yine kadınlara düşmüştü. 1908'den sonra, Dernekler Kanunu'nun kaldırılmasıyla birlikte kadınların ve kadın derneklerinin üzerindeki baskılar ve siyaset yasağı son bulmuştu ancak kadın hareketinin örgütlerinin bağımsız ya da partiler üstü bir şekilde nasıl hareket edebilecekleri de tartışılmaya başlanmıştı. Sosyal demokrat kadınlar için SPD ve sonrasında kısmen USPD saflarında siyaset yapmak çok doğaldı ancak parti yapılarına dâhil olmak proleter kadın hareketinin özerk hareket etme yeteneğine mal olmuştu. Helene Lange, Gertrud Bäumer ve BDF'nin yönetim kurulunda bulunan birkaç kadın önce liberal partilere, 1918'den sonra da Alman Demokrasi Partisi'ne üye olmuşlardı; üstelik 1910'da sol liberal İlerici Halk Partisi kurulduğunda yaşadıkları ve şu kelimelerle ifade ettikleri hayal kırıklığına rağmen: "Hiçbir parti kadın hareketinin ideallerini temsil etmiyor (...) hiçbirisi kadınların çıkarlarını temsil ederek gerçekten eyleme geçirmeye hazır değil..." (Zahn-Harnack, 1928, s. 308) Siyasi olarak bir yere bağlı olmayan ancak en başından beri uluslararası kürsüde barış, cinsellik ve cinsiyet politikaları konularında müttefikleri bulunan radikaller, 1919 yılında Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Ligi'ni (IFFF) kurmuşlardı.

Bu ilk Alman Cumhuriyeti'nin 1933 yılında Nasyonal Sosyalist diktatörlükle son bulmasına yol açan çeşitli siyasi koşullar, sosyal çatışmalar ve krizler ayrıntılı bir şekilde araştırılmış ve açıklanmıştır: Versay Anlaşması'na bağlı yüksek tazminat ödemeleri, toprak kayıpları ve Rheinland'ın işgali, kadınlar da dâhil olmak üzere, nüfusun çoğunluğu tarafından "diktatörlük" ve aşağılanma olarak algılanmıştı. 1915'de Den Haag'da Uluslararası Barış ve Özgürlük Ligi'ni kuran pasifist kadınlar bile, 1919'da "halkları uzlaştıran kadın hareketine" yeni bir form vermek için bir araya geldiklerinde, "Versay'da önerilen barış koşullarının, adil ve kalıcı bir barışın sağlanabilmesi ilkelerine son derece ağır bir şekilde tecavüz ettiğini" derin üzüntüleriyle belirttiler. Bu anlaşmanın, "Avrupa'nın her yerinde daha fazla savaşa yol açabilecek düşmanlık ve hoşnutsuzluk yaratacağına" dair sağduyulu uyarılarda bulundular. (*Frauenbewegung*, 1919, s. 75 devamı)

Seçimler ve Seçim Sonuçları

19 Ocak 1919'da Millet Meclisi seçim tarihi açıklandıktan hemen sonra, yakın zamanda kadınlara oy verme hakkını reddedenler de dâhil olmak üzere, tüm partiler kadın oylarını elde etme hevesine kapılmıştı. Tüzüğü uyarınca katı bir şekilde tarafsız kalan BDF, kadınları birer vatandaş olarak eğitmek üzere coşkulu bir faaliyete başlayarak, her partiden ve dünya görüşünden Alman kadınına "ulusal aidiyetini ifade etmeye ve kadınların kültürel görevleriyle ilgili ortak fikirlerini gerçekleştirmeye" davet etti. Sosyal Demokratlar ve *Vatansever Kadın Dernekleri* de dâhil olmak üzere, hayatın her kesiminden kadınlar, her yerde konferans ve toplantılar düzenleyen seçim komiteleri oluşturdular, reklam broşürleri, el ilanları ve afişler basıp dağıttılar. "Kadınların oy hakkına dair 10 emir" adı altında alınan kararlar, kadınlara içinde bulundukları büyük sorumluluğu hatırlatıyor ve vatandaş olarak yerine getirmeleri gereken vicdani görevlerine hitap ediyordu. Bir kadın partisi fikri ise reddedilmişti:

Kadınların şimdi bir adaya çekilerek, mücadeleye uzaktan bakmalarına ve partiler üstü bir konum almalarına izin verilmemeli. Hayır, kadınlar da egemenlik ve özgürlük için verilen mücadelenin çalkantısının içine dalmak zorundalar. (Zahn Harnack, 1928, s. 316)

Kadınların yüksek seçime katılım oranı, bu kampanyaların başarısının kanıtıydı. Kadınların katılım oranı neredeyse %90'a ulaşıyordu ve bu özellikle genç yaş gruplarından erkeklerin katılımının çok üstünde bir orandı. Ulusal Meclis'teki dört yüz yirmi üç milletvekilinin kırk biri kadındı; bu, Weimar Parlamentosu'nun bir sonraki seçimlerindeki kadın sayısından %9,6 daha fazlaydı ve bu rakama bir daha ancak 1983 Batı Almanya Federal Meclisi seçimlerinde ulaşılabilirdi. Kırk bir kadın milletvekilinin yarısından fazlası (22) SPD, üçü USPD, altısı liberal-burjuva DDP (BDF'nin yönetici kadroları olan Gertrud Bäumer, Marie-Elisabeth Lüders ve Marie Baum) ve altısı Katolik Merkezi (bunların arasında *Katolik Kadınlar Derneği* başkanı Hedwig Dransfeld ve daha sonra dört "Anayasa annesi"nden biri Helene Weber de bulunuyordu) üyesiydi. Diğer kadınlar Gustav Stresemann tarafından kurulan Alman Halk Partisi (DVP) ile muhafazakâr savaş öncesi partilerin ardılı Alman Ulusal Halk Partisi (DNVP) üyeleriydi. (Bremme, 1956, s. 124)

Daha önce genel oy hakkını reddeden kadınların, ilk kadın parlamenterler arasında yer alması kadın hareketi tarihinin çelişkilerinden biriydi. Örneğin 1918'de ilan edilen "Kadınların Oy Hakkı Bildirgesi" nedeniyle BDF'den ayrılan ve Alman Protestan Kadınlar Derneği'ni kuran *Paula Müller-Otfried* (1865-1946) de seçimlerde adaylığını koymuştu. Gerçi Ulusal Meclis'e seçilememişti ama 1920'den itibaren DNVP adına mecliste yer almıştı. Öte yandan radikal feministlerin hiçbirisi erkekler tarafından domine edilen, listelere bağlı meclise girmeye başaramamıştı. Anita Augspurg'un Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ndeki ilk eyalet seçimlerine feministler ve sosyalistler koalisyonu adına USPD listesinden girme çabasıyla Lida Gustava Heymann'ın Ulusal Meclis adaylığı başarısız olmuştu. Kadınlardan oluşan listeleri kabul ettirme girişimleri, kadınlar arasında bile, bir kadın partisi kurma önerisi gibi, kabul görmüyordu. Heymann'ın 1919'dan bu yana Augspurg ve kendisi tarafından yayımlanan *Die Frau im Staat* [Devletteki Kadın] dergisindeki yorumu da acıydı:

Eski Reichstag ile yeni Millet Meclisi lanetli bir şekilde birbirine benziyor... Kadın hareketinin tamamı kadınların ortak listelerini yayımlamaya karar verseydi, hiç şüphesiz Ulusal Meclis'te seksen-yüz kadın milletvekili olurdu. Seçimde kadınlar çoğunluktaydı. (1919, Nr. 2, s. 4)

Ancak daha sonra, Augspurg ve Heymann, radikal yoldaşlarının çoğu gibi, kadın hareketindeki günlük dernek faaliyetlerinden çekildiler. Çalışmalarının odağını uluslararası barış çalışmalarına kaydirdılar, "Kadınlar Tarafından Kadınlar İçin" adlı dergilerinde radikal-feminist, enternasyonalist ve antikapitalist makaleler yayımlayarak, Weimar Cumhuriyeti'ndeki kadın politikaları ve kadın hareketiyle aralarına mesafe koyduklarını ilan ettiler. Radikallerin artık kadın mücadelesinde yer almaması, önemli bir düzeltici unsurun yokluğu anlamına geliyordu.

"Refah Feminizmi"

Sosyal demokrat Marie Juchacz, (1879-1956) Weimar Ulusal Meclisi'nde bir kadın parlamenter olarak yaptığı ilk konuşmasında, "Artık toplantılarla, kararlarla, dilekçelerle haklarımız için savaşılmaya ihtiyacımız olmayacak!" vurgusunda bulunuyordu:

Biz kadınlar bundan böyle gücümüzü kullanma fırsatına sahibiz. Fakat hiçbir şekilde farklı şekilde insan, kadın olma hakkından vazgeçmiyoruz. Siyasi arenaya girdiğimiz ve halkın hakları için savaştığımız için kadınlığımızı reddetmek aklımızın ucundan bile geçmiyor. (Bildiri, 1919/20)

Bu kadın olma inancı soldan sağa Weimar Cumhuriyeti siyasetine katılan bütün kadınların özgüvenini karakterize ediyordu. Bu sadece Alman Kadın Dernekleri Birliği'ndeki (BDF) çoğunluğun fikirlerine, meslek olarak "örgütlü annelik" kavramına ve kadınların özel siyasi misyonuna karşılık gelmiyordu; radikaller de kadınların, erkeklerin ve iktidarın politikasına karşı çıkmak için siyasete farklı vizyon ve deneyimler getirdiğine ikna olmuşlardı. Aynı şekilde sosyal demokrat kadınların liderliğinde Clara Zetkin'in yerini alan Marie Juchacz, Almanya'da demokratik bir şekilde seçilen ilk halk temsilciliğinde de bu açıklamayı yapmış, kadınların savaştan önce ve özellikle de savaş esnasında sergiledikleri özel yeteneklerine, bakım, eğitim sistemi, barınma ve halk sağlığı alanlarında gösterdikleri profesyonel çabalara atıfta bulunuyordu. Bu açıklama sadece kadınları haklı çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni vatandaş olan kadınların sosyal politikalara aktif olarak katılımının temelini teşkil

ediyordu. Bu sadece Almanya'da değil, diğer ülkelerde de yaşandığı için, bu dönemin kadın hareketlerinin politik yönelimi, literatürde "refah feminizmi" veya "maternalist feminizm" olarak tanımlanmaktadır. (bkz. Banks, 1986)

Sosyal politikalar alanında Birinci Dünya Savaşı özellikle kadınların istihdamı konusunda birçok yönden katalizör görevi görmüştü çünkü kadınlar, savaş ekonomisinde ister istemez daha önce tipik erkek meslekleri olan işlerde çalışmaya başlamışlardı. Savaş, kadın hareketinin daha önce sayısız dilekçe ve mücadeleyle gerçekleştirmeye çalıştığı projelerinin ve taleplerinin kabul edilmesine bir anlamda katkı sağlamıştı. Bunların arasında loğusalara verilen destek gibi sosyal yardımların yanı sıra, asker ailelerine, hatta askerlerin evlilik dışı çocuklarına ve evli olmayan annelere dahi ödenen doğum yardımı, ayrıca fabrikalarda çok sayıda çocuk bakıcısının işe alınması gibi sosyal hizmetler de dâhildi. Devletin istihdam politikaları için, en başından beri iş bulmayla meslek danışmanlığı hizmetlerini bir araya getirmiş kadın dernekleri yol gösterir nitelikteydi. 1911 yılında imparatorluk sınırları içinde kurulan ve çok sayıda yerel danışma merkezi bulunan "Kadın Meslek Ofisi", ilk belediye iş ofisleri ve 1927'de iş bulma ve işsizlik yardımlarını yasal olarak birleştiren Weimar Cumhuriyeti'nde devlet tarafından organize edilen işgücü piyasası yönetimi için örnek teşkil etti. Sonuçta, kadın hareketinin temsilcileri -Savaş Bakanlığı'nda Kadın Dairesi Başkanı olan Marie Elisabeth Lüders (1878-1966) gibi- tarafından organize edilen Ulusal Kadın Hizmeti'nde görev yapan kadınların "sosyal yardımının" ne kadar nitelikli ve vazgeçilmez olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. Almanya'daki sosyal kadın mesleklerinin kadın öncüsü, öğretim programları ve sosyal kadın okulları dünya çapında tanınan Alice Salomon (1872-1948), manevi annelik kavramıyla sosyal hizmeti bir meslek hâline getirdi ve böylece modern refah bakımının geliştirilmesi için kararlı adımlar attı.

Bununla birlikte, kadınların iş piyasasına girmesini zorlayan ve önceki rollerini geçersiz kılan modernleşme baskısı, Weimar Cumhuriyeti'nde devlet tarafından işletilen bir sosyal politikanın temelini oluşturan Merkezi Çalışma Anlaşması ile tersine çevrildi. Savaştaki vazgeçilmez rol-

lerine rağmen kadın örgütleri, 15 Kasım 1918 tarihinde işverenler ve sendikalar arasında imzalanmış bu anlaşmaya dâhil değildi. Alman sosyal politikalar tarihinde “demokrasinin büyük başarısı” ve “eşitlik fikrinin zaferi” (Franz Neumann) olarak kutlanan bu anlaşma, sendikaların toplu iş görüşmeleri yapmasına ve sosyal partner olarak görülmesine imkân veriyor, sekiz saatlik iş gününü güvence altına alıyor ve erkeklerin savaştan sonra geleneksel işlerine geri dönmeleri için gereken koşulların sağlanmasını öngörüyordu. Bu, sadece kadınları dikkate almamakla kalmayan, aynı zamanda onun aleyhine de olan bir uzlaşmaydı. Kadınları “sosyal” bakış açısı adı altında “çalışmak zorunda olmayan” ya da aile içindeki görevleri nedeniyle “çalışmaya uygun olmayan” bireyler olarak tanımlamak suretiyle, sonraki dönemlerde kadınları her an işgücü piyasasından uzaklaştırabilecek mekanizmalar da yaratılmış oluyordu. Her ne kadar birincil aile görevleri BDF’de örgütlenmiş kadınların kendilerini kavrayışını belirlese de, Ulusal Meclis’te her politik görüşten kadın bu anlaşmayı şiddetli bir şekilde protesto etmiş, ortak gensorular verilmişti. DDP’den milletvekili Dr. Marie Baum, endişeyle “İşgücü piyasasında sınıf mücadelesi yerine, iş bulmak için toplumsal cinsiyet mücadelesi yaşanıp yaşanmayacağını” soruyordu.

İlk kadın parlamenterlerin çalışmaları sadece istisnai statülerinden ve yetersiz temsilinden mustarip olmakla kalmamıştı; esas belirleyici olan, politik parlamenter düzenin örgütsel şeklinin ve yapısının, kadınların siyasi hayata girmelerinden çok önce gelişip yerleşmiş olmasıydı. Parti çıkarlarının kadın çıkarlarından önce geliyor olması, bütün partiler için inkâr edilemez bir gerçektir. Sonuçta, parti disiplininin bölümler arası kadınların ittifakları, sosyal politika alanında savaş öncesi kadın hareketinin eski taleplerini takiben “kadın yasaları” olarak da adlandırılan bir dizi yasa oluşturmayı başardı. Bunlar arasında Gençlik Refahı Yasası (1922), Çocuk Mahkemesi Yasası (1923), Kadınların Yargı Makamlarına Kabulüne Dair Yasa (1922), 1927 tarihinde kadın hareketinin devletin düzenlediği fuhuşla mücadele tarihinde uzun bir bölümü kapsayan Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklarla Mücadele Yasası yer alıyordu. Refah alanında sürdürülen bu “kadın politikası”, yine de “büyük siya-

set"ten dışlanmasına yol açtığı için iki yönlüdür. 1920'lerin sonunda, katılan kadınlar büyük politik ve ekonomik meselelerde hâlâ önemsiz figüranlar gibi kaldıklarının farkına varmak zorundaydılar.

Bu dönemde kadınların politika ve ekonomi alanlarında ne tür hareket alanlarına sahip olduklarının değerlendirilebilmesi için, Weimar Anayasası'nın 109. maddesinde yurttaşlar arasındaki eşitliğin güvence altına alınmış olmasına rağmen, özel hukukta, özellikle de 1900 tarihli Medeni Kanun'da, eşitsizliklerin sürmekte olduğunun dikkate alınması gerekir. Bu yasaya göre kadın her şeyden önce ev işlerini yapmakla ve aileye bakmakla yükümlüydü, erkeğin eşinin iş sözleşmelerini feshetme hakkı vardı ve evlilikle ilgili konularda karar verme hakkı hâlâ sadece erkeğe aitti. *BDF* hukuk komisyonu ile birlikte, Almanya'nın ilk kadın hâkimi ve Amerika'ya göç etmesinden sonra Harvard Üniversitesi'nde profesör olan Marie Munk (1885-1978), aile hukukunda reformlar önermiş ve 1924'teki Alman Hukukçular Günü'nde bunu başarılı bir şekilde temsil etmişti. Ancak bu teklif bundan ancak otuz yıl sonra, ilk kez 1957 tarihli Eşit Haklar Yasası'nda dikkate alınacaktı. Hatta Weimar Anayasası'nın 128. maddesinde yer alan ve evlenmeleri durumunda kadın memurların işlerine son verileceğine dair hüküm, parlamentonun tüm gruplarının onayıyla tekrar tekrar yenilendi.

Diğer ülkelerle kıyaslandığında, Alman kadınlar oy hakkının kazanılması durumunda orta sıralarda yer alıyorlardı. Hatta oy hakkını galip devletlerden bile daha erken bir tarihte elde etmişlerdi: Kadınların oy hakkı ABD'de 1920'de, İngiltere 1928'de (1918'de sadece otuz yaş üstü kadınlar için) ve Fransa'da 1944'te kabul edilmişti. Bu konuda Avrupa'daki öncü devletler arasında 1906 tarihiyle Finlandiya, 1913'le Norveç, 1915'le Danimarka ve 1917'yle Rusya bulunuyordu. 1919'da kadınlara oy hakkı tanıyan, ancak 1920'de aile hukukunda da eşitlik sağlayan İsveç ve diğer İskandinav ülkeleri, tam vatandaşlığın hem siyasi hem sivil hem de sosyal hakların kullanılmasını gerektirdiğini ortaya koyan örneklerdir. Geleneksel bir aile ataerkilliği ve işgücü piyasasındaki yapısal dezavantajlar ancak 1977'de evlilikte şekli eşitliği öngören (Batı) Almanya, kadın yurttaşların eşit birer

vatandaş olarak siyaset yapmalarına imkân tanımıyordu. 1945'ten beri kendi kadın tarihine sahip olan Doğu Almanya'da ise evlilikte sahip olunan sivil eşitlik ve geniş sosyal haklar, temel siyasi özgürlüklerin kısıtlanması durumunu ortadan kaldıramıyordu.

BDF'de Uluslararası İlişkiler ve Ulusal Kalkınma

Feministlerin ve feminist örgütlerin uluslararası ilişkileri göz önüne alındığında, 1920'lerin başında roller ve politikada bir dizi değişiklik meydana gelmişti. Yukarıda belirtildiği gibi, oy hakları savunucuları, cinsiyet reformcuları ve pasifistler, siyaset yapmanın farklı biçimlerine karar vermişlerdi. Bunların birçoğu, oy hakkı mücadelesinin bittiğini düşündükleri için -bugün hâlâ aktif "eski" kadın hareketinin az sayıdaki iktidara ait olmayan sivil toplum kuruluşlarından biri- *Uluslararası Barış ve Özgürlük Kadınlar Birliği* (IFFF/Women's International League for Peace and Freedom=WILPF) çerçevesinde uluslararası sahnede görev aldılar. IFFF'in merkezinin aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin de merkezi Cenevre'ye taşınmasıyla birlikte, yerel ve ulusal alanlarda çalışan pasifistler, uluslararası tahkim, silahsızlanma, modern savaş yöntemleri, ekonominin ve silah ticaretinin uluslararası olarak iç içe geçmesi gibi önemli konularda çalıştılar. IFFF'in Augspurg ve Heymann ile genç mücadele arkadaşı Gertrud Baer (1890-1981) liderliğindeki Almanya şubesi, örneğin 1929'da Berlin'deki gaz savaşına karşı uluslararası konferanslar düzenledi ve 1924'te Bremen'den Auguste Kirchhoff (1867-1940) tarafından başlatılan bir "Yahudi Karşıtlığıyla Mücadele Komisyonu" kurdu. Anneliğin Korunması Federasyonu'nun kurucu ortağı ve yüzyılın başından bu yana Bertha von Suttner tarafından kurulan Alman Barış Derneği üyesi Helene Stöcker de, Dünya Savaşı'ndan bu yana savaş, militarizm ve şiddetle mücadele etmek için *Die neue Generation* [Yeni Kuşak] dergisini kurmuştu. Stöcker, 1920'lerde sayısız cinsel danışma merkezi kuran cinsiyet reformu hareketindeki öncü rolünü, kürtaj ve eşcinselliğin suç olmaktan çıkması için kampanya yürüttüğü cinsel reform hareketindeki öncü rolünü, Uluslararası Savaş Karşıtları Enternasyonalı veya İnsan Hakları

Birliği gibi çok sayıda uluslararası pasifist örgütlerindeki faaliyetleriyle birleştirmişti.

BDF, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkileri yeniden kurmakta zorluk çekti ancak uluslararası arenada Almanya'yı temsil etmesi gereken kadın örgütü ondan başkası değildi. 1920'de BDF yönetimi -1909'dan beri International Council of Women (ICW) başkanlığını yürüten, bu sayede de uluslararası kadın ağına ve uzun süredir başkanlığını yapan Lady Aberdeen'le yakın ilişki içinde olan- Alice Salomon'un Kristiania'daki (şimdiki Oslo) savaştan sonra ICW'nin ilk genel kuruluna katılmasını yasakladı. Bunun resmi nedeni, haksız Versay Antlaşması'nın ve Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden dışlanması'nın "farklı ülkelerden kadınların özgür ve tarafsız işbirliğini" mümkün kılmasıydı. Ancak Salomon'un BDF tarafından devreden çıkarılmasının bir geçmişi vardı. Çünkü 1919'da Alice Salomon'un BDF'nin "önde gelen kadrosu" Gertrud Bäumer'den BDF başkanlığını devralmasına karar verilmişti. Fakat şimdi yönetim kurulu, özellikle de Bäumer, -kamuyundaki genel Yahudi karşıtı havasına işaret ederek- "Yahudi adı ve Yahudi atası olan birini" Alman kadın derneklerinin konfederasyonunun başkanlığına getirmeyi akılsızlık olarak değerlendiriyordu. (Salomon, 1983, s. 186) Norveç'teki ICW konferansına katılma yasağı da eklendiğinde Alice Salomon, yirmi yıldır üyesi olduğu BDF yönetim kurulundan istifa ettiğini açıkladı. Bununla birlikte, yokluğuunda ICW başkan yardımcılığına seşildi. Bu kez BDF sıkıntıya düşmüştü, sonunda ICW Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne eşit katılımı lehine karar vermesinden sonra, kendisini uluslararası alandan soyutlamamak için seşimin sonuçlarını onaylamayı tercih etti.

Uluslararası oy hakkı hareketi de benzer zorluklar yaşıyordu. Birçok ülkede kadınların oy kullanma hakkının tanınmasından sonra, Oy Hakları Derneği'nin varlığını sürdürmesine gerek olup olmadığı sorgulanmaya başlamıştı. Bununla birlikte, 1920'de, savaştan sonra ilk kez Cenevre'de düzenlenen kongrede bir araya gelen delegeler, tüm halklardan kadınların oy hakkını kazanmak ve kadınların hukukun her alanında eşit muamele görmesini sağlamak için yapılması gereken yeterli iş olduğu konusunda anlaşmaya vardılar.

Alman Oy Hakları Dernekleri 1918'de dağıldığından, Genel Alman Kadınlar Derneği (ADF) 1923'te IAW'de Almanların ofisini ve temsilciliğini devraldı. Böylece, ADF'nin başkanı Gertrud Bäumer (1923'ten beri Alman Vatandaşlar Birliği alt başlığıyla), oy hakkı aktivistlerinin uluslararası temsilinde Anita Augspurg'un ayak izlerini takip etti. 1926'da International Women Suffrage Alliance [Uluslararası Kadınların Oy Hakkı İttifakı] adıyla bilinen ittifakın, International Alliance of Women for Suffrage and Equal Citizenship (IAW) [Kadınların Uluslararası Oy Hakkı ve Eşit Vatandaşlık İttifakı] olarak yeniden adlandırılmasıyla, özel ve sosyal alanlarda eşit medeni hakların kabulüne dair daha geniş hedefler açıkça belirtilmişti. Aynı zamanda, iki uluslararası kadın grubu ICW ve IAW arasında bir yakınlaşma da meydana gelmişti. Bu nedenle Milletler Cemiyeti'nde daha iyi temsil edilmek üzere uluslararası kadın örgütlerinden oluşan ortak bir komite kuruldu. (bkz. Rupp 1998)

Alman kadın örgütleri, bu kez de 1922'den bu yana uluslararası sahnede başrol oynayan Gertrud Bäumer (1873-1954) ile temsil edildi. Ve o, bu rolünü ustalıkla oynadı. Almanya'nın yeniden parlamasına ve büyümesine yardım etme çabalarında BDF'nin ulusal yöneliminden sorumluydu ve "uluslararası çalışmalar yoluyla ulusal siyaseti yapma" konusunda gayet başarılıydı. (Schaser 2000, s. 95) Bu arada Bäumer BDF başkanlığını 1919 yılında Marianne Weber'e (1870-1954) bırakmış ancak o da kocası Max Weber'in ölümünden sonra başkanlığı Emma Ender'e devretmişti. Yine de ikinci başkan olarak Bäumer her şeyi kontrol altında tutmayı sürdürüyordu. Kendisini kadın hareketine sokan ve 19. yüzyılın sonundan itibaren birlikte pek çok görevi üstlendikleri hayat arkadaşı Helene Lange'yle birlikte, iktidar ve otoritenin yanı sıra, kadın hareketi kamuoyunda "lider" olarak saygı görmelerini sağlayan "kadınlık" kültürünü temsil ediyorlardı. (bkz. Margit Göttert, 2000) Onlardan çok daha genç olan Gertrud Bäumer, Weimar döneminde kadınlar için eş görülmemiş bir kariyer yapmıştı: Friedrich Naumann ve Theodor Heuss ile birlikte DDP'nin kurucu üyesi olarak, 1932'ye kadar parlamentoda milletvekili olarak görev yapmıştı. 1920'de İçişleri Bakanlığı'na müşavir atandı ve bu unvanıyla çok sayıda komitede delege olarak

yer aldı. Çok sayıda kitap ve denemenin yanı sıra, *Die Frau* [Kadın] dergisini ve Theodor Heuss ile birlikte liberal *Die Hilfe* [Yardım] dergisini yayımladı.

BDF'nin Krizi ve Dağılması

1920'lerin sonunda, BDF'nin yaklaşık bir milyon üyesi vardı. Karmaşık organizasyon yapısı nedeniyle, mükerrer üye ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu büyüme çeşitli mesleki derneklerden, ancak özellikle de kadınların ev ve çiftlikteki yerini bir meslek olarak kabul ettirmek isteyen, böylelikle aslında kadın hareketinin siyasi ve özgürleştirici hedefleriyle çelişkiye düşen muhafazakâr ev hanımları ve kırsal kadın derneklerinin (RDH ve RLDH) giderek artan etkisinden kaynaklanıyordu. Bu dernekler, Paula Müller-Otfried tarafından kurulan ve oy hakkı talebini protesto etmek için 1918'de üyelikten çıkan DEF'nin yerini alan Protestan Kadın Örgütleri Birliği ve *Kraliçe Luise Birliği* gibi diğer milliyetçi-muhafazakâr gruplarla birlikte, BDF'nin içinde ve dışında bir "ulusal muhalefet" oluşturdular. BDF'nin 1932'de Cenevre'deki ICW ve IFFF'nin çağrısıyla toplanan ve Milletler Cemiyeti'nin organize ettiği bir silahsızlanma konferansına katılarak imza toplaması, ev hanımı derneklerinin resmi olarak BDF'den kopmasının öne sürülen sebebiydi.

Öte yandan kadın hareketinin eskiyen örgütü yeni kuşaklarla beslenmiyordu ve bu aslında tüm sosyal hareketlerde ortaya çıkan bir sorundu. (bkz. Karl Mannheim, 1928) 1920'lerin ortalarından itibaren, yeni nesil sorunu konferanslarda ve hareketin dergilerinde tekrar tekrar tartışılmıştı. Sadece üniversitelerde değil, ofislerde ve sosyal mesleklerde de bol bol yer alan "yeni kadın" kuşağı, kadın hareketinin modası geçmiş ve gereksiz olduğunu düşünüyordu. *Die Studentin* [Kadın Öğrenci] (1929, No. 5/6, 41) ve *Die Frau*'da [Kadın] (1930/31, No. 9, 532) dergilerinde kadın birliklerindeki liderlik tarzı, "çokbilmişliği" ve erkeklerle düşmanlığı, aynı zamanda donup kalmış katı örgütsel yapısını eleştiriliyordu. 1931'de BDF'nin yeni başkanlığına seçilen Agnes von Zahn-Harnack (1884-1950) gibi başkaları ise Leipzig Yerel Meclisi'nde, "gerileme değilse de duraklama"dan söz ediyorlardı.

Ekonomik ve siyasi krizin derinleşmesi ve 1930'da meclis seçimlerinden sonra nasyonal sosyalist harekete gösterilen ilginin artması karşısında, kadın hareketi her yönden savunmaya geçti. Demokrat partilerden de kadın hareketine destek gelmiyordu. Gerçekte demokratik bir potansiyel olarak kadın hareketine ve seçmen olarak kadınlara ilgi duyulmuyordu. Bu, seçim tercihleriyle kadınların Hitler'i iktidara getirdiği efsanesiyle açıkça çelişki içindedir. "Weimar modelinde" Hristiyan ve muhafazakâr partiler arasındaki kadın oylarının payının her zaman erkeklerden yüzde olarak birkaç puan daha yüksek olduğu, ancak SPD'deki cinsiyete özgü farkın 1920'lerin sonlarında aşınmaya başladığı doğrudur. Bununla birlikte, her iki taraftaki radikal partilerin, yani nasyonal sosyalistlerin ve komünistlerin saflarındaki kadınlar, 1919 ile 1930 arasındaki tüm seçimlerde erkeklerin önemli ölçüde gerisinde kaldılar. Bu nedenle bu partiler literatürde "erkek partileri" olarak da anılmaktadır.

Her hâlükârda, mevcut istatistiksel materyaller NSDAP için oy kullanan kadınların erkek seçmenlerin önüne geçmediğini ancak 1932-33'teki seçim zaferine belirleyici bir katkıda bulunmak için onları yavaşça izlediklerini ortaya koyuyor. (Bremme 1956, s. 73-75)

Bu, kadınların Hitler'i iktidara getirmedikleri anlamına gelmez ancak onu kararlı bir şekilde engellemiş olduklarını da ortaya koymaz.

BDF'nin dar yönetiminin liberal merkezi güç, çok geç bir zamanda, 1931'den beri yarısı Alman milliyetçi-sağcı partilerinin temsilcilerinden oluşan örgütü NSDAP'ye ve kadın düşmanı propagandasına tavır almaya çağırdı. Kelimenin tam anlamıyla 1932'nin son dakikalarında "kadınların iş ve meslek için mücadelesine ilişkin materyal" derleyen "Sarı Yapraklar", bir BDF haber sayfası olarak yayımlandı. Basında yer alan kadın hareketine yönelik saldırılar derlendi ve medeni hakların korunmasına yönelik çağrılarla birlikte broşür olarak basıldı. Başkan Agnes von Zahn-Harnack, 1930'dan itibaren Yahudi Kadınlar Derneği (JFB) ile birlikte sinagog gezileri, konferanslar ve etkinlikler yoluyla giderek büyüyen Yahudi düşmanlığına karşı koymak için, farkındalık kampanyaları başlatmıştı. Bu çaresiz girişimler ve savunmaya yönelik, muğlak cevaplar, aslında kendi aralarında

hemfikir olmayan demokratik partilerin tepkilerinden farklı değildi. Sosyal demokratlar hariç olmak üzere, bu partilerin son temsilcileri 23 Mart 1933'te parlamentodaki son temsilcileri Yetki Kanunu'nu onayladılar.

NS Kadınlar Birliği'nin kurulduğu Ekim 1931 tarihinden başlayarak, nasyonal sosyalist kadınlar, kadın hareketine karşı açık bir saldırı başlattılar. Liberal, Yahudi, feminist, enternasyonalist ve pasifist olduklarını söyleyerek kadınları aşağılamaya çalıştılar, Alman kadın hareketinin "abartılı ve mantıksız entelektüalizmini" eleştirdiler ve onu "genel kadın çoğunluğunu" görmezden gelmekle suçladılar. (Siber von Groote, 1933, s. 6) Bu bağlamda "feminist" kavramı da sadece aşağılayıcı bir anlama sahip olmuştu. Hitler'in yetkilendirilmesinin ardından, 1932'den beri Alman Kızlar Federasyonu'nun (BDM) lideri Lydia Gottschewski, Mayıs 1933'te Alman Kadın Cephesi liderliğine getirildi. Gottschewski, tüm kadın derneklerini ve birliklerini sert bir ultimatomla kendilerine katılmaya çağırdı, aksi takdirde dağıtılacaklardı. Vatansever Kadın Dernekleri veya Ev Ekonomisi ve Zirai Kadın Dernekleri gibi Alman milliyetçisi örgütler, Alman Kadınlar Cephesi'ne derhâl katıldılar. BDF, kendisine dikte edilen koşulları, yani NSDAP emrine girmeyi, nasyonal sosyalist devletin kadınlar için öngördüğü görevleri kabul etmeyi ve özellikle de ari ırk mensubu olmayan üyelerin yönetim kurullarından uzaklaştırılması gibi koşulları benimsemeyi reddetmesi, 15 Mayıs tarihli genel yönetim kurulu toplantısının tutanağı şu şekilde kaydediyordu: "Bu koşullar altında federasyonda yer alan dernek temsilcileri, Alman Kadın Dernekleri Federasyonu'nun derhâl lağvedilmesine karar verdiler." (Gerhard 1990a, s. 375 ve devamı; bkz. HLA, Bölüm 1, s. 2-12)

Bu kendi varlığını feshetmenin anlamı, tüm gazetelerde "kadın hareketinin tasfiyesi" hakkında ayrıntılı bilgilerin varlığıyla vurguluyordu. Nasyonal Sosyalist Kadın Cephesi gazete servisiye şunları söylüyordu: "Nasyonal sosyalist devrim nasıl liberalizmin enkazını temizlediyse, Alman Kadın Cephesi de eski kadın hareketini tasfiye edecektir." (HLA, Bölüm 1, s. 2-13).

Yahudi Kadınlar Derneği, BDF'ye sıkıntı yaşatmamak için, 9 Mayıs 1933'te, federasyonun feshedilmesinden önce

BDF'den kendi isteğiyle ayrılmıştı çünkü "daha fazla işbirliği... her iki taraf üzerinde engelleyici bir etki yaratabilirdi." Ancak JFB başkanının Zahn-Harnack'e gönderdiği cevap mektubu, Yahudi kadınların ne kadar büyük bir tehdit altında bulunduğunun genel olarak hiç de fark edilmediğini gözler önüne seriyordu:

Kadın hareketine ve ona bağlı her şeye kök salmış biz kadınlar, azimle görevlerimizi yerine getirmeye devam edecek (...) ve ideallerimiz için daha elverişli düşüncelerin ve ortamların geri dönmesini umut edeceğiz. (Maierhof 2002, s. 61)

Nasyonal Sosyalizm İktidarında

Kadınların sorununu nasyonal sosyalizm (bkz. Von Groote) aracılığıyla çözmek ya da kadın hareketini bir halk hareketine dönüştürme vaadine ne olmuştu? Bu konuda önce şunu tespit etmek gerekir: Sadece altı aylık bir nasyonal sosyalist yönetimin ardından, yüz bin kadar insan, komünistler, sosyal demokratlar, aralarında çok sayıda Yahudi'nin de bulunduğu demokratlar, siyasi nedenlerden ötürü hukuki terimiyile alındıkları "koruyucu gözaltından", yeni kurulan toplama kamplarına sürülmüşlerdi. Milletler Cemiyeti'nin açıklamasına göre, 1935'e kadar seksen binden fazla insan men-sup oldukları "ırk", siyasi veya sanatsal görüşü yüzünden Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Özellikle kadınlar, nasyonal sosyalist dünya görüşüne göre aile ve evdeki konumlarını yeniden işaret eden bir dizi sert yasa ve yönetmelikle karşı karşıya kalmıştı. Bu yasalar evlilik kredilerinin kaldırılmasını, kadın memurların işten çıkarılmasını, kadın profesyonellerin ücret ve maaşlarında kesinti yapılmasını da öngörüyordu. 1933'te kız öğrencilerin ancak yüzde onunun üniversiteye kabul edilmesi kararlaştırıldı, 1936'dan sonra kadın avukatların hâkim, savcı veya avukat olmasına izin verilmedi. Irk yasaları, öjenik nedenlerle kitlesel sterilizasyon ve kürtaj yapılmasını meşru kılıyor, Almanların Yahudiler, siyahiler ve çingenelerle evlenmesini yasaklıyordu. Bu ağır sınırlamalara ve ayrımcılığa rağmen, kadınların istihdam oranı, özellikle savaş hazırlıklarının başlamasıyla birlikte, tüm ideolojik yönlendirme girişimlerine rağmen güçlü bir yükseliş göstermişti; kızlar ve kadınlar için belirli dönem-

leri içeren mecburi hizmet söz konusuydu ancak savaş sırasında bile "ari" kadınları için angarya söz konusu değildi. (bkz. Frevert 1986, s. 209 ve devamı) Aynı zamanda, 1941'de Almanya'da on sekiz yaşın üzerindeki otuz milyon kadının yaklaşık altı milyonu, yani her beş kadından biri, Nasyonal Sosyalist Kadınlar, yani, tüm kadın dernek ve kuruluşlarının konfederasyonu olan Alman Kadın Örgütü üyesiydi. 1944'te on ve on sekiz yaşları arasındaki dört buçuk milyon kız çocuğu, Alman Kızlar Birliği (BDM) üyesiydi; ayrıca çalışan bütün kadınlar zorla Alman İşçi Cephesi'ne üye yapılıyordu. (Benz 1993) 1934'te Gottschewski'nin yerini alan ve 1945'e kadar hem Nasyonal Sosyalist Kadın Topluluğu'na hem de Alman Kadınlar Derneği'nde başkanlık yapan *Reich Kadınları* lideri Gertrud Scholtz-Klink (1902-1999) "Tüm Alman kadınları için tek bir liderin emrinde (...) kadınların doğasına uygun, küçük 'ben' yerine, büyük 'sen' -halk- içinde yer alan bir örgütlenme modeli vardır" diyordu. NSDAP'ın bir parti ve hareket olarak iddia ettiği gibi, bu şekilde dayatmayla elde edilen bir kitle sadakatının bir sosyal ya da siyasi hareket olduğunu söylemek mümkün müdür?

Sosyal bilim alanında araştırma yapan bilim insanları, hareket teriminin tanımı gereği değişime ve demokratik etki yeteneğine sahip olması gerekmesine rağmen, muhafazakâr, restoratif, aşırı sağcı ve sağcı popülist gruplar için de kullanılabileceği konusunda uzlaşmıştır. 19. yüzyılın liberalizm, sosyalizm ve feminizm gibi hareketleri büyük, modern sosyal hareketleri, ; bu hareketlerle ilgili ilk önemli teorisyen Lorenz von Stein'in 1848'de tespit ettiği üzere "tüm halklarda ortak bir temele sahipti. İnsanlar arasındaki yasal eşitlik kavramı buydu." Ancak nasyonal sosyalizm veya faşizmde, yürüyüşlerin ve toplantıların örgütlenmesinde "kitlelerin toplumda kendilerini ifade (haklarını aramalarına değil) etmesine izin verilmesi" söz konusuydu. (Walter Benjamin, 1968) Bu nedenle kadınların totaliter ve özgürleşme karşıtı bir şekilde araçsallaştırılması, yani katı parti görevlilerinin, onların rüzgârına katılanların ve oportünistlerin kitlesel onayı ve katılımı, burjuva kadın hareketinin ardıl örgütü kabul edilebilir miydi? Nasyonal sosyalist kadın liderler, örneğin 1937'de toplanan Nürnberg Parti Konferansı'nda, *Ulusun Kadınlarının Faaliyetleri* sergisinde duvarlara Louise

Otto'dan Helene Lange'ye kadar "Alman kadın liderlerin" büyük boyutlu resimlerini asarak, bu izlenimi vermeye çalışmışlardı. Bu vakadaki tarihsel cevap çok açıktı: BDF'nin varlığının sona ermesinin ardından, Almanya artık iki uluslararası örgüt ICW ve IAW'da temsil edilmüyordu. Scholtz-Klink ise ICW'ye katılmak için çaba gösterebilecek kadar küstahtı. Ancak bu talep, Başkan Leydi Aberdeen tarafından Nazilerin "altın kuralı" ihlal ettiği gerekçesiyle reddedildi. Çünkü 1888'den beri ICW'nin yol gösterici ilkesi ve sloganı şuydu: "Do unto others as ye would that others should do unto you."⁴ 1936'da revize edilen ICW Tüzüğü, örgütün bir kez daha "tüm ırkların, ulusların, dinlerin ve sınıfların birliği" olduğunu vurguladı.

Nasyonal sosyalizm kapsamında kadınlara karşı ve kadınlar tarafından uygulanan politikaların geliştirilmesi ve sonuçları burada ele alınmayacaktır ancak eski kadın hareketi temsilcilerinin bu yıkımı, örgütlerinin ve feminist projelerinin sonunu nasıl deneyimlediklerini ve nasıl hayatta kaldıklarını sorgulamak için arka planda var olmaya devam edecektir. Bu soru genel bir hüviyete sahip değildir ya da başka bir ifadeyle genelleştirilmiş bir şekilde cevaplanamaz. Bu, ne bir bütün olarak kadın hareketine "proto-faşist eğilimler" adı altında belgelemeye uygundur ne de nasyonal sosyalizm şeklinde erkek şovenizminin kurbanları olarak kadınlardan ve kadın hareketinden özür dilemekle ilgili olabilir. Bütün Almanlar gibi kadınlar da birbirlerinden çok farklı davranışlar sergilediler; cinsiyet çalışmaları yürüten "tarihçilerin tartışması"nın da gösterdiği üzere, fail-kurban kategorileri, suç ortaklığı ve direniş arasındaki çeşitli gölgelemelerin tümünü kapsayamamaktadır. (bkz. Heinsohn ve diğerleri, 1997) Ancak yine de cinsiyet farklılığının bu deneyimde siyasi bir "ırk" kategorisinden daha küçük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. (Bock 1997, s. 245 ve devamı)

Yahudi kadınlar, yani Almanlar arasında böyle tanımlanmış kadınlar, en büyük tehlike içindeki ilk kesimdi. Eğitimli orta sınıftan gelip kadın hareketinde görev üstlenen Yahudi kadınların sayısı oldukça fazlaydı. (bkz. Klausmann, 1997) Örneğin 1905-1931 yılları arasındaki BDF'nin yönetim kurulunda ve sekreteryasında görev yapan Alice Bensheimer

4 Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma. (e.n.)

(1864-1935) veya Alice Salomon, tam olarak bu durumdaydı. Solomon, 1932 yılında 60. yaş gününde sosyal hizmet alanında yaptığı çalışmalar nedeniyle, Berlin Üniversitesi tarafından fahri tıp doktorası ödülüyle onurlandırılmıştı. Kısa bir süre sonra, 1933'te tüm kamu görevlerinden uzaklaştırıldı ve 1937'de Gestapo tarafından Almanya'dan sınır dışı edildi. 1939'da Alman vatandaşlığı ve doktor unvanı da iptal edildi. Sürgüne giden yol, onu İngiltere üzerinden otobiyografisini yayımlamaya çalıştığı ABD'ye götürdü. 1945'ten itibaren ICW ve Uluslararası Sosyal Okullar Komitesi'nde onursal başkanlık yaptı. 1948'de New York'ta öldü.

1904'te Bertha Pappenheim (1856-1936) tarafından kurulan Yahudi Kadınlar Birliği, 1933'te dört yüz otuz derneğe üye yaklaşık elli bin kadından oluşuyordu. Pappenheim özellikle kız çocuk ticaretiyle mücadele ediyordu, Neu-Isenburg'da "tehlikedeki" kızlar için bir yurt kurmuştu, Dünya Yahudi Kadınlar Federasyonu başkanlığı yapmıştı ve çok sayıda yayını vardı. 1933'ten sonra dernekte üstlendiği görevleri Ottilie Schönwald (1883-1962, 1938'e kadar JFB başkanı), Hannah Karminski ve Cora Berliner gibi kendisinden genç kadınlara bıraktı. Ancak Yahudi toplumunun 1933'ten sonra da Almanya'da kalmasının mümkün olduğuna inanmıştı. Nürnberg Yasaları 1935'te yürürlüğe girdikten ve Gestapo tarafından sorguya çekildikten sonra yanıldığını itiraf etti. Pappenheim 1936'da öldü. Onun ölümünden sonra, geri kalanların aklındaki en önemli mesele, ne yapıp edip bu ülkeden uzaklaşmayı örgütlemektir. Yahudi evlerinde iş bulmaları nispeten kolay olduğu ya da yaşlı ebeveynlerine bakmak zorunda oldukları için, başlangıçta çok az sayıda kadın göç etmeye karar vermişti. Sürgün ülkelerindeki erkek fazlalığı göze batmaya başlayan bir konu hâline geldiğinde, *Almanya Yahudiler Birliği* gibi göç konusunda faaliyet gösteren Yahudi örgütleri politikalarını değiştirdiler. Kadınlar ev ekonomisine ait mesleklerde yeniden eğitime teşvik edilmeye başlandı. 1938'deki Kasım Pogromu'ndan sonra, JFB gibi Yahudi dernekleri kendilerini feshetmeye zorlandı. Hannah Karminski (1897-1943) ve 1933'te kamu hizmetinden kovulan ekonomi profesörü Cora Berliner (1890-1942), hâlâ sosyal yardımla ilgilenmeye ve örgütlü kalmaya devam ettiler. Göç etme fırsatına sahip olmalarına

rağmen, kader arkadaşları için endişe duyarak Almanya'da kalmaya karar verdiler. 1942 yılında Berliner Minsk'e, Karminski de Auschwitz-Birkenau toplama kapına gönderildi. (Kaplan 1981, s. 148-152)

Yahudi olmamasına rağmen, uluslararası alanda tanınan bir cinsiyet reformcusu, pasifist ve gazeteci olarak Helene Stöcker de nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmesinden hemen sonra Gestapo'nun⁵ hedefi hâline gelmişti. Stöcker, Reichstag Yangını'ndan sonra Berlin'den ayrılmış, İsviçre, İsveç ve Sovyetler Birliği üzerindeki zahmetli ve hastalıklarla dolu bir yolculuktan sonra, 1941 yılında ABD'de başını sokacağı bir yer bulmuştu. Bu kadın da 1937'de vatandaşlıktan çıkarıldı. Sahip olduğu her şeye Gestapo tarafından derhal el konuldu. 1943'te New York'ta -uzun süren bir hastalık ve yoksulluk döneminden sonra- öldüğünde, geride bir göçmenin zorluklarla dolu on yıllık hayatını bırakmıştı. (bkz. Stöcker 2015)

Uluslararası Kadınlar Birliği'nin (IFFF) birçok üyesi, Reichstag Yangını sonrasında hemen tutuklandı ve takibata uğradı. Umutsuzluk, Frida Perlen gibi bazı isimleri intihara sürükledi. Anita Augspurg ve Lida Gustava Heymann, 1933'te yurt dışına yaptıkları bir geziden Almanya'ya hiç geri dönmediler ve politik durumu gerçekçi bir şekilde değerlendirdikten sonra İsviçre sürgününe karar vererek önce Cenevre'ye, sonra da Zürih'e yerleştiler. Eskiden üst sınıfların hayat tarzına alışkın bu kadınlar artık kendileriyle aynı şekilde düşünen kadınların desteğine muhtaç olarak yaşıyor ve giderek kötüleşen sağlık durumlarının elverdiği ölçüde Uluslararası Kadınlar Birliği ağında "dünya vatan-daşı" sıfatıyla çalışıyorlardı. Bu iki iyi arkadaş aynı yıl içinde, 1943'te, 86 ve 75 yaşlarında hayatlarını kaybettiler. (bkz. Kinnebrock, 2005)

Nasyonal sosyalistlerin "eski kadın hareketine" yönelik saldırılarına verdiği cevaplarda Gertrud Bäumer eleştirilere ağır pek aldırmış etmemiş, *Die Frau* 1933/34 (40, 385) dergisinde yayımladığı "Alman Devrimi'nde Kadın Hareketinin Durumu ve Görevi" başlıklı makalesinde, 1932'de *Die Frau*

5 Nazi Almayası ve Alman işgali altındaki Avrupa'da bulunan gizli polis teşkilatı. (e.n.)

im deutschen Staate [Almanya'da Kadın] kitabında daha önce ifade etmiş olduğu yıkıcı siyasi kayıtsızlığı tekrarlamıştı: "(...) son tahlilde, ister parlamenter, ister demokratik, ister faşist bir devlet olsun, kadınların sınıflandırılması sorunu söz konusu olduğunda, devletin yapısının hiçbir önemi yoktur." Yine de Bäumer Nisan 1933'te "Profesyonel Sivil Hizmet Restorasyonu Yasası" uyarınca İçişleri Bakanlığı'ndaki müşavirlik görevinden alındı ve kesintiye uğratılan emekli maaşıyla kendini yazmaya adanmıştı. Her yıl konularını genellikle Orta Çağ'dan ve Hristiyanlık döneminde kadınların durumundan alan tarihi romanlar ve kitaplar yayımladı. 1935 yılında çok satan *Adelheid, Mutter der Königreiche* [Adelheid, Krallıkların Annesi] kitabının Wehrmacht [Nazi Ordusu] için özel baskısı yapıldı ancak aynı kitap 1945'ten sonra basılan ilk eserlerden biri oldu. BDF'nin dağılmasından sonra bile Bäumer'in 1944'e kadar yayımlamayı başardığı *Die Frau* dergisinin her bir sayısının basılması, bir öneceğine göre daha zor oluyordu. Gerçi 1935 ve 1937 yılları arasında editörlükten kısa bir süre için uzaklaştırılmış olmasına rağmen, yine de içerik ve yazarlar üzerindeki kontrolü elinde tutmayı başarmış, nasyonal sosyalist kadınlara yer vermiş, kendisi de dış politika ve savaş konularında nasyonal sosyalist genişleme politikasına aykırı olmayan yayınlar yapmıştı. Derginin varlığını sürdürmesinin önemli olduğuna, bu sayede kadın hareketine bilgi verecek en az bir yayın organının varlığını sürdürdüğüne inanıyordu. Ancak bu tutum iki tarafı keskin bir bıçak gibiydi çünkü bu yayın hem "nasyonal sosyalistlerin dış ve iç politikadaki imajına hizmet ediyor hem de etkili bir muhalefet yapamıyordu." (Schaser 2000, s. 304) 1946 yılında yayımladığı "Der neue Weg der deutschen Frau" [Alman Kadınının Yeni Yolu] yazısında "nasyonal sosyalist erkek devleti"ni karanlık cümlelerle yermesine rağmen, bu konuda kendi katkılarını ve siyaseten riskli rolünü görebilmeyi başarmış değildi.

Savaş Sonrası İlk Dönem

Bir sıfır noktası olmadığı gibi, "enkaz kaldıran kadınlar" (İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da enkazı kaldırmaya yardım ettiği söylenen kadınlar) da yoktu, sadece bir-

birinden son derece farklı yaşam koşulları ve üzücü deneyimler vardı. Yenilgi sonrası kaos yaşanıyordu, şehirler ve yollar yıkılmıştı, on iki milyondan fazla insanın kaçmasından, kovulmasından ve önceki sosyal yapının dağılmasından sonra, hayatta kalma söz konusu olduğunda, yeniden başlangıç için her zaman olduğu gibi “kadınlar” bel bağlanmıştı. Savaştan sonraki ilk yıllarda, Üçüncü Reich’den geriye kalan dört işgal bölgesinde, gerçekten de kadınlar çoğunluğu oluşturmaktaydı. Yedi milyon fazla “kadın” olması, onlara özel görevleri meşrulaştırmak amacıyla sık sık vurgulanıyordu. Bu durum, “Kadınlar Almanya’da hayatın yeniden yapılandırılmasında etkin bir rol oynamaya başladılar. Kadınlara özgü güçleriyle sadece yeni bir şey değil, içinde kadınların daha fazla bulunduğu, daha güzel bir şey yaratmayı istiyorlar...” benzeri kupürlerle gazetelerde okunabiliyordu. (*Rheinische Post*, 20.4.1946) “Bunu yapmak zorundayız” özgüveni, bir kez daha kadınların dünyaya daha “insani” bir çehre kazandırmak konusunda özel bir yetenekleri olduğu varsayılan geleneksel rol dağılımına dayanıyordu. Üstelik bu sadece mağlup Almanya’da böyle değildi; 1947’de Anneler Antlaşması’nın imzalanmasını sağlayan *Dünya Anneler Hareketi* (Mouvement Mondial des Meres), Amerikalı gazeteci Dorothy Thompson tarafından başlatılan *Bütün Uluslardan Annelerin Dünya Örgütü* [World Organization of Mothers of All Nations] (W.O.M.A.N.), dünyada barış özleminin ne kadar büyük olduğunu ortaya koyuyordu. (bkz. Wischermann ve diğerleri 1993)

“Yeni atılımı” başlatanlar esas olarak “eski” kadın hareketi temsilcilerinden, 1933 öncesi kadın hareketiyle ilişkili kadın politikacıların yanı sıra, takibattan ve Nazi hapishanelerinden kurtulmayı başaran SPD ve KPD üyesi kadınlardı. Seyahat ve iletişimin tüm zorluklarına rağmen, kadın hareketinin “eski muhafızlarının” birbirleriyle ne kadar çabuk temas kurmuş oldukları çok şaşırtıcıdır. Bunlar arasında BDF’nin son başkanı Agnes von Zahn-Harnack, Dorothee von Velsen, Emmy Beckmann, Marie-Elisabeth Lüders ve ayrıca Gertrud Bäumer de vardı. İşgal kuvvetleri tarafından siyasi açıdan dürüst ve dirençli biri olarak tanınan Zahn-Harnack, İngiltere’de gerçekleşecek bir toplantı vesilesiyle 1946 yılında Alman Kadın Hareketi’ni yurt dışında

temsil eden ilk kişi oldu. Kendisi “yeni bir bilinç ve eylem için kadınları toplamak üzere” 1945 ilkbaharında önce Wilmersdorf Kadınlar Derneği’ni, sonra da 1945 Berlin Kadınlar Birliği’ni kurmuştu.

Barış girişimleri çerçevesinde Doğu ve Batı Almanya’da-ki Internationalen Friedensliga für Frieden und Freiheit [Uluslararası Barış ve Özgürlük Birliği] temsilcileri yeniden bir araya gelmişti. Aralarında Stuttgart Kadınlar Birliği eski ve yeni başkanı, 1950’ye kadar Baden-Württemberg eyalet meclisi üyesi Anna Haag (1888-1982) ve 1939’da sürgünden döndükten sonra Naziler tarafından ölüm cezasına çarptırılan, ancak İngiliz birlikleri tarafından kurtarılan Magda Hoppstock-Huth (1881-1959) da bulunuyordu. Hoppstock-Huth, Hamburg’da IFFF grubunu yeniden inşa etti ve SPD delegesi sıfatıyla ilk meclis üyesi oldu. Ancak işgal bölgeleri arasındaki bağlantıları nedeniyle, Batı’daki pasifistlerce kısa sürede komünist işbirlikçisi olduğuundan kuşkulanıldı ve durumu giderek zorlaşmaya başladı.

“Eski muhafızların” yanı sıra, yeni kurulan partilerde faaliyet gösteren ve resmi dairelerde çalışan “yeni” kadınların da grupları vardı. Frankfurt Kadın Komitesi’nde Hessen Kadın Radyosu başkanı olarak etkin rol oynayan Gabriele Strecker (1904-1983), bu kadınlara örnek verilebilir. Bir diğer önde gelen kadın, 1946’da Hannover hükümet başkanlığına atanan, Alman Kadın Kulüpleri’ni kuran Batı bölgelerindeki Kadın Komiteler Birliği’ni yöneten Theanoltte Bahnisch (1899-1973) idi. “Süfrajetlikle hiç ilgim olmaz!” sloganı, Bahnisch’in kadınları gündelik sorunlarından yakalamakta kullandığı slogandı ve onlara şunu vadediyordu: “Biz -erkek dilinde söylemek gerekirse- kamusal yaşamda bir güç faktörü değil, daha ziyade bir ‘düzenleyici faktör’ olmak istiyoruz.” (Gerhard 1993, s. 19)

İngilizlerin ve Amerikalıların kadınlar üzerinde demokratik düşünceyi hedefleyen “yeniden eğitim” programları kullanmaları, tek tek kadınları veya kadın örgütlerinin birliğini desteklemeleri gibi, Sovyetler de kendi nüfuz alanlarını güçlendirmenin ve doktrinlerini yaymanın bir parçası olarak Sovyet İşgal Bölgesi’nde anti-faşist kadın komiteleri kuruyor ve mevcutları destekliyordu. Bu, kadın politikası-

nın Doğu-Batı çatışması bağlamında giderek daha fazla yer aldığı anlamına geliyordu. Mart 1947'de, Berlin'de toplanan Alman Kadınları Barış Kongresi'nde, Almanya Demokratik Kadın Birliği (DFD) kuruldu ve "işçi sınıfının ve partisinin kadınları, burjuva demokratik partilerin kadınları ve eski burjuva kadın hareketinin yeniden inşaya katılmak isteyen güçleri" birlikte çalışmak durumundadır açıklaması yapıldı. Kongreye Sovyet İşgal Bölgesi'nden yaklaşık sekiz yüz kadın, Batılı Devletler İşgal Bölgeleri'nden yüz dört kadın ve yabancı konuklar hazır bulunuyordu. Ancak bundan kısa bir süre sonra, Mayıs 1947'de Bad Boll'da işgal bölgeleri arasında yapılan ilk buluşmada, Nazi geçmişleri nedeniyle tutuklanan kadınların vaktinden önce serbest bırakılmalarının iyi olup olmayacağı konusunda birçok fikir ayrılığı yaşandı. Theanolte Bähnisch yönetiminde ve İngiliz işgal güçlerinin baskısı altında, Doğu Alman temsilcileri neredeyse söz bile alamadılar. 1948'de Frankfurt'ta yapılan bir sonraki işgal bölgeleri arası kadın kongresinde, doğu işgal bölgesinden konuşmacıların katılımına izin verilmedi.

Temmuz 1948'deki üç Batılı işgal kuvvetinin, kurucu bir ulusal meclis toplanması çağrısı yapmasının ve bir işgal statüsü ilan etmesinin ardından, Meclis Konseyi 1 Eylül 1948'de Bonn'da Herrenchiemsee'de hazırlanan taslak anayasa hakkında görüşmek üzere toplandı. Burada "anayasanın dört annesinden" biri Elisabeth Selbert (1896-1986), bugüne kadar değerini koruyan hizmetlerde bulundu. Hukukçu ve SPD milletvekili Selbert, anayasanın eşitlikle ilgili maddesinin artık Weimar anayasasında olduğu gibi yalnızca vatandaşlık eşitliğini ifade etmediğini ve artık "prensip olarak" ifadesiyle sınırlandırılmaması gerektiğini, bunun yerine "yasa koyucu için emredici bir görev" olarak telakki edilmesi konusunda ısrar etti. "Erkek ve kadınların eşit haklara sahip olması" önerisinin -Anayasa Madde 3, Paragraf 2-uzun ve zorlu tartışmalardan sonra kabul edilmesi, sadece Selbert'in pes etmemesine ve zekâsına değil, aynı zamanda kadın komiteleri ve kadın birlikleri tarafından oluşturulan ve Selbert'in kişisel çabalarıyla mobilize edilen siyasi kamuoyuna da bağlıydı.

Nasyonal sosyalistler tarafından adına leke sürüldüğü için katılımcıların "hareket" terimini kullanmaktan kaçın-

dığı 1945 sonrası “kadın uyanışı”, politik istikrarın sağlanması, partilerin ve kurumların inşa edilmesiyle sessizleşti. Ekim 1949’da Batı Almanya’daki sivil kadın derneklerinin birleşmesinden sonra kurulan Alman Kadın Çemberi (DFK), kendisini BDF’nin ardıl örgütü olarak görmesine rağmen, bu pek de uygun bir tabir değildi. Bu örgüt, halkın eğitimi görevini, parlamento öncesi alanda bir lobi faaliyetiyle birleştiren nispeten küçük bir gruptu. Ancak bu yine de Batı Alman kadın örgütlerini uluslararası alanda temsil etmek ve örneğin 1951’de Uluslararası Kadınlar Konseyi’ne (ICW) kabul edilmek için yeterliydi. Alman kadın örgütlerinin uluslararası alanda önemlerini ne ölçüde yitirmiş oldukları, 1954 yılında büyük bir ön tartışma olmaksızın, müzakereler ve yazışmalar için üç resmi dil olan İngilizce, Fransızca ve Almancanın, tüzükte yapılan bir değişiklikle sadece iki resmi dile indirgenmesi esnasında, acı verici bir şekilde fark edildi.

V. "YENİ" KADIN HAREKETİ

"Kadın hareketi esasen amacına ulaştı. Artık 'kadın sorunu' yok, sadece kadın sorunları var" diyordu Gabriele Strecker, *Frausein-heute* [Kadın olmak-Bugün] adlı kitabında. Ayrıca şunu da ekliyordu: "Erkek ve kadın cepheleri, epeydir yerini uzun süreli bir eş olma ilişkisine bırakmış durumda. Aile ve bununla birlikte kadının dişilik rolü, yeniden keşfediliyor." (1965, s. 67) Bu, kuşkusuz, Stecker ile aynı dönemde yaşayanların çoğunun, 1950'lerde geleneksel bir toplumsal cinsiyet düzeninin "normallüğünde" özel hayatlarını yeniden düzenleyen erkek ve kadınların görüşüydü. Bu "sağduyu" aktif bir aile politikası (1953'ten 1962'ye kadar görev yapan ilk aile bakanı Wuermeling'in kimlik kartı olarak anılıyordu) tarafından desteklendi ve psikolojiden sosyolojiye ve tıba kadar, uzmanlar tarafından da bilimsel olarak desteklendi. Tüm bu felaketlerden sonra, savaş sonrası Alman ailesi "sığınacak son güvenli sosyal liman" olarak "olağanüstü direnme gücünü" ispat etmişti (bkz. Schelsky, 1954), geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin restorasyonu ve baskın hayat tarzı olarak küçük ailenin varlığı, hayat şartlarının "normalleştiğinin" kanıtıydı. Aslında -aile sosyolojisi tüm Batılı sanayileşmiş ülkelerin geçmişine böyle işaret ediyor- 1950 ile 1965 yılları arasında daha önce görülmedik sayıda küçük aile kurulmuş, çok fazla evlilik yapılmış, boşanma ve evlilik dışı çocuk sayısı azalmıştı. (Nave Herz, 1993) Ancak kadınların konumu bakımından ekonomik mucize yılları, onarıcı ve baskıcı olarak nitelendirilebilir. Yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde ve savaşa katılan diğer ülkelerde, hem özel hayatta hem de iş piyasasındaki koşulların "normalleştirilmesi"nin ataerkil davranışların restorasyonuna yol açtığı ve siyaset, ekonomi ve kültürde "yeniden-erkeklik"le ilişkilendirildiği ortaya konulmaktadır. (Moeller, 1998) Kendilerini Almanları yeniden demokrasi düşüncesine kazandıracak siyasi misyonerler olarak gören Amerikalı kadınlar da, 1950'li yılların ABD fe-

minizmini, bir denizci metaforu olan "durgunlukta hayatta kalma"yla ("Survival in the Doldrums"; Rupp/Taylor 1990), kadın hareketinin 'uzun dalgaları' olarak tanımlıyorlardı. Ancak az sayıdaki seçkin kadın hakları aktivistinin, bu geçiş döneminde ileride kadın hakları konusunda daha fazla talepte bulunmanın yolunu yaptıklarını da vurguluyorlardı.

Feministlerin 1920'lerden beri Amerikan anayasasında bir Equal Rights Amendment [Eşit Haklar Değişikliği] (ERA) için boş yere mücadele ettikleri ABD'den farklı olarak, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde (AFC) yaşayan kadınlar 1949'dan bu yana Anayasa'nın 3. madde 2. paragraf uyarınca, özel hukuk da dâhil, hukukun bütün alanlarında eşit haklara sahip olduklarına dair güvence almışlardı. Ancak Batı Almanya Meclisi özellikle aile hukukunda anayasanın 3. maddesini uygulamaya koymak için öngörülen 1953 tarihini fazlasıyla aşmıştı; Anayasa'nın 7. maddesinin eşitlik öngördüğü ve bu maddenin derhal yürürlüğe girmesini öngören ve bunu siyasi propaganda malzemesi olarak da kullanan DDR'de (Almanya Demokratik Cumhuriyeti) ise durum farklıydı. Çünkü ancak 1957'de kabul edilebilen Batı Almanya eşitlik yasasında bile, eşitlik hâlâ evli ev kadınlarına yasal ayrıcalıklar öngörüyor ve hem sosyal mevzuat hem de vergi yasası alanında ailenin geçimini sağlayan erkek modeli bir standart olarak korunuyordu. Eşitlikçi bir evlilik modeli temelinde aile hukuku reformu, ilk kez 1977 yılında uygulandı.

Anayasa maddeleriyle gerçeklik arasındaki çelişkiler, 1960'lı yıllarda giderek daha fazla konu edilmeye başlanmıştı. Federal Hükümet'in 1966 yılında yüzden fazla uzman ve bilim insanının katılımıyla hazırladığı *Kadınların İş, Aile ve Toplumdaki Konumu* konulu raporda "günümüzde (kadınlara) yöneltilen çok çeşitli beklentiler" ayrıntılı olarak tartışılmıştı. Yapılan durum değerlendirmesinde rapor büyük ölçüde geleneksel cinsiyet rollerine sadık kalmış, "kadının fiziksel, zihinsel ve duygusal özellikleri açısından anneliğe yönelmiş olmasını" öngörmüş ve milyonlarca "çalışan annenin evde bıraktığı çocuğa" dikkat çekilerek "anne istihdamının etkileri" çok sorunlu bir olaymış gibi gösterilmişti. Bununla birlikte, kadınların omuzlarındaki çifte yük sorununu çözmek için Alva Myrdal ve Viola Klein'a (Myrdal/

Klein 1962) dayanan ve kadınlara çocuğun büyümesinden sonra mesleğine geri dönebileceğini vadeden bir program geliştirmişti. Bu “kadın raporu” toplumda beklenmedik ölçüde bir yankı uyandırmış ve sol liberal koalisyon tarafından sosyo-politik reformların gerçekleştiği sonraki dönemde -ABD’de J. F. Kennedy emriyle kaleme alınan 1963 “Commission on the Status of Women” raporuyla karşılaştırılabilir- önerilen tedbirler yetersiz bulunduğu için, yeni bir hareketlenme için zemin teşkil etmişti.

Gerçekten de Deutschen Frauenring [Alman Kadın Çemberi] 1969 öncesinde Batı Alman kadın örgütleri için bir çatı örgütü olarak kabul görmeyi başaramamıştı. 1951’de işgal kuvvetlerinin mali ve politik desteğiyle kurulan *Kadın Sorunları Bilgi Servisi Derneği*, Alman kadın hareketi tarihinde ilk kez sendikacı, sosyal demokrat, mezhep temelli ve burjuva kadın gruplarının işbirliğini mümkün kılmış, farklı siyasi görüşlerden kadın derneklerini bir araya getirmiş olan, gevşek bir yapıya sahip bir örgüttü. Bu *Bilgi Servisi*, ortak bir program öngörmeden, varlığını bugün bile sürdüren aylık bir bülten yayımlıyordu: *Kadınlar İçin Bilgiler*. Bu bülten, 1980’lerden sonra, yeni feministlerin etkisi altında, tasarımı ve içeriğiyle kadınlık politikalarının ilgi alanlarının çeşitliliğini belgeleyen bir dergiye dönüştü. Ancak 1960’ların sonunda beş milyona ulaşan örgütlü kadın üyesiyle övünen Bilgi Servisi, toplumda pek az tanınır olmuştu. Feministlerin yeni ve radikal taleplerine tepki olarak, kadın dernekleri 1969’da örgütlenme biçimini değiştirdi ve bir *Alman Kadın Konseyi-Alman Kadın Dernekleri Federal Birliği* ve *Kadın Karma Dernekler Grubu* çatısı altında birleşti. Kendini “kadınlar için lobi” olarak adlandıran DFR, 2017 yılında meslek birlikleri, mezhep temelli dernekler, parti ve sendikaların kadın grupları ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da dâhil olmak üzere elli dokuz kadın kuruluşunu kapsıyordu ve yaklaşık on iki milyon üyesi vardı.

Yeni Bir Kadın Hareketinin Başlaması

Yurt dışından gelen birçok itici gücün teşvik ettiği “yeni” kadın hareketi, 1960’ların sonlarında ortaya çıktı. Bu hare-

ket, 1960'lardaki restoratif siyasi iklime, yeniden silahlanmaya ve nükleer silahlara, muhafazakâr-otoriter unutma siyasetine isyan eden, tabiri caizse, işgal güçleri tarafından dayatılan Batı Alman demokrasisini kendi g  c yle aşağıdan inşa etmeye, yaşayan bir demokrasiye dönüştürmeye çalışan yurttaş hakları ve protesto hareketlerinin bir parçasıydı. Yeni sosyal hareketler böylelikle Almanya Federal Cumhuriyeti'ni ve kurumlarını, özellikle de sivil toplum çevresini köklü bir şekilde değıştirdi. Kadın hareketi kendisini her şeyden önce "yeni" ve açıkça " zerk" görüyordu çünkü kadın dernekleri yerleşik, geleneksel ve uysal politikalarından kasıtlı olarak uzaklaşmıştı, diğ r yeni sosyal hareketler gibi sadece mevcut sistemde eşitlik ve katılımı değış, yeni bir toplumu inşa etmenin yanı sıra, siyaseti ve siyasi katılım biçimini de değıştirmeyi amaçlıyordu. Yerleşik kadın politikasının karşılaştırması ve eleştirisinde "feminizm" terimi de Almandada sıradanlaştı ve toplumun tüm alanlarını kapsayan radikal anlamını aldı.

Protestocu "solcularla", bilhassa  ğrenci hareketiyle aralarındaki siyasi benzerliklere rağmen, kadınların kendilerine ait, münferit bir hareket başlatmasının bir zorunluluk olduğu, 1789'dan beri yaşanan tarihsel deneyimlerin de doğrulağığı üzere, bir kez daha kanıtlanmıştı. Çünkü  ocuk meselesi ve "kadınların tabi olduğu özel sömürü ilişkisi" (Sander, *Frauenjahrbuch* 1975, s. 10 ve devamı), "solcu" yoldaşlar tarafından da görmezden geliniyordu. Bu yeni dönüm noktasının ve  ğrenci hareketinden ayrılmanın sinyali, efsanevi bir domates atışıyla verilmişti. 1968'de Frankfurt'ta toplanan Alman Sosyalist  ğrenciler Birliğı (SDS) Delegeleri Konferansı'na katılan kadınlar, Helke Sander'in yaptığı konuşmayı erkek yoldaşların hiç dinlemediğini fark ettiklerinde, bir sonraki erkek konuşmacının domates yağmuruna tutulduğu bir karmaşa yaşanmıştı. Ulrike Meinhof, *Konkret* [Somut] dergisindeki köşe yazısında "erkek yoldaşların akıllarının başlarına az da olsa gelmesi için, katarlar dolusu domatesin kafalarına atılması gerekiyor" yorumunu yapmıştı. (1968, No. 12, s. 5) Sonra, Berlin'de olduğu gibi, çeşitli şehirlerde sadece öğrencilerin değış, ev hanımlarının ve öğretmenlerin de katıldığı kadın konseyleri ( rneğ n Frankfurt'ta) ve kadın grupları oluşturuldu.

Ancak kadın hareketinin öğrenci ve üniversite ortamının dışına çıkması, Ceza Kanunu'nun kürtajla ilgili 218. maddesinin kaldırılmasına yönelik kampanyayla gerçekleşti. 1971 tarihli *Der Stern* dergisinde, aralarında ünlülerin de bulunduğu 374 kadın açıkça ilan etmişti: "Ben de kürtaj oldum!" Bu gelişme, aniden kabaran bir dayanışma dalgasının üzerinde, kadınların cinsiyet rolüyle ilgili diğer tüm sorunlar için geniş bir kamuoyu yarattı. Fransa'da düzenlenen ve buna benzeyen bir kampanya örnek alınmış ve Paris'te gazeteci olarak çalışan Alice Schwarzer tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'ne taşınmıştı. "Eylem 218" sloganıyla ülkenin her yerinde Amerikan "consciousness raising groups" modeline uygun olarak kadın rolünün getirdiği kısıtlamaların, dezavantajların, kadına yönelik bireysel ve yapısal şiddetin kişiye özel bir kader olmayıp, üzerinde açıkça tartışılması ve değiştirilmesi gereken politik bir konu olduğunu savunan bir "ortak öğrenme süreci" başlatan (bkz. *Frauenjahrbuch*, 1975) kendini tanıma grupları oluşturulmuştu. Hamileliğin sona erdirilmesinin cezai işleme tabi olmasına karşı düzenlenen kampanyalar, tüm yeni feminist hareketlerde kadın cinselliğinin kontrolü ve görevlendirilmesi için örnek teşkil ediyordu. Cinsiyetler arası ilişkilerde kişisel bağımlılıktan kurtuluşu ve devlet vesayeti arasındaki bağlantıyı belirginleştiren bir "yaralı nokta"yı ifade ediyordu. Amerikan Yurttaş Hakları Hareketi'nden devralınan "özel olan siyasidir" sloganı, yeni kadın hareketinin söylemlerini belirleyen bir yorum çerçevesi olarak kabul edilmişti.

İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İtalya'da da neredeyse aynı anda geniş bir seferberliğe neden olan bir diğer kampanya, cinsiyete özgü iş bölümü sorununu ele alıyor, stratejik olarak *Ev İşleri İçin Ücret* talebinde bulunuyordu. Ev işlerinin değerini artırma ve karşılığında ödeme alma hedefinin yanlış bir strateji olduğunu düşünenler bile, kendi yaşadıkları deneyimlerden ötürü, ev işlerinin bir iş olarak kabul edilmesi konusunun kendileriyle ilgili olduğunu, cinsiyete özgü dezavantajların ve hiyerarşik güç ilişkilerinin kilit noktası olduğunu düşünüyorlardı. Böylece cinsiyet ilişkilerindeki çok doğal oldukları varsayılan birçok şey, aniden sorgulanmaya başlanmıştı. Ücretle ev işleri arasındaki ilişkiye dair, Marx'ın teorisi ve bu teorinin üretim

ve yeniden üretim arasında yaptığı ayırmadan kışkırtılan hararetli tartışmalardan, kadınların aile ve işyerlerindeki konumlarının, devlet ve toplumdaki konumlarında olduğu gibi, standartlaştırılmış iş bölümü tarafından kesin surette belirlendiği anlaşıyordu. Bununla bağlantılı olarak, kadın ve cinsiyet araştırmaları tarafından yapılan analizlerde, sadece dar anlamda iş ya da ev işi yapmakla kalmayıp her şeyden önce eğitim ve "ilişkiye dayalı çalışma", "aşka dayalı çalışma" ve dolayısıyla "fiziksel, duygusal ve cinsel anlamda sosyal işgücünün üretimi ve yeniden üretimi" anlamına gelen çalışma kavramının genişletilmesi öneriliyordu. 1970'lerde jargon bu şekildeydi. Bugün bu mesele "care" anahtar kelimesine bağlı olarak sosyal yardım, yaşlılık bakımı ve başkaları için koruma anlamında ele alınmaktadır. Esasen, ailede ve işgücü piyasasında iş bölümü, cinsiyet sorununda çözülmemiş temel problemi olarak varlığını sürdürmektedir.

Buna göre, yeni feminizm en başından beri sorunları tanımlaması ve yaptığı tartışmalar bakımından uluslararası bir hareketti. Batı Alman kadınları, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Büyük Britanya'da aynı adı taşıyan *Women's Liberation Movement*'ın (Women's Lib) [Kadın Özgürlük Hareketi] sansasyonel eylemleri (1968'de New York'ta sut-yenlerin herkese açık şekilde yakılması gibi), Hollanda'daki Dollen Minnas'ın isyanı veya Fransa'daki *Mouvement de Liberation des Femmes*'in (MLF) "miras alınan devrimci tarzı" tarafından teşvik ediliyordu. (Picq 2011, s. 424) Medyalar üzerinden çeşitli ülkeler ve feminizmler arasında, bir kısmı Simone de Beauvoir'ın gerçekte 1949 tarihli, ancak Almanca kısaltılmamış baskısı ancak 1968'de yapılan *İkinci Cins'i*, Kate Millett'in *Cinsel Politika'sı* (1971) ve Shulamith Firestone'un *Kadınların Kurtuluşu ve Cinsel Devrim'i* (1975) gibi çok satanlar arasına giren kitaplar ve metinler dolaşıyordu. Alman bağlamında en çok okunan, cinsel tabuları kıran ve cinsiyet ilişkilerini, güya tam olarak kurtarılmış bir cinselliğin işareti altında bir güç ilişkisi olarak teşhis eden diğer kitaplar şunlardı: Alice Schwarzer'dan *Der kleine Unterschied* [Küçük Fark] ve Verena Stefan'dan *Häutungen* [Deri Atmalar]; her ikisi de 1975'te basılmıştı. Sonradan "edebi feminizm" olarak adlandırılacak olan DİD'R'li Maxi Wander,

Christa Wolf ve Irmtraud Morgner gibi kadın yazarların metinleri, Batı Almanya'da sistemi aşan feminist özgüvenin yaratılmasına katkıda bulundu.

Kamu ve Projeler

1970'lerde birçok şehirde daha fazla seferberlik için aktarım noktası ve döner platform olarak hizmet veren kadın merkezleri, danışma merkezleri, kadın sağlığı ve doğum merkezleri kurulmuştu. Kadın hareketinin o dönemde topluma ulaşmış olması, bir karşı kültür anlamında da bir halk hareketi yaratmış olması, hem kadın kitapları satan çok sayıda kitapçının, kadın dergilerinin ve kadın yayıncıların varlığından hem de önde gelen yayınevlerinin programlarına kadın edebiyatını dâhil etmesinden anlaşılabiliyordu. Ayrıca üniversitelerde, halk eğitim merkezlerinde ve eğitim kurumlarında kadın seminerleri düzenleniyordu. 1973 ve 1980 arasında yayımlanan yaklaşık dört yüz süreli yayın arasında, *Courage* (1976-1984) ve *Emma* (1977'den günümüze), oldukça farklı siyasi yönelimlerin ve hedeflerin oluşturduğu yüksek tirajlı ulusal dergilerdi. *Courage* genellikle öğrenci, akademisyen ve sol çevrelerden gelen yazarlar tarafından kolektif bir şekilde çıkartılırken, *Emma* en başından beri Alice Schwarzer'in yayın organıydı. Schwarzer, bir gazeteci ve kavgacı feminist prototipi olarak sadece dergisinin feminizmine değil, Federal Almanya feminizmine de damgasını vurmak istiyordu. Bu durum onun rolünü abartmasına ve tabandan demokratik yönelimin karşısında provokatif olmasına neden oldu ancak *Emma* yine de feminist kavramların geniş okuyuculara özellikle erkek okuyucular arasında da yaygınlaştırılmasına ve aktarılmasına önemli ölçüde katkıda bulundu.

Üniversitelerin dışında, bütün kadınlara yönelik olarak yapılan etkinliklerin etkisi de büyük oluyordu. Örneğin, Berlin Özgür Üniversitesinin Yaz Üniversiteleri tarafından 1976'dan beri her yıl düzenlenen *Tarihçi Kadınlar Buluşmaları* ya da 1979'da Dortmund'da Ruhr bölgesinde yaşayan kadınların gündelik sorunlarını ve hayat koşullarını ele alan, beş binden fazla kadının katıldığı *Bölgedeki Kadın Forumu* gibi. Yeni geliştirilen eğlence ve sosyalleşme kültürü, kadın

festivalleri, kadın tiyatroları, kadın kafeleri ve kadın meyhaneleri "biz duygusu"nu güçlendirmiş, kolektif bir kimlik için yeni hareket alanları ve ortamları yaratmıştı. Kadınlar, artık erkekler olmadan meyhaneye ya da sinemaya gitmek, yalnız yolculuk etmek gibi eskiden korkutucu olan şeylerin, artık eğlenceli olmaya başladığını söylüyorlardı. Bu arada feministlerin kendilerini bulma çabası içinde başlangıçta erkekleri zorunlu, hatta bazen kaba bir biçimde dışlamaları, hiç de hoş karşılanmıyordu -üstelik sayısız erkek kulübünün, eskiden beri olduğu gibi siyasette, ekonomide ve sosyal alanlarda sadece erkeklere ait sayısız mekânın olmasına rağmen.

Batı Alman kadın hareketinin bir amblemi olarak, projelerde çalışma, kadınların dayanışma içinde olabileceği bir eylem ve örgütlenme biçimi ortaya çıktı. Hayal gücüyle ve çok az parayla düzenlenen birçok kendi kendine yardım projesi arasında, şiddet görmüş kadınlar için sığınak olarak kadın evlerinin kurulması en sürdürülebilir projeydi. Yeni kadın hareketinin gündeme getirdiği temel konu, *kadına yönelik şiddetin* bir skandal hâline getirilmesi, cinsiyet ilişkilerindeki çeşitli doğrudan ve yapısal şiddet biçimlerinin kanıtıydı. Mart 1976'da dünyanın her yerinden kadınların Brüksel'de bir araya gelerek hem tanık oldukları hem de bizzat maruz kaldıkları şiddeti fotoğraf ve film materyallerinin yardımıyla anlattığı *Uluslararası Kadına Yönelik Şiddet Mahkemesi*, Federal Almanya basınında çok geniş bir şekilde yer aldı. Mahkemenin kapanış oturumunda, hem kadınlara yönelik doğrudan kişisel saldırıları hem de topluma var olan, ancak ince ve görünmez yapısal şiddeti kapsayan feminist bir şiddet kavramı üzerinde çalışıldı. Zorla heteroseksüellik adı verilen erkek cinsellik normlarının protesto edilmesi, kadın eşcinselliğine karşı ayrımcılığın son bulmasını ve lezbiyen ilişkileri bir yaşam biçimi olarak tanımayı mümkün kıldı.

Federal Almanya'da ilk Kadın Evi 1976'da Berlin'de açıldı, 1980'lerin başında, özerk harekete mensup kadınlar tarafından başlatılan ve kendi kendine yardım, takım çalışması ve temel demokrasi ilkesine dayanan, "kadınlar kadınlara yardım ediyor" sloganıyla örgütlenen yaklaşık yüz kadın sığınma evi vardı. Kadın Evleri, başlangıçtan itibaren çok

fazla dirençle karşılaştılar. Kamu parası ve devlet teşviki rekabetinde, paraya duyulan ihtiyaçla kendi gücüne dayanan özerklik arasında yaşanan ikilem baş gösterdi. Örneğin zerk Kadın Evleri, prensip olarak sadece 1980'lerin başında kurumsal finansman yoluyla "devletten para" almayı kabul ediyordu.

Özerklik ya da Kurum

"Eski" kadın hareketinin aksine, "yeni" kadın hareketi, herhangi bir dernek ya da örgüt kurmadı, kendisini temsili politika yapmayı, hele de "liderlik" iddiasında bulunmayı kesin olarak reddeden bir taban hareketi gibi görüyordu. Belli konular ve talepler için kamusal bir alan oluşturan ve böylece hareketin seferberliğine ve büyümesine katkıda bulunan, gevşek bir şekilde bir araya gelmiş gruplardan, ağlardan, projelerden ve örgütlenen toplantılardan oluşuyordu. Bu gevşek örgütlenme biçiminin güçlü ve zayıf yanları vardı: Glyd çünkü politik olarak bağımsızdı ve çok çeşitli talepler ve girişimler için alan oluşturuyordu. Bununla birlikte, özerklik ilkesi, Batı Alman kadın hareketini diğer ülkelerdeki kadın hareketlerine kıyasla karakterize eden ve belirli bir katılıkla inatla savunulan en azından iki ucu vardı. (Ferree, 1990) Bu, iki açıdan özerklikle ilgiliydi: Bireysel olarak kişinin kendi kaderini tayin etme, erkek vasiliğinden ve ekonomik olarak ona bağımlı olmaktan kurtulması anlamına geliyordu. Siyasal olarak ise özerklik erkeklerin domine ettiği soldan ve bir bütün olarak erkeklerden ayrılma ve bağımsızlaşma, ancak aynı zamanda hareketin devletin tüm kurumlarından, özellikle de partilerden bağımsızlaşması anlamına geliyordu.

Radikalizm ve gerçek feminizm için bir mihenk taşı olma özelliğini kazanan özerklik ilkesine bağlı kalma, ayrıca (1979'da kadın yaz niversitesi başlığı olarak) "zerklik ya da kurum" gibi dogmatik karşılaştırmaların yapılması, en geç 1980'lerden itibaren siyasi hedeflere ulaşılmasını engelleyen tartışmalara yol açtı. Oysa feminist fikirlerin yayılması, yeni oluşumların ortaya çıkmasıyla gerçekleşiyordu. Feminist fikirlerin yayılması ve taraftarlarının giderek daha heterojen olması, kadın hareketinin bittiğine dair karamsar

görüşlerin aksine yeni bir hareketlilik başarısı olarak görülmüyordu. Bu başarı, örneğin barış hareketinden, sendikaların kadın politikalarıyla ilgili yeni yönelimlerden ve 1983 yılında Vancouver’da ilk defa ekümenik bir kadın hareketinin kilise liderlerini endişelendirecek şekilde “Gender Mainstreaming”i uygulamaya koyduğu feminist bir teolojiden besleniyordu. Ayrıca 1980 yılında kurulan ve feministlerle ve parti üyesi kadınlar arasında görüş alışverişi ve işbirliği için kurulan *6 Ekim İnisiyatifi* gibi platformları da vardı. Alman Kadın Konseyi’nin yayın organı *Kadınlar İçin Bilgiler*’de bile, örneğin kadına şiddet gibi konularda feminist etkinin artık önlenemeyeceği okunabiliyordu. 1983 yılından bu yana Federal Meclis’te temsil edilen *Yeşiller Partisi*’yle birlikte, feminist olduğunu açıkça ilan etmiş kadınlar resmi siyasette görev sahibi olarak ortaya çıktılar. Kadın politikası konusunu yeni bir kota tartışması ve 1986’da Federal Meclis’te çoğunluğun oyunu alamayan ayrımcılıkla mücadele kanunu taslağıyla yeniden canlandırdılar. Son olarak ülke düzeyinde ve belediyelerde eşitlik kurumlarının kurulmasıyla, siyasi-idari sistemde, kişisel ve siyasi çerçeveye bağlı olarak yönetim, siyaset, geleneksel kadın dernekleriyle kadın hareketinin girişimleri arasında bir ara yüz olduğu kanıtlanan, tamamen yeni bir siyasi alan açıldı. (krş. Rudolph/Schirmer 2004) Özerk hareketten ortaya çıkan kadın araştırmaları, 1980’lerin ikinci yarısından sonra, birçok açıdan kaynakların ve bulgularının kabulünün yetersizliğine rağmen, günümüzde onu bilim alanında kritik bir otorite olarak tanımlayan, dikkate değer bir kurumsallaşma ve profesyonelleşme süreci yaşamıştır. Kadın ve cinsiyet araştırmaları sosyal bir hareketin politikasını belirleyemez ve belirlemek istemez fakat bu onun kültürel hafızasıdır, yaptığı eleştiriler ve sahip olduğu uzmanlık bilgisiyle feminizmin muhtemel bir sonraki “dalgası”na zemin hazırlar.

Doğu Alman Kadın Hareketi

Devrimci dönüşüme etkin bir şekilde katılan ve 1989 sonbaharında *Bağımsız Kadınlar Derneği*’ni (UFV) kuran Doğu Alman kadınları daha farklı ancak aynı şekilde etkileyici ve hareketli bir geçmişe sahiplerdi. 1980’lerin başından bu

yana kendilerini “DDR’deki gayriresmi kadın hareketi”nin bir parçası gören ve varlığı 1989’daki seferberlik için önemli bir başlangıç noktası oluşturan kadın grupları vardı. Bunlar, arkadaş grupları, kendi kendine yardım grupları ve tartışma grupları arasında yer alan gri alanda ortaya çıkan üç akımı içeriyordu (Kenawi, 1995):

1. 1982 yılında kabul edilen ve seferberlik durumunda kadınları da silah altına alan Askerlik Hizmeti Yasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra kurulan “Barış İçin Kadınlar” grupları.
2. Üyelerinin bir kısmı kiliselerde yapılan geleneksel kadın faaliyetlerinden ancak önemlice bir kısmı feminist teoloji çalışma gruplarından kazanılan, Hristiyanlık âlemindeki kadın hareketi ve Protestan Kilise Günleri kadın forumlarına dayanarak, Doğu ve Batı arasında izin verilen az sayıda iletişim akışından birini kullanabilen kilise kadın grupları.
3. 1980’lerin ortalarından beri kendilerini “Eşcinsellik Çalışma Grupları”ndan bir ölçüde ayıran ve lezbiyen bir kimlik geliştiren lezbiyen grupları.

Birer muhalefet hareketi olarak Protestan Kilisesi ve akademi tarafından koruma altına alan bu grupların tümü, 1984’ten beri yıllık kadın buluşmaları düzenlemiş ve zaman içinde *Mor Kurdele* gibi haber bültenleri, kadına yönelik şiddet, genetik mühendisliği veya sosyalleşme gibi konularda çalışma grupları oluşturmuşlardı. Barış grupları kendilerini her şeyden önce diktatörlük eleştirisi yapan bir sistem muhalefeti olarak görürken, diğer iki grup kendilerini feminist olarak tanımlamayı tercih ediyorlardı çünkü onlar için odak noktası ataerkillik eleştirisiydi. İki Almanya’nın birleşmesi döneminde muhalefet grupları kendilerine yeniden şekil verdiler, bilhassa barış gruplarından kadınlar (örneğin, Barbel Bohley, Ulrike Poppe veya Katja Havemann) -*Yeni Forum*, *Şimdi Demokrasi* ya da Demokratik Hareket gibi- sivil haklar hareketine mensup karma gruplara destek sağladılar ve başarılarına önemli katkıda bulundular.

3 Aralık 1989’da Berlin Volksbühne’de bir Bağımsız Kadın Birliği’nin kurulması için “bütün kadınlara” yapılan çağrıya, çok farklı çevrelerden bin iki yüzden fazla kadın uymuştu. Ina Merkel tarafından yazılan ve “Kadınlar olmadan devlet olamaz” sloganıyla alkışlarla kabul edilen *Özerk Bir Kadın Hareketi Manifestosu*’nda, “kadınların çıkarlarını

anlama ve temsil etme" sorunu ele alınıyor, ayrıca iki Almanya'nın birleşme politikasına "sosyalist bir alternatif" getiriliyordu çünkü bu "kadın sorununun üç adımı geri gideceği" anlamına geliyordu. Bunun yerine kadınlar "Alman topraklarında modern bir sosyalizm", "toplumun ekolojik olarak yeniden örgütlenmesi", demokrasi, özyönetim ve açıklık, "çok kültürlü bir toplum" ve "tüm sosyal gruplar arasında dayanışma içinde birlik" talebinde bulunuyordu. (Kahlau 1990, s. 28 ve devamı)

Hâlâ kurumsallaşmış siyasetle aralarına eleştirel bir mesafe koymaya, yenilgilere ve marjinalleşmeye alışkın Batı Alman feministleri, Doğu Alman arkadaşlarının yeni kazanılan "devletten özgürleşmeyi" sivil toplum anlamında büyük bir hızla "devlete katılıma" dönüştürmeleri karşısında şaşırıp kalmışlardı (Hampele-Ulrich 2000, s. 20), üstelik bunu sadece *Merkez Yuvarlak Masa*'ya katılım talebinde değil, Mart 1990'da yapılan ilk serbest Halk Meclisi seçimlerine DDR'nin *Yeşiller Partisi*'yle ortak bir seçim platformunda bir parti olarak girmelerinde de göstermişlerdi. *Bağımsız Kadınlar Birliği*'nin (UFV) hiç milletvekili çıkaramamasının birçok nedeni vardı. Bununla birlikte, görünüşe göre, UFV siyasi talepleri ve feminist eleştirisiyle, Doğu Almanya kadınları arasında yeterince yankı uyandıramamıştı çünkü bir sorun olarak görülen şeylerin birçoğu, mesela annelerin çalışma imkânı üzerinde uzlaşma, kamu çocuk bakım hizmetlerine erişim ve kadınların kendi karar vereceği yasal kürtaj hakkı, onlar için çok doğaldı.

Bir Fasıla Olarak 1989:

Yeni Bir Kadın Hareketinin Sonu ya da Başlangıcı

İki Alman devletinin birleşmesinden sonra Batı Alman kadın hareketi siyasi anlamda sona ermişti çünkü sadece Batı Alman deneyimlerini ve yönelimlerini temsil ediyordu. Batı Alman feministleri başlangıçta eşitlik ve yurttaşlık hakları konularında deneyimli Doğu Alman kadınlarından destek alacaklarından emindiler -muhtemelen Batı Almanya'nın uygulamaya koyduğu "katılım" politikasından kaynaklanan bir beklentiydi bu-, ancak çok kısa bir süre zarfında

ortaya farklılıklar ve beklenmedik yanlış anlamalar çıktı. Birbirlerinden çok farklı yaşam öykülerine ve deneyimlerine sahiptiler, şu anda da birbirlerinden çok farklı yaşantılar içindeydiler, bundan ötürü ortak dile rağmen politik kavramlar farklı şeyler ifade edebiliyordu. Bu, devlet tarafından belirlenen kadın politikası olarak DDR'de itibarsızlaştırılan "kadın-erkek eşitliği" ve "özgürleşme" gibi terimler için geçerli olduğu gibi, ailenin veya kadınların mahremiyetinin sosyalist diktatörlükte ağır haksızlıkların deneyimlendiği bir alan olarak değil de, "kişinin bireysel gelişimine ve bağımsızlığına" açık bir "özgürlük alanı" olarak görüldüğü gerçeği için de geçerliydi. (Einhorn 1993, s. 6) Sonuç olarak, Doğu ve Batı'da ilgi alanlarına ve tarihsel sürece bağlı olarak birbirinden büyük farklılıklar gösteren kadın hareketlerinin, birleşme sürecinin telaşında ortak bir siyasi güç, bir güç faktörü oluşturmamaları ortaya çıkmıştı.

1989 yılı, iki Alman devletinin birleşmesinin siyasi tartışmaları ve öncelikleri temelden değiştirmiş olmasından ötürü, Almanya'daki kadın sorunları, feminizm ve kadın politikası için tarihi bir dönemi temsil ediyordu. Kadın gözlemciler tarafından Batı Alman erkek egemenliğinin eşi görülmedik bir şekilde sahnelenmesi olarak nitelendirilen "birleşme işlemi" (Young, 1999), Batılı ve Doğulu feminist çıkarları ve inisiyatifleri dikkate almamış, aynı şekilde yerleşik kadın örgütlerini sürece katmamış ve karar alma mekanizmalarının tamamen dışında bırakmıştı. Bu, Doğu ve Batı'daki yurttaş hakları hareketinin, ancak aynı zamanda feministlerin de *Kadınlar İçin Yeni Bir Anayasa* (bilhassa 1991 feminist çalışmaları) veya *En İyi Anayasa'da Kadınlar* gibi inisiyatiflerle desteklediği ancak başarısız olan Anayasa Hareketi gibi çeşitli girişim örneklerinde görülebilir. 1993 yılında sadece Anayasa'nın 3. maddesinin 2. fıkrasının tüm detaylarıyla kabul ettirilmesi başarıldı. Bu maddeye göre "Erkek ve kadınlar eşit haklara sahiptirler. Devlet, kadın ve erkeklerin eşitliğinin gerçekten sağlanmasını özendirir ve varılan dezavantajların giderilmesi için çaba gösterir," yani hukuk nezdindeki eşitliğinin belirli yönlerinin sürekli yeniden tanımlama süreci hâlen devam etmektedir.

Geleceğe Bakış

Bin yıl dönümünden sonra, medyada tekrar tekrar şu soru öne çıkartıldı: “Yeni bir feminizme ihtiyacımız var mı?” Dergilerde, kitaplarda ve dosyalarda, “eski” ve modası geçmiş feminizm hakkında klişeler yayıldı, erkek düşmanlığı, feministlerin sızlanmaları ve “yeni feminizmin” propagandasını yapan kurban efsaneleri -ki artık tüm bunlara ihtiyaç duyulmamaktadır,- eleştirildi. Bu eleştiriler tarafından verilen mesajda günümüz kadınlarının güçlü, kariyer bilinci-ne sahip, hayattan zevk alan ve “bizimki gibi bir toplumda enerji, disiplin, özgüven ve cesaretle sözünü dinletebilecek” (Dorn, *Das Parlament*, 12.02.2007) durumda olduğu vurgulanıyordu. Ancak bütün bu söylemler “feminizmin sonu”ndan ziyade, onun tarihine aittir. Bununla birlikte, kadınların başarısına ve seçim özgürlüğüne yapılan göndermeler, bunların varlığının aslında neoliberal döneme borçlu olduğuna işaret ediyor ve bu da genç kadınların arasında itirazın yükselmesine neden oluyordu. Bu iddiaya verilen cevaplar da alternatif yaşam taslakları, yeni direniş biçimleri, kavgacı ve feminist gibi görünen çeşitli kültürel uygulamalar ifade ediliyordu. Cinsiyet ilişkilerinde yaşanan sürekli eşitsizlik deneyimleri ve kadınlar arasındaki farklılıkların bilgisi de göz önüne alındığında, daha genç nesil feministler, kadınlık, işgücü piyasasında, ekonomide ve politikadaki yapısal engellerin ve her türlü cinsel şiddetin klişeleşmiş imgelerine direniyorlar. (bkz. *Feministische Studien* 2/2008) 2013 yılında Twitter’deki #aufschrei [#haykırış] girişimi, on binlerce tweetiyle kısa bir süre içinde her gün yaşanan cinsiyetçilik hakkında geniş bir sosyal tartışmayı tetikledi ve cinsiyetler arasındaki ilişkilerde yaşanan diğer sorunların da rapor edilmesini sağladı. Bu raporda “Feminizm ve kaygıları bitmekten çok uzak” deniliyordu. Sürekli cinsel şiddet tehdidinin yanı sıra, ücret eşitliği problemi, ailenin ve işin birlikte yürütülebilirliği, siyasette ve iş dünyasında temsil eksikliğine de dikkat çekiliyordu.

Sosyal medya aracılığıyla uluslararası ağlarla birbirlerine bağlı genç kadınlar ve erkekler, özellikle sanat ve müzik etkinliklerinde ve pop kültürde, dünyanın her yerinde yeni eylem ve iletişim biçimlerini kullanıyorlar. (Örneğin, bkz.

feminist dergisi *Missy Magazine*) Buna göre, "feminizm... soyut bir kavram değil, aksine hayatın her alanına nüfuz eden, yaşayan bir günlük kültürdür." (Eismann 2008, s. 12) Bununla birlikte, ağların ve (karşı) toplumun oluşumu için yeni bir araç olarak internet, aynı zamanda kişisel iftiralar, cinsel taciz ve cebir nedeniyle bugüne dek kontrol altına alınamayan bir platformdur. Cinsiyet/"Gender", cinsler arası eşitlik politikası, "Gender Mainstreaming" veya cinsiyet araştırmalarıyla ilgili her şey, "Genderismus" olarak küçümsenmekte ve değersizleştirilmektedir.

Yani tablo kafa karıştırıcı: Bir yandan medyalarda bir hareket olarak feminizmin elde ettiği başarıya muhafazakâr, polemikçi ve cinsiyetçi bir tepki olarak da okunabilecek bir feminizm veya toplumsal cinsiyet karşıtlığı yayılıyor. Çünkü kadın hareketi 1970'lerden bu yana cinsiyet ilişkilerinde kültürel bir devrimi harekete geçirdi, kadınların yol gösterici ideallerini ve yaşam tarzlarını temelden değiştirdi, daha fazla cinsiyet adaleti için düzenlediği kampanyalarla toplumun sivilleşmesine ve demokratikleşmesine önemli bir katkıda bulundu. Bunun sonucu olarak, eğitim alanındaki kazanımlar hiçbir şekilde kadınlar arasında sosyal eşitsizliği azaltmamış olsa bile, yasalar ve cinsiyet eşitliği politikaları hayatın birçok alanına eşit katılım koşullarını iyileştirmiştir. Çünkü mesleki kariyerlere ve siyasi karar alma gücüne, özellikle de ev içi işbölümüne erişimin yapısal engelleri, hâlen eski alışkanlıklara ve ayrıcalıklara o kadar sıkı sıkıya bağlıdır ki, bazı kadınlar ancak diğer kadınların -ya giderek az müsait olan büyükanneler ya da yasa dışı veya güvensiz çalışan kadınlar- yardımıyla şahsen başarılı olabilirler ancak dünyayı değiştiremezler. Ancak bireysel başarıya geri çekilmek -1960'da Hannah Arendt'e göre- birlikte hareket etme, katılma ve başkalarıyla dayanışma anlamında verilen özgürlük hediyesini kullanmayan bir "dünya kaybı"dır.

Öte yandan, feminist teorisyenler 1990'lardan bu yana, cinsiyetler arasındaki fark ya da kadınlar arasındaki sınıf eşitsizliği, etnik köken veya cinsel yönelim gibi başka sosyal boyutlar tarafından belirlenmiş ve gizlenmiş olduğu takdirde, kendi temel algılarını -her şeyi kapsayan "cinsiyet" kategorisini, veya "erkeği" ve "kadını"- eleştirel bir şekilde sorgulamaktadırlar. Feminist teori ve siyasetin "Gender Trouble"

[Cinsiyet Belası] anahtar sözcüğü altında başrol oynayan mihenk taşı "kadın" olmanın "yapı sökümü" (bkz. Butler, 1990), feminist politikanın olasılıkları hakkında şiddetli küresel tartışmalara ve yanılgılara yol açmıştır. Fakat aynı zamanda, cinsiyet araştırmalarının ve cinsiyet politikalarının güncelliğini ve önemini de ortaya koymuştur.

Gerçekten de cinsiyetler arası adalet sorunları temelinde "Üçüncü Dalga Feminizm" olarak da adlandırılan yerel ve uluslararası kadın hareketleri ve feminist ağlar ortaya çıkmıştır. Bunların çıkış noktası, Birleşmiş Milletler tarafından 1975'ten beri düzenlenen dünya kadın konferanslarıydı. Bunlar kadınlar için, dünyada giderek artan uluslararası iletişim ağlarında aktif olabilecekleri, hem de kendi işyerlerinde politik davranmalarını sağlayabilecek bir platform yarattılar. Dünya çapındaki belli başlı inisiyatifler arasında, Müslüman nüfusa sahip yetmiş ülkede yaşayan kadınların oluşturduğu *Women Living under Muslim Laws*, aynı şekilde *Woman in Black* ya da Arjantin'de *Madres de la Plaza de Mayo* da bulunmaktadır. Ayrıca "kadın hakları insan haklarıdır" sloganıyla örgütlenen pek çok sivil toplum kuruluşu da bulunmaktadır. (bkz. Peters/Wolpe 1995) 1993 yılında BM Dünya İnsan Hakları Konferansı'na hazırlanmak üzere Viyana'da düzenlenen "Kadına Yönelik Şiddet" Mahkemesi, dünyanın dört bir yanında kadınlara karşı işlenen insan hakları ihlallerini belgelemesiyle, 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı'nda "Kadın Hakları" konusunun dünya kamuoyunu harekete geçirmesine büyük katkı sağladı. Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler'e kadına yönelik şiddet konusunda görev yapacak bir özel raportör atandı, cinsiyetleri veya cinsel yönelimleri nedeniyle özellikle savunmasız kadınların hakları için çeşitli uluslararası örgütler kuruldu. (bkz. International Coalition of Women Human Rights Defenders)

Cinsiyet ve cinsellik konularının da insan haklarına dâhil edilmesi ve bununla birlikte herkes için özgürlük ve eşitlik vaadinin radikalleşmesi, 1789 *Genel İnsan Hakları Beyanname*'sinin 1791 yılında Olympe de Gouges'un *Kadın ve Vatandaşların Hakları Bildirgesi*'yle yeniden düzenlenmesiyle başlamıştır. İnsan haklarına yönelme, 19. yüzyılın kadın hareketlerine dünyanın her yerindeki çeşitliliği ve mücadele alanlarıyla birlikte eşlik etti ve Hedwig Dohm'un 1876'da

oy hakkı için verilen mücadelede şu görüşü dile getirmesini sağladı: "İnsan haklarının cinsiyeti yoktur." Bu bilginin günümüze hâlâ ulus ötesi ve uluslararası çeşitli girişimlerle taşınması, onun ikna gücüne olduğu gibi, özel uygulama sorunlarına da işaret etmektedir. Çünkü 1948'de Birleşmiş Milletler'in *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde yasal olarak tanınmasından sonra bile, geçerliliği ve etkinliği garanti edilemez bir niteliktedir. BM Genel Kurulu tarafından 1979'da kabul edilen *Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi* (CEDAW) bile birçok devlet tarafından serh konularak onaylanmıştır. Bununla birlikte, bu yasal form, yine de adaletsizliğe maruz kalanların sesi olma özelliğini taşımaktadır. Bunlar, kişiler tarafından talep edilebilecek devlet yasalarının ötesinde, yasal garantiler sağlamaktadır. Kadınlara ve cinsiyete özgü adaletsizlik tecrübeleri hâlâ eskisi gibi tüm kültürlerde geleneksel cinsiyet düzeninin doğal bir parçası olduğundan, bu adaletsizlikleri dünya kamuoyuna taşıyacak siyasi müdahalelere ve toplumsal hareketlere her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

"Şiddet hakkına karşı hukukun şiddeti için" sloganı altında kadın hakları ve barış hareketi, kadınların 1899'daki Birinci Lahey Barış Konferansı dolayısıyla tüm ülkeden kadınlara müdahale etme çağrısında bulundu. Milyonlarca imzayla kadınların insan haklarını ve demokratik koşullar ve dünya barışı için bir ön koşul olarak tanınmalarını savundu. Bugün bu talep, aynı güncellikle dünyanın her yerinde kadınlar için geçerlidir. Çünkü bu hakların sahibi ve bir mal varlığı yoktur, aksine sürekli yeniden mücadele edilmeli, savunulmalı ve yeni yürürlükteki adalet standartlarına göre ölçülmelidir. İki yüz yılı aşkın modern feminizm tarihi, korumaya değer tarihi bilginin büyük bir hazinesini, kavrayışlar ve eleştirel analizleri hazırda bulundurmaktadır.

KAYNAKÇA

Frevert, U.: *Frauen-Geschichte: Zwischen bürgerlicher Verbesserung und neuer Weiblichkeit*, Frankfurt/M., 1986.

Gerhard, U.: *Unerhört: Die Geschichte der deutschen Frauenbewegung*, Reinbek, 1990a.

Greven-Aschoff, B.: *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland: 1894-1933*, Göttingen, 1981.

Lange, H./Bäumer, G. (yay. haz.): *Handbuch der Frauenbewegung*, Berlin, cilt 1-2, 1901.

Nave-Herz, R.: *Die Geschichte der Frauenbewegung in Deutschland*, Bonn/Hannover, 1993.

Offen, K.: *European Feminisms 1700-1950: A Political History*, Stanford, 2000.

Rossi, A. S.: *The Feminist Papers: From Adams to Beauvoir*, Boston, 1988.

I. Cinsiyet İlişkilerinde Milat: Fransız Devrimi

Bäumer, G.: *Die Geschichte der englischen Frauenbewegung*, Lange, H./Baumer, G. (yay. haz.): *Handbuch der Frauenbewegung içinde*, Berlin, 1901, cilt 1, s. 1-166.

Blanc, O.: *Olympe de Gouges* (Almanca), Viyana, 1989.

Burmeister, K. H.: *Olympe de Gouges: Die Rechte der Frau 1791*, Bern/Viyana, 1999.

Condorcet, J.A. de (1799): "Über die Zulassung der Frau zum Bürgerrecht" [ilk baskı 1789], Schröder, H. (yay. haz.): *Die Frau ist frei geboren içinde*, Münih, s. 55-65.

Duhet, P.M.: *Les Femmes et la Revolution 1789-1794*, Paris, 1971.

Gerhard, U.: *Gleichheit ohne Angleichung: Frauen im Recht*, Münih, 1990b.

Gerhard, U./Jansen, M./Maihofer, A./Schmid, P./Schulz, I. (yay. haz.): *Differenz und Gleichheit: Menschenrechte haben (k)ein Geschlecht*, Frankfurt/M., 1990.

Hippel, Th. Gottlieb von: *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber*, Berlin, 1792.

Honegger, C.: *Die Ordnung der Geschlechter: Die Wissenschaften vom Menschen und das Weib*, Frankfurt/M./New York., 1991

Petersen, S.: *Marktwiber und Amazonen: Frauen in der Französischen Revolution*, Köln, 1987.

Pizan, Chr.: *Das Buch von der Stadt der Frauen*, Berlin, [1405] 1986

Weber, M.: *Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung*, Aalen, [1907] 1971

Weckel, U.: "Gleichheit auf dem Prüfstand", Opitz, C. ve diğerleri (yay. haz.): *Tugend, Vernunft und Gefühl. Geschlechterdiskurse der Aufklärung und weibliche Lebenswelten içinde*, Münster, 2000, s. 209-247.

Wollstonecraft, M.: *Verteidigung der Rechte der Frauen*, Zürich, [1792] 1975/1976.

II. 1848 Devrimi'nde Özgürlük Hareketleri

Anderson, B. S.: *Joyous Greetings: The First International Women's Movement, 1830-1860*, Oxford, 2001.

Flexner, E.: *Hundert Jahre Kampf: Die Geschichte der Frauenrechtsbewegung in den Vereinigten Staaten*, Frankfurt/M., 1978

Goetzinger, G.: *Für die Selbstverwirklichung der Frauen: Louise Aston in Selbstzeugnissen und Dokumenten*, Frankfurt/M., 1983

Grubitzsch, H./Lagpacan, C.: *Freiheit für die Frauen - Freiheit für das Volk*, Frankfurt/M., 1980

Hauch, G.: "Frauen-Räume in der Männer-Revolution 1848", Dowe, D. ve diğerleri (yay. haz.): *Europa 1848: Revolution und Reform içinde*, Bonn, 1998, s. 841- 900.

Hummel-Haasis, G. (yay. haz.): "Schwestern zerreißt eure Ketten", *Zeugnisse zur Geschichte der Frauen in der Revolution von 1848/49*, Mnh, 1982.

Lipp, C. (yay. haz.): *Schimpfende Weiber und patriotische Jungfrauen: Frauen im Vormärz und in der Revolution 1848/49*, Bhl-Moos, 1986.

Möhrmann, R.: *Die andere Frau: Emanzipationsanstze deutscher Schriftstellerinnen im Vorfeld der Achtundvierziger Revolution*, Stuttgart, 1977.

Möhrmann, R.: *Frauenemanzipation im deutschen Vormärz*, Stuttgart, 1978.

Paletschek, S.: *Frauen und Dissens: Frauen im Deutschkatholizismus und in den freien Gemeinden 1841-1852*, Göttingen, 1990

Paletschek, S.: "Wer war Lucie Lenz?", Domann, A. (yay. haz.), 1848 içinde, Hamburg, 1998, s. 31-57.

Scott, J. W.: *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, Londra, 1996

III. Kadın Hareketlerinin ve Örgütlerinin Kabarma Dönemi

Bäumer, G. (1921): *Die Geschichte des Bundes Deutscher Frauenvereine*, Berlin.

-(1931): *Die Frau im neuen Lebensraum*, Berlin.

Bebel, A. ([1879] 1964): *Die Frau und der Sozialismus*, Berlin.

Braun, L. ([1901] 1979): *Die Frauenfrage*, Berlin/Bonn.

Dohm, H. (1876): *Der Frauen Natur und Recht*, Berlin.

Hause, St. C. (1987): *Hubertine Auclert: The French Suffragette*, New Haven/Londra

HLA=Helene Lange-Archiv Berlin: Abt., Karton – Mappe.

Der Internationale Kongress für Frauenwerke und Frauenbestrebungen in Berlin, 1896 (1897), hg. v. R. Schoenflies et al., Berlin.

Der Internationale Frauen-Kongress in Berlin (1904), yay. haz. M. Stritt i. A. des BDF, Berlin.

IFFF=Internationale Frauenliga für Frieden und Freiheit (yay. haz.) (1920): *Völkerversöhnende Frauenarbeit während des Weltkrieges*, Cilt 1-4, Münih.

Juchacz, M. (1971): *Sie lebten für eine bessere Welt*, Berlin.

Kinnebrock, S. (2005): *Anita Augspurg (1857-1943): Feministin und Pazifistin zwischen Journalismus und Politik*, Herbolzheim.

Klausmann, Chr. (1997): *Politik und Kultur der Frauenbewegung im Kaiserreich*, Frankfurt/M.

Klejman, L./Rocheftort, F. (1989): *L'Egalite en marche: Le feminisme sous la Troisieme Republique*, Paris.

Lange, H. (1928): *Kampfzeiten: Aufsätze und Reden aus vier Jahrzehnten*, Berlin, Cilt 1.

Mill, J. S./Taylor, H. ([1869] 2012): "Die Unterwerfung der Frauen", yay. haz. U. Ackermann/H.J. Schmidt, *Ausgewählte Werke içinde*, Hamburg: Cilt 1, s. 439-560.

Otto-Peters, L. (1890): *Das erste Vierteljahrhundert des Allgemeinen deutschen Frauenvereins*, Leipzig.

Rupp, L. J. (1998): *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*, Lawrenceville.

Stanton, Th. (yay. haz.) (1884): *The Woman Question in Europe: A Series of Original Essays*, New York.

Stritt, M.: *Rechtskämpfe*, H./Bäumer, G. (yay. haz.), *Handbuch der Frauenbewegung*, Berlin: Cilt II, s. 134-153.

Thönessen, W.: *Frauenemanzipation: Politik und Literatur der deutschen Sozialdemokratie zur Frauenbewegung 1863-1933*, Frankfurt/M., 1969.

Twellmann, M.: *Die deutsche Frauenbewegung: Ihre Anfänge und erste Entwicklung 1843-1889*, Meisenheim, 1972

Wischermann, U.: *Frauenbewegungen und Öffentlichkeiten um 1900*, Frankfurt/M., 2003.

Zetkin, C.: *Ausgewählte Reden und Schriften*, Berlin, Cilt 1, 1957.

IV. İki Dünya Savaşı Arası ve Sonrası(1919-1949)

Banks, O.: *Faces of Feminism: A Study of Feminism as a Social Movement*, Oxford, 1986.

Benz, U. (yay. haz.): *Frauen im Nationalsozialismus, Dokumente und Zeugnisse*, Münih, 1993.

Bock, G.: "Ganz normale Frauen: Täter, Opfer, Mitläufer und Zuschauer im Nationalsozialismus", Heinsohn, K. ve diğerleri (yay. haz.), *Zwischen Karriere und Verfolgung* içinde, Frankfurt/M./New York, 1997, s. 245-277.

Bremme, G.: *Die politische Rolle der Frau in Deutschland: Eine Untersuchung über den Einfluß bei Wahlen und ihre Teilnahme in Partei und Parlament*, Göttingen, 1956.

Gerhard, U.: "Fern von jedem Suffragettentum" - Frauenpolitik nach 1945", Wischermann, U. ve diğerleri (yay. haz.), *Staatsbürgerinnen zwischen Partei und Bewegung* içinde, Frankfurt/M., 1993, s. 9-40.

Götttert, M.: *Macht und Eros: Frauenbeziehungen und weibliche Kultur um 1900*, Königstein im Taunus, 2000.

Heinsohn, K./Vogel, B./Weckel, U. (yay. haz.): *Zwischen Karriere und Verfolgung: Handlungsräume von Frauen im nationalsozialistischen Deutschland*, Frankfurt/M./ New York, 1997.

Kaplan, M. A.: *Die jüdische Frauenbewegung in Deutschland: Organisationen und Ziele des Jüdischen Frauenbundes 1904-1938*, Hamburg, 1981.

Maierhof, G.: *Selbstbehauptung im Chaos in der Jüdischen Selbsthilfe 1933-1943*, Frankfurt/M./New York, 2002.

Salomon, A.: *Charakter ist Schicksal: Lebenserinnerungen*, Weinheim, 1983.

Schaser, A.: *Helene Lange und Gertrud Bäumer: Eine politische Lebensgemeinschaft*, Köln/Weimar/Viyana, 2000.

Stöcker, H.: *Lebenserinnerungen: Die unvollendete Autobiographie einer frauenbewegten Pazifistin*, Köln/Weimar/Viyana, 2015.

Wischermann, U./Schüller, E./ Gerhard, U.: *Staatsbürgerinnen zwischen Partei und Bewegung: Frauenpolitik in Hessen: 1945-1955*, Frankfurt/M., 1993.

Zahn-Harnack, A. von: *Die Frauenbewegung: Geschichte, Probleme, Ziele*, Berlin, 1928.

V. "Yeni" Kadın Hareketi

Einhorn, B.: *Cinderella Goes to Market: Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*, Londra/New York, 1993.

Eismann, S.: *Hot Topic: Popfeminismus heute*, Mainz, 2008.

Ferree, M. M.: "Gleichheit und Autonomie: Probleme feministischer Politik", Gerhard, U. ve diğerleri (yay. haz.): *Differenz und Gleichheit içinde*, Frankfurt/M., 1990, s. 283-303.

Frauenjahrbuch, *Frankfurter Frauen*, Frankfurt/M., 1975

Hampele-Ulrich, A.: *Der Unabhängige Frauenverband: Ein frauenpolitisches Experiment im deutschen Vereinigungsprozess*, Berlin, 2000.

Kahlau, C.: *Aufbruch! Frauenbewegung in der DDR*, Münih, 1990.

Kenawi, S.: *Frauengruppen in der DDR der 80er Jahre: Eine Dokumentation*, Berlin, 1995.

Myrdal, A./Klein, V.: *Die Doppelrolle der Frau in Familie und Beruf*, Köln/Berlin, 1962.

Peters, J./Wolper, A. (yay. haz.): *Women's Rights-Human Rights: International Feminist Perspectives*, New York/Londra, 1995.

Picq, F.: *Liberation des femmes, quarante ans de mouvement*, Brest, 2011.

Rudolph, C./Schirmer, U.: *Gestalten oder Verwalten? Kommunale Frauenpolitik zwischen Verrechtlichung, Modernisierung und Frauenbewegung*, Wiesbaden, 2004.

Rupp, L. J./Taylor, V.: *Survival in the Doldrums: The American Women's Rights Movements 1945 to the 1960's*, Columbus, 1990.

Strecker, G.: *Frausein heute*, Weilheim, 1965.

Young, B.: *Triumph of the Fatherland: German Unification and the Marginalization of Women*, Ann Arbor, 1999.

KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZM

1789'DAN BUGÜNE BİR HİKÂYE

UTE GERHARD

Kadın Hareketleri ve Feminizm kitabında, Fransız Devrimi'yle birlikte başlayıp ivme kazanan kadın hareketinin çeşitli durakları ve ana akımları anlatılıyor. 1848 Devrimi etrafında örgütlü bir toplumsal hareketin başlaması, yirminci yüzyılın dönüm noktasında kadın örgütlerinin ve toplumsal etkilerinin ulaştığı zirve noktası, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların eşit vatandaşlık haklarına sahip olması ve nasyonal sosyalizm zamanında kadın hareketlerinin Avrupa çapında yaşadığı gerileme, 1970'den sonra doğan "yeni" feminizm hareketi ve son olarak yirmi birinci yüzyılın başlarında feminizm ve cinsiyet ilişkilerinde yaşanan değişimlerin kadınların durumuna olan etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınıyor. Ortak bir amaca hizmet eden feminizm ve kadın hareketi kavramlarının, ortaya çıkışlarından bugüne kadar ne gibi kültürel ve siyasi problemlerle karşılaştığını gösteren Ute Gerhard, günümüzde sosyal medyayla yükselişe geçen kadın hareketlerine değinerek geleceğe dair birtakım yorumlar da yapıyor.

Ute Gerhard, Johann Wolfgang Goethe Üniversitesinde Cinsiyet Çalışmaları konusunda yıllarca ders vermiş emekli sosyoloji profesörüdür. Almanya'nın birleşmesinden önceki Federal Cumhuriyet'te kadınlar ve cinsiyet tartışmalarıyla ilgilenen ilk araştırmacılardan biriydi.

**RUNIK
KITAP**

 /RunikKitap

 /RunikKitap

 /RunikKitap

ISBN 978-605-06591-4-6

9 786050 659146